

CHARAKTERISTIKA SOCIÁLNĚ PROSTOROVÉ SEGREGACE VE SROVNÁNÍ DVOU MĚST (HALLE - OSTRAVA)

Ostrava 2014

Detlef Baum
Kamila Vondroušová
Iva Tichá

Ostravská univerzita v Ostravě
Fakulta sociálních studií

CHARAKTERISTIKA SOCIÁLNĚ PROSTOROVÉ SEGREGACE VE SROVNÁNÍ DVOU MĚST (HALLE – OSTRAVA)

Detlef Baum, Kamila Vondroušová, Iva Tichá

Ostrava 2014

evropský
sociální
fond v ČR

EVROPSKÁ UNIE

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

OP Vzdělávání
pro konkurenceschopnost

UNIVERSITAS
OSTRAVIENSIS

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

Autoři: Detlef Baum, Kamila Vondroušová, Iva Tichá

Název: Charakteristika sociálně prostorové segregace ve srovnání dvou měst (Halle – Ostrava).

Recenzenti: Jiří Ježek, Tadeusz Siwek

Tento text, **Charakteristika sociálně prostorové segregace ve srovnání dvou měst (Halle – Ostrava)**, vznikl v rámci projektu Rozšíření a rozvoj vědeckovýzkumného týmu Ostravské univerzity, Fakulty sociálních studií CZ.1.07/2.3.00/20.0080.

Je jednou z dílčích analýz empirických studií a v projektové dokumentaci je označena jako „Dílčí analýza č. 3“.

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

Řešitelem projektu je *Ostravská univerzita v Ostravě, Fakulta sociálních studií*.

© Detlef Baum, Kamila Vondroušová, Iva Tichá, 2014

© Ostravská univerzita v Ostravě, 2014

ISBN 978-80-7464-491-7

OBSAH

PŘEDMLUVA.....	5
ÚVOD	7
1 ZAMĚŘENÍ VÝZKUMNÉHO PROJEKTU	8
2 TEORETICKÝ RÁMEC PRO STUDIUM SOCIÁLNĚ PROSTOROVÉ SEGREGACE.....	9
3 METODOLOGIE KOMPARATIVNÍ STUDIE	12
3.1 Výzkumné metody a techniky.....	12
3.1.1 Použité metody kvantitativního výzkumu	12
3.1.2 Použité metody kvalitativního výzkumu	13
4 PŘÍPADOVÁ STUDIE SPOLKOVÁ REPUBLIKA NĚMECKO – HALLE (SAALE)	15
4.1 Vliv sjednocení Německa na proces sociálně prostorové segregace	15
4.1.1 Reformy Hartz I - IV	15
4.2 Vliv historie Halle (Saale) na proces sociálně prostorové segregace	16
4.3 Hlavní faktory sociálně prostorové segregace v Halle (Saale)	18
4.4 Charakteristika sociálně prostorové segregace v Halle (Saale).....	20
4.5 Model sociálně prostorové segregace v Halle (Saale) dle zkoumaných indikátorů.....	22
4.5.1 Vybrané ukazatele sociálně prostorové segregace	23
4.5.2 Charakteristika jednotlivých skupin městských částí Halle (Saale).....	30
4.6 Lokalizace sociálně prostorové segregace v Halle (Saale).....	33
4.6.1 Silbrehöhe	33
4.6.2 Südstadt	34
4.6.3 Halle Neustadt	34
4.6.4 Heide-Nord.....	36
4.7 Přístupy k řešení sociálně prostorové segregace v Halle (Saale)	36

4.8	Závěr.....	37
5	PŘÍPADOVÁ STUDIE ČESKÁ REPUBLIKA – OSTRAVA	38
5.1	Vliv transformace na proces sociálně prostorové segregace	38
5.2	Vliv historie Ostravy na proces sociálně prostorové segregace.....	40
5.3	Hlavní faktory sociálně prostorové segregace v Ostravě.....	42
5.4	Charakteristika sociálně prostorové segregace v Ostravě	44
5.5	Model sociálně prostorové segregace v Ostravě dle zkoumaných indikátorů	44
5.5.1	Vybrané ukazatele sociálně prostorové segregace	45
5.5.2	Charakteristika jednotlivých skupin městských obvodů Ostravy	53
5.6	Lokalizace sociálně prostorové segregace v Ostravě	56
5.6.1	Vítkovice	56
5.6.2	Hrušov	57
5.6.3	Přívoz, Zadní Přívaz	59
5.7	Přístupy k řešení sociálně prostorové segregace v Ostravě.....	61
5.8	Závěr.....	62
6	VÝSLEDKY KOMPARATIVNÍ ANALÝZY HALLE (SAALE), OSTRAVA	63
6.1	Vliv historického vývoje na procesy sociálně prostorové segregace	63
6.2	Vnímání sociálně prostorové segregace.....	64
6.3	Lokalizace sociálně prostorové segregace	65
6.4	Přístupy k řešení sociálně prostorové segregace.....	65
	SUMMARY	67
	LITERATURA.....	69

PŘEDMLUVA

Publikace Detlefa Bauma, Kamily Vondroušové a Ivy Tiché *Charakteristika sociálně prostorové segregace ve srovnání dvou měst (Halle – Ostrava)* vznikla jako jeden z výstupů projektu *Rozšíření a rozvoj vědeckovýzkumného týmu Ostravské univerzity, Fakulty sociálních studií CZ.1.07/2.3.00/20.0080*, proto několik následujících řádků bude věnováno samotné prezentaci projektu.

Projekt *Rozšíření a rozvoj vědeckovýzkumného týmu Ostravské univerzity, Fakulty sociálních studií CZ.1.07/2.3.00/20.0080* (<http://fss.osu.cz/>) je tříletý projekt realizovaný na Fakultě sociálních studií Ostravské univerzity v Ostravě v době od 1. června 2011 do 31. května 2014 (tj. 36 měsíců) spolufinancovaný Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky. Projekt vznikl v rámci výzvy č. 20 Operačního programu Vzdělávání pro konkurenceschopnost, Prioritní osy 2 – Terciární vzdělávání, výzkum a vývoj, Oblasti podpory 2.3 – Lidské zdroje ve výzkumu a vývoji. (<http://www.msmt.cz/file/17231>) Cíl výzvy č. 20 (r. 2010) spočíval v podpoře vytváření kvalitních týmů výzkumu a vývoje s důrazem na internacionalizaci a multidisciplinaritu a umožňoval zapojení klíčových vědeckých pracovníků ze zahraničí jako prostředek posílení a rozvoje odbornosti týmů. Jednalo se o trvale aktuální úkol zkvalitnění personálního zabezpečení vědy a výzkumu včetně zlepšení odborné přípravy špičkových výzkumných pracovníků s vysokým výzkumným potenciálem a manažerskými zkušenostmi, tj. o úkol korespondující s cíli *Národní politiky VaVaI na léta 2009–2015 a Národního programu výzkumu*.

Projekt VEDTYM – *Rozšíření a rozvoj vědeckovýzkumného týmu Ostravské univerzity, Fakulty sociálních studií CZ.1.07/2.3.00/20.0080* měl za cíl zúročit dosavadní zkušenost vědecko-výzkumné činnosti stávajícího tzv. „seniorského“ týmu pracovníků FSS OU, přispět jejímu posílení (mimo jiné přizváním významného zahraničního experta s bohatou zkušeností s řízením mezinárodních výzkumných týmů), rozšířit stávající „seniorský“ tým o nové pracovníky z řad mladých vědeckých pracovníků a studentů Ph.D. studia (tj. o „juniorský“ tým) a následně udržet nově nabytou kvalitu špičkového expertního týmu v oblasti problematiky sociálních dopadů procesů modernizace, nových sociálních rizik (respektive sociální exkluze) v budoucích publikačních a projektových počínech pracovníků fakulty.

Fakulta sociálních studií OU využila svých bohatých mezinárodních zkušeností získaných aktivní účastí v ERIS – Evropském výzkumném institutu sociální práce OU (European Research Institute of Social Work) a zkušeností souvisejících s řešením řady projektů domácích grantových agentur (především GA ČR). Významnou úlohu v určení a specifikaci výzkumu projektu VEDTYM na oblasti sociální exkluze (rozvíjející *Hlavní směry vývoje vědy a výzkumu na FSS OU na období 2011–2014*) hráli prof. PhDr. Jan Keller, CSc., přední český sociolog, doc. PaedDr. Oldřich Chytil, Ph.D., děkan FSS OU, a doc. PhDr. Dana Sýkorová, Ph.D., odborná garantka projektu v letech 2011–2012.

Publikaci J. Kellera *Exkluze jako sociální problém a jako otázka metodologická*, která je věnována teoretické reflexi problému exkluze, lze chápat jako teoretický rámec rozpracovávání problematiky exkluze ve třech následujících publikacích:

- SÝKOROVÁ, D., NYTRA, G., TICHÁ, I. 2014. *Bydlení v kontextu chudoby a stáří*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě. 70 s. ISBN 978-80-7464-493-1.;

- BAUM, D. H., VONDROUŠOVÁ, K., TICHÁ, I. 2014. *Charakteristika sociálně prostorové segregace ve srovnání dvou měst (Halle – Ostrava)*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě. 74 s. ISBN 978-80-7464-491-7.;
- GOJOVÁ, A., GOJOVÁ, V., ŠPILÁČKOVÁ, M. (Eds.). 2014. *O způsobech zvládání chudoby z perspektivy rodin – podněty pro sociální práci*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě. 136 s. ISBN 978-80-7464-492-4.

Monografie D. Bauma, K. Vondroušové a I. Tiché *Charakteristika sociálně prostorové segregace ve srovnání dvou měst (Halle – Ostrava)* prezentuje výzkum a zhodnocení procesu sociálně prostorové segregace probíhající v postsocialistických městech na příkladu Ostravy v České republice a Halle (Saale) v SRN. Těžištěm je zpracování komparativní případové studie se zaměřením na popis a hodnocení vybraných ukazatelů sociálně prostorové segregace, porovnání identifikovaných segregovaných lokalit a přístupů k jejich řešení. V textu je prováděno srovnávání logiky a dynamiky procesu sociálně prostorové segregace obyvatelstva v obytných částech obou vybraných evropských měst. V Ostravě i v Halle lze identifikovat lokality se sociodemografickými diferencemi, které v těchto městech vedou k určitým formám socioprostorové segregace. Na základě vnějších faktorů (národní a legislativní specifika) nabývá sociálně prostorová segregace v obou městech odlišný charakter, jak je popsáno ve výsledcích tohoto výzkumu.

Jelena Petrucijová
odborná garantka projektu v letech 2013–2014

ÚVOD

Tato monografie je jedním z výstupů výzkumného projektu Rozšíření a rozvoj vědeckovýzkumného týmu Ostravské univerzity, Fakulty sociálních studií CZ.1.07/2.3.00/20.0080. Cílem tohoto záměru byl výzkum a zhodnocení procesu sociální segregace probíhající v postsocialistických městech na příkladu Ostravy v České republice a Halle (Saale) v Německu. Těžištěm je zpracování komparativní případové studie se zaměřením na popis a hodnocení vybraných ukazatelů sociální segregace, porovnání identifikovaných segregovaných lokalit a přístupů k jejich řešení. Monografie je zaměřena taktéž na hodnocení mechanismů vedoucích k segregaci, na příčiny vzniku, vývoje a případného zániku segregovaných lokalit, včetně specifických problémů a nástrojů používaných při jejich řešení.

V rámci přípravné fáze výzkumu byla metodou účelového výběru vybrána populačně podobná města dvou evropských zemí, a to česká **Ostrava** a německé **Halle (Saale)**. Obě vybraná města mají nepochybně společné rysy, vzniklé v kontextu historického a strukturálního vývoje. Po druhé světové válce se Ostrava i Halle (Saale) rozvíjely ve specifických socialistických společnostech jako významná průmyslová centra. Obě města po pádu komunistického režimu v procesu deindustrializace bojovala s vývojovými problémy (např. s nezaměstnaností či depopulací), které s sebou nesla proměna pokročilých industriálních společností ve společnosti postindustriální. Základní parametry zkoumaných měst byly komparovány v následujících charakteristikách: historický vývoj a strukturální změny, problémy v průběhu transformace, počet obyvatel, očekávané podobné sociální problémy a výskyt segregovaných lokalit.

1 ZAMĚŘENÍ VÝZKUMNÉHO PROJEKTU

Cílem projektu je srovnání logiky a dynamiky procesu sociální segregace obyvatelstva v obytných částech dvou vybraných evropských měst. V Ostravě i v Halle (Saale) lze identifikovat lokality se sociodemografickými diferenciemi, které v těchto městech vedou ke specifickým formám sociálně prostorové segregace. Na základě vnějších faktorů (národních a legislativních specifik) nabývá sociálně prostorová segregace v obou zkoumaných městech odlišný charakter.

V práci vycházíme také z rozdílů, které se zakládají na různých procesech politické a sociální proměny v České republice a v Německu. V období transformace České republiky ze společnosti socialistické na společnost kapitalistickou se výrazně projevy společenské problémy, které socialistická politika neznala a na něž nebyla legislativně a strukturálně nastavena.

Se znovusjednocením Německa byla socialistická společnost „konfrontována“ se sociálně politickým a společenským systémem kapitalistického „západu“, který vznikl v historickém vývoji a který do procesu změn zahrnul i jednotlivá města. Ta byla donucena k formulování vlastní komunální sociální politiky.

Sociální bytová výstavba (tedy výstavba finančně únosných bytů pro rodiny v obtížných sociálních a ekonomických situacích) existuje v Německu již od období vývoje sociálního státu ve Východní Prusku na počátku 20. let minulého století. Ve velké většině měst v Německu fungují komunální společnosti pro bytovou výstavbu, které se starají o oblast bydlení pro chudé a potřebné rodiny. Tyto komunální bytové společnosti patří zpravidla městům a plní úlohu zprostředkování sociálního bydlení. Také Halle (Saale) má obdobnou společnost pro bytovou výstavbu.

Česká republika zahájila sociální bytovou politiku na počátku 20. století v souvislosti s industrializací, kdy se pokoušela řešit problém bytového zabezpečení dělníků. V okolí průmyslových závodů vznikaly dělnické kolonie, avšak jejich výstavba probíhala chaoticky a bez regulačních plánů. Průmyslové objekty se často prolínaly s obytnými budovami. V období socialismu, především v 60. a 70. letech minulého století, byl pro průmyslová města charakteristický překotný růst sídlišť, která jsou od sebe téměř k nerozeznání. Pro prostorovou strukturu těchto měst byly důležité především faktory ekonomické, a to zejména převaha výrobních aktivit nad nevýrobními, klíčová role sekundárního sektoru a omezený vývoj terciární sféry. Až zhroucení komunistického režimu a procesy politické a ekonomické transformace znamenaly pro vývoj měst velké změny. Šlo především o obnovování tržních mechanismů, privatizaci, změny bytového systému, či zvyšování role místních samospráv.

Stárí a nízká kvalita bytového fondu, přehlcenost bytů, obývání bytů bez nájemních smluv, nedostatečná právní ochrana nájemníků a špatně vymahatelné pohledávky majitelů bytového fondu jsou největší problémy, se kterými se setkáváme v segregovaných, sociálně vyloučených lokalitách.

2 TEORETICKÝ RÁMEC PRO STUDIUM SOCIÁLNĚ PROSTOROVÉ SEGREGACE

Sociálně prostorová segregace není v současnosti novým pojmem. Již ve starověku byla města rozdělována na území obývaná privilegovanou společností a městskou chudinou. Privilegovaná část společnosti se soustředila do vnitřních částí měst, kdežto chudinské obyvatelstvo se usídlovalo až za hradbami vnitřního města.

Samotný pojem „segregace“ pochází z latinského výrazu „segregare“, což v původním významu znamenalo oddělit, vzdálit či vyloučit. V současnosti je tento pojem používán řadou vědních oborů. V sociálních vědách jde o nerovnoměrné rozmístění různorodých skupin obyvatelstva v území, a to podle místa jejich, zpravidla trvalého, bydliště. Pokud je tedy pojem používán ve vztahu k bydlišti, hovoříme o rezidenční nebo též sídelní segregaci (Temelová, Sýkora, 2005).

Vývoj měst probíhal kontinuálně a rozmístění obyvatel v prostoru vždy reflektovalo historické souvislosti rozvoje městského prostoru. Prvním zdrojem sociálně prostorových disparit byla ve většině evropských měst historicky zděděná nerovnost obytných zón (Steinführerová, 2003).

V průběhu vývoje měst tak vznikala řada přístupů zkoumajících jejich vnitřní strukturu. Tyto přístupy lze zjednodušeně rozdělit do čtyř základních směrů: sociálně-ekologického, neoklasického, institucionálního a politicko-ekonomického. Každý z nich vychází z odlišné teorie společnosti: ekologie člověka, neoklasické ekonomie, weberiánské sociologie a historického materialismu. Rozdíly mezi jednotlivými přístupy se vyznačují zdůrazňováním odlišných aspektů, kladením si jiných otázek a rozdílnou interpretací faktů (Sýkora, 1993). I přes široké spektrum těchto názorových proudů však byla jedinou ucelenou (i když silně kritizovanou) školou urbánní sociologie humánní ekologie, jejíž principy ve 20. a 30. letech minulého století formulovali členové Chicagské školy, a která se již tehdy zabývala prostorovým rozložením jednotlivých kategorií obyvatelstva a jednotlivých složek sociální struktury v tehdejší Chicagu.

V roce 1926 formuloval člen chicagské školy R. E. Park tezi o existenci těsné souvislosti mezi prostorovou a sociální vzdáleností. Osoby, které patří ke stejné sociální vrstvě, se podle ní snaží zůstat „mezi svými“. V Chicagu bylo možné již v Parkově době konstatovat zvláště silnou rezidenční (prostorovou) segregaci u vyšších a nižších vrstev společnosti. Park může být považován za zakladatele výzkumu sociálně prostorové segregace.

V dalších letech byl tento koncept diskutován řadou odborníků, což vedlo k rozvoji teoretických přístupů k výzkumu socioprostorové segregace. Za nejvýznamnější představitele lze považovat Waltera Fireyho (1945), J. Rexe a R. S. Moora (1969), R. Pahla (1969).

V Evropě se výzkum sociálně prostorové segregace začal rozvíjet v 70. letech minulého století, kdy došlo ke změně pohledu na sociální ekologii jako na součást sociálně prostorového systému společnosti, jež se zabývala sociální a prostorovou organizací.

Myšlenky sociálně-ekologického přístupu rozvíjel v České republice především Jiří Musil (1967, 1968, 1977, 1987, 1991), L. Sýkora (1993, 1996, 2005, 2010), M. Ouředníček (2005), J. Temelová (2005), A. Burjanek (1997) a další.

Z dnešního pohledu je rezidenční segregace vnímána jako výsledek vzájemného působení ekonomických, sociálních, politických a kulturních faktorů ve společnosti. Po pádu komunistických režimů v roce 1989 došlo ve střední a východní Evropě k významným politickým, ekonomickým a sociálním změnám. V průběhu komunistické periody byla společnost velmi nivelizovaná, založená na minimálních příjmových diferencích a minimálních rozdílech v oblasti bydlení.

Nově implementované principy tržní ekonomiky začaly generovat sociální problémy jako např. nezaměstnanost a s ní související chudobu, které byly v rámci socialistické společnosti uměle potlačovány. Výsledkem těchto společenských změn byly proměny v sociální stratifikaci, hodnotových orientacích obyvatelstva a jejich nerovnoměrné alokace v území.

Prioritami v době přechodu k tržnímu hospodářství byla především náprava vlastnických práv ve všech hospodářských sférách, včetně restitucí a privatizace bytového fondu. Ta se týkala především zchátralé bytové zástavby v centrech měst, jež obývalo obyvatelstvo, které již v tomto období bylo možné označit za ohrožené sociální exkluzí. Noví či staronoví majitelé domů se snažili maximalizovat své zisky a minimalizovat náklady tím, že obyvatelům domů zvyšovali nájemné, nabízeli nové méně výhodné nájemní smlouvy nebo na základě „dohody“ zajišťovali bydlení v neatraktivních lokalitách s nízkou cenou nájmu. To vedlo k postupnému odlivu původních nájemníků do méně atraktivních částí měst, ve kterých začaly vznikat sociálně segregované lokality.

Sociálně prostorová segregace je v určité míře přirozená a funkční. Jestliže je však tato míra překročena, stává se závažným společenským problémem. Narušuje sociální soudržnost, vede k polarizaci společnosti a prohlubuje nerovnosti mezi sociálně vyloučeným obyvatelstvem a zbytkem populace. Lidé a prostor se navzájem ovlivňují. Vysoká koncentrace sociálně vyloučených obyvatel v lokalitách vede ke stigmatizaci tohoto prostoru a k vytváření nových exkludovaných částí měst. Na straně druhé však právě takto stigmatizovaný prostor degraduje všechny, kdo v těchto lokalitách žijí, čímž ovlivňuje jejich životní šance a uzavírá se začarovaný kruh mezigenerační reprodukce chudoby. Pochopení charakteru a dynamiky vývoje rezidenční segregace a odhalení podmínek, příčin, mechanismů a následků segregace v konkrétní lokalitě může přinést klíč k možnostem prevence a řešení tohoto celospolečenského problému (Sýkora, 2010).

Z tohoto důvodu je potřeba hledat příčiny sociálních rozdílů vedoucích k segregaci, a to především rozdíly založené na socioekonomickém postavení, rasové, etnické či národnostní příslušnosti obyvatelstva, rozdíly založené na demografických charakteristikách a kulturních specifikách obyvatel. Problematikou sociální segregace se začali zabývat politici, akademici i odborníci z praxe.

Pro analýzu a hodnocení míry sociálně prostorové segregace je nezbytné identifikovat sociální rozdíly, související se vznikem sociálních nerovností vedoucích k prostorové diferenciaci. Nejčastěji se jedná o následující typy rozdílů, resp. o jejich kombinaci (Sýkora, 2010):

- rozdíly založené na sociálně-ekonomickém postavení (profesi, vzdělání, příjmu, majetku),
- rozdíly založené na rasové, etnické nebo národnostní příslušnosti,
- rozdíly založené na demografických charakteristikách obyvatel (věku, fázi životního cyklu, velikosti rodiny a počtu vyživovaných dětí),
- rozdíly založené na kulturních specifikách (náboženství, způsobu života, kulturních zvyklostech).

Identifikace segregovaných lokalit spočívá v označení území, na kterém se koncentrují vybrané sociální skupiny, jež spojují podstatné znaky z hlediska segregace. Důležitým ukazatelem při identifikaci segregovaných lokalit je homogenita daného území. Při zjišťování míry sociálně prostorové segregace obyvatelstva lze využít celou řadu výzkumných metod a nástrojů.

Dle Sýkory a Temelové (2005) lze k hodnocení prostorové diferenciaci obyvatelstva přistupovat dvěma základními způsoby. První způsob představují etnografické studie a popis sociálního klimatu jednotlivých částí města, zaměřený na jejich specifika v kontextu města jako celku. Důležitým zdrojem informací pro tento typ kvalitativního výzkumu jsou terénní výzkumy, rozhovory, pozorování, dotazníková šetření, apod. Tato metoda je velmi časově, personálně a finančně náročná a pro velké územní celky téměř nerealizovatelná. Řada autorů zabývajících se problematikou sociální segregace proto poukazuje na nutnost pracovat na co nejnižší možné měřítkové úrovni zkoumané lokality (Macešková, Oufedníček, Temelová, 2009).

Druhý přístup je založen na kvantitativním statistickém zhodnocení sociálně prostorové diferenciaci, přičemž cílem je nalezení pravidelností, zobecňování zjištěných skutečností a vytváření modelů prostorového uspořádání. Hlavními zdroji pro statistickou analýzu jsou data z censů, sociálních a migračních statistik, či statistik bydlení, a to bez závislosti na velikosti zkoumaného území (od velkých územních celků až po základní sídelní jednotky).

Přestože je výzkum sociálně ekonomických nerovností jedním z častých témat sociálně orientovaného výzkumu, neexistuje jednotný metodologický přístup k měření a kvantifikaci sociálně prostorové diferenciaci (Netrdová, Nosek, 2009). Cílem výzkumu sociálně ekonomických

disparit by však neměla být pouze kvantifikace rozdílů mezi jednotlivými lokalitami, tj. polarizace struktury, ale zejména hodnocení polarizace v prostoru (Novák, Netrřová, 2011).

Výběr vhodné metody pro popis a zhodnocení sociální segregace v území závisí na volbě vhodných ukazatelů tohoto procesu. Za pomoc vybraných ukazatelů by mělo být možné charakterizovat proces sociální segregace vybrané lokality ve všech jeho fázích a oblastech. Mezi nejdůležitější oblasti patří především prostorové vymezení lokality, identifikace příčin vzniku sociálně vyloučené lokality, její dopravní a občanská vybavenost, popis důležitých sociodemografických ukazatelů místních obyvatel, charakteristika bytové situace, či strategií vlastníků bytového fondu, migračních tendencí v dané lokalitě a specifických místních problémů (Kvasnička, 2010).

Při výběru využitelných ukazatelů je výzkumník omezen charakterem a dostupností dat. Většina statistik neviduje základní informace potřebné ke zjištění sociálně prostorové segregace a často je nelze získat ani v rámci místního šetření. Jedná se především o informace týkající se příjmů domácností či jednotlivců, nelegálních aktivit (kriminálnosti, černý trh práce, závislosti, zanedbávání školní docházky či jiných povinností, apod.). Za indikátory sociálně prostorové segregace se proto obvykle vybírají popisné ukazatele, které lze rozdělit do několika skupin (např. dle Friedrichse, 1978). Toto členění však není závazné, existuje také řada jiných přístupů, které nejsou předmětem této studie.

1. Indikátory fyzické a geografické struktury města:

jde o morfologickou stavbu městského prostoru, fyzický stav budov, staveb a jiných objektů. Jejimi základními prvky jsou ulice, pozemky a budovy, které vytvářejí složité systémy. Hovoříme tak o čtvrtích činžovních domů, vil a rodinných domků nebo sídlišť, skládajících se z vysokopodlažní panelové zástavby. Lze zde zařadit také aktivní a sportovní prostranství pro děti a mládež (hráště, veřejné prostranství, sportoviště, sociální zařízení), či dopravně technické napojení na centrum města.

2. Funkční indikátory:

jde o rozmístění jednotlivých aktivit (funkčních složek) na území města a z toho vyplývající odlišný způsob využívání objektů, pozemků a území. Základem je rozdělení na zastavěnou a nezastavěnou plochu s obytnou a neobytnou funkcí. Je proto nezbytné sledovat vzájemné vztahy mezi základními funkčními složkami města, vázanými na obyvatelstvo (bydliště – pracoviště – služby – volný čas – doprava) a vymezit základní územní složky prostorové organizace města (městské centrum, obslužné oblasti, oblasti koncentrace pracovních příležitostí, obytné zóny, rekreační a ostatní plochy). Důležitý je také přístup ke vzdělávacím (školám) a sociálním zařízením (buď v dané lokalitě, nebo v dostupné vzdálenosti).

3. Sociální indikátory:

jsou vázány na funkci bydlení a tedy na charakteristiky trvale bydlícího obyvatelstva. K postižení sociální prostorové segregace lze využít buď slovní popis sociálního klimatu jednotlivých částí města, nebo kvantitativní analýzu sociálně-prostorové struktury, pro niž se obvykle používají následující charakteristiky:

- a) *demografický status*: věková struktura, velikost domácností, počet dětí,
- b) *sociálně-ekonomický status*: vzdělanostní struktura, profesní struktura, kvalita bytového fondu,
- c) *etnický status*: národnostní a etnické složení, náboženství,
- d) *sociálně-patologické jevy*: neúplné rodiny, rozvodovost, potratovost.

3 METODOLOGIE KOMPARATIVNÍ STUDIE

V komparativní případové studii budou porovnávána dvě vybraná města – německé Halle (Saale) a česká Ostrava z pohledu procesu sociálně prostorové segregace. V obou případových studiích budou popsány a objasněny příčiny, současný stav a důsledky tohoto procesu. Objektem případové studie jsou obě města v administrativním členění jednotlivých městských obvodů či částí. V Ostravě je proces segregace hodnocen na úrovni 23 městských obvodů, v Halle na úrovni 43 městských částí.

3.1 Výzkumné metody a techniky

Výzkumný záměr využil kombinaci metod kvantitativního a kvalitativního výzkumu. Je zpracován jako komparativní případová studie, která zkoumá dvě vybraná města a provádí jejich srovnávací analýzu.

Pro kvantitativní výzkum byla použita data z dostupných censů pro město Ostravu a Halle (Saale) za rok 2011. Pro popis a hodnocení sociální diferenciace byly z cenzočních šetření využity vybrané indikátory sociálně prostorové segregace dle Friedrichse (1978) – viz Kapitola 2.

V přípravné fázi výzkumu byl proveden také teoretický výzkum „desk research“ a sekundární analýza dostupných zdrojů informací (odborné články, monografie, výzkumné zprávy, webové stránky, právní normy, apod.). Ve fázi studie dokumentů bylo nutné vyřešit otázku rozdílného územního členění vybraných měst, a to jak na úrovni jejich vnitřního členění, tak v rozsahu kompetencí místních samospráv.

Data ze statistických censů byla získána či zakoupena od příslušných institucí disponujících potřebnými údaji. Zde bylo nutné vyřešit dostupnost validních komparovatelných dat, zejména na lokální úrovni ve městě Halle (Saale). Tato data byla zajištěna z městského úřadu města Halle (Saale), z odboru územního plánování za rok 2011¹. V podmínkách Ostravy se bylo možné opřít o výsledky dat ze Sčítání lidu, domů a bytů, jež proběhlo v roce 2011.

Při kvalitativním šetření byla použita metoda semistrukturovaných interview s aktéry, kteří participují na řešení problematiky sociální segregace a terénní šetření. Kvalitativní sběr dat probíhal v průběhu podzimu roku 2013 ve městech Ostrava a Halle (Saale).

3.1.1 Použité metody kvantitativního výzkumu

V rámci kvantitativního přístupu bylo využito následujících metod:

- a) transformace dat,
- b) statistická analýza dat,
- c) kartografické zpracování dat.

a) Transformace dat

Při transformačním procesu bylo nutné vybraná data ze statistických censů upravit tak, aby je bylo možné následně převést do požadovaného formátu, použitelného pro statistickou analýzu. Jednotlivé tabulky z dostupných censů musely být zjednodušeny do podoby, v níž každá proměnná představovala samostatný sloupec a každá městská část samostatný řádek. Takto upravený soubor

¹ Zdrojem dat byla publikace: Fachbereich Einwohnerwesen der Stadt Halle (Saale), Abteilung Statistik und Wahlen 2011.

již bylo možné převést do datové matice statistického softwaru IBM SPSS, v němž byla data následně analyzována. Před samotnou analýzou však bylo nutné vytvořit podkladový materiál pro datovou matici, což představovalo časově náročnou aktivitu. Absolutní hodnoty z cenzů musely být přepočteny do relativních četností a pro potřeby shlukové analýzy také standardizovány (Z-skóry). Upravená data v tabulkovém formátu byla užita také jako podklad pro kartografické zpracování.

b) Statistická analýza dat

Při statistickém zpracování byla využita především metoda shlukové analýzy, jakožto zástupce vícerozměrných statistických metod. Tento přístup byl využit pro analýzu dat Ostravy i Halle (Saale) a sloužil jako zdroj informací pro následné kartografické zpracování. Pomocí shlukové analýzy jsou městské části seskupovány do přirozených skupin na základě jejich vzájemné podobnosti či nepodobnosti. Na základě vybraných indikátorů sociálně prostorové segregace jsou zjišťovány typologické vzdálenosti mezi jednotlivými městskými částmi, které umožňují stanovit ideální počet klastrů (shluků, skupin městských částí), které jsou si nejvíce podobné (také Hendl, 2004).

c) Kartografické zpracování dat

Pro kartografické zpracování dat bylo nutné zajistit podkladovou mapu pro jednotlivá města ve formátu podporujícím kartografický software ArcGIS, který je běžně používán v podmínkách České republiky i Německa. Následně bylo potřeba podkladové mapy modifikovat na požadované územní celky, které byly v rámci jednotlivých měst porovnávány. Z vybraných získaných dat (indikátorů sociálně prostorové segregace) byly vytvořeny kartogramy znázorňující rozložení daného ukazatele v městských částech Ostravy i Halle (Saale).

Kartografické zpracování dat bylo provedeno prostřednictvím geografického software ArcGIS, verze ArcMap 10. Na základě výsledku shlukové analýzy byly také následně zpracovány kartogramy znázorňující typologii městských obvodů podle vstupních proměnných. Stupnice kartogramů byla vytvořena za pomoci Jenkovy metody přirozených zlomů (Natural Breaks). Díky této metodě jsou hranice jednotlivých tříd stupnice kartogramů definovány v místech s velkými rozdíly v datech (Krtička a kol., 2012).

3.1.2 Použité metody kvalitativního výzkumu

Pro pochopení sociálně prostorové segregace je nutné kvantitativní metody doplnit o kvalitativní paradigma. Kvalitativní výzkum byl založen na studiu dostupných písemných dokumentů o vybraných segregovaných lokalitách v Ostravě a Halle (Saale). Analýza těchto pramenů umožnila upřesnění formulace výzkumných cílů a specifikaci problémů výzkumu. Díky studiu dokumentů a realizovaných rozhovorů byly vybrány lokality k následnému místnímu pozorování. Bylo využito dostupných úředních, veřejných i osobních dokumentů. Důležitým zdrojem informací pro tento výzkum byly také semistrukturované rozhovory s experty.

V rámci rozhovorů v Halle (Saale) byly provedeny 3 semistrukturované a strukturované rozhovory se zástupci akademické obce i místní samosprávy. Rozhovory byly zaměřeny na otázky vnímání pojmu sociálně prostorové segregace v německém prostředí, na charakteristiky jejich projevů, na lokalizaci sociálně prostorové segregace ve městě Halle (Saale) a na nástroje užívané při řešení této problematiky. Díky realizovaným rozhovorům byl získán přístup k potřebným sociodemografickým datům a mapovým podkladům, potřebným pro statistickou analýzu a zpracování kartografických výstupů. Ze všech realizovaných rozhovorů byl pořízen audiozáznam v anglickém jazyce, avšak přepisy nejsou vzhledem k jejich rozsáhlosti součástí této monografie. Informace vycházející z těchto rozhovorů jsou průběžně aplikovány do textu případové studie Halle (Saale). Semistrukturované rozhovory probíhaly s následujícími experty:

- Prof. Dr. R. Sackmann (Martin Luther Universität Halle – Wittenberg, Department of Philosophy, Institute of Sociology)
- Dr. Susanne Knabe (Martin Luther Universität Halle – Wittenberg, Institut für Geowissenschaften und Geographie, Sozialgeographie)
- Konstanze Mally (Stadt Halle (Saale), Stadtplanungsamt)

V rámci Halle (Saale) bylo provedeno také několik terénních šetření v lokalitách doporučených výše uvedenými experty.

V rámci rozhovorů v Ostravě bylo provedeno několik semistrukturovaných rozhovorů s experty z oblasti místní samosprávy i akademické obce. Rozhovory byly zaměřeny na upřesnění vnímání pojmů sociálně prostorové segregace, jejích projevů v jednotlivých segregovaných lokalitách a nástrojů užívaných při řešení této problematiky. Díky kvalitativnímu šetření byly pro potřeby této publikace vybrány popsání problémové lokality (viz Kapitola 5.6).

Rozhovory probíhaly s následujícími experty:

- Mgr. Anna Krausová, Ph.D. (Ostravská univerzita v Ostravě, Fakulta sociálních studií; členka správní rady neziskové organizace Vzájemné soužití o.p.s.)
- Mgr. Jan Chytil (koordinátor pro romskou problematiku, Magistrát města Ostravy)
- Mgr. Zdeněk Matýsek (vedoucí odboru sociální věci, Úřad městského obvodu Slezská Ostrava)
- Bc. Jan Lasevič (odborné sociální poradenství, Nizkoprahové a poradenské centrum Ostrava-Kunčičky)
- Mgr. Helena Balabánová (Společně – Jekhetane, o. s.)

4 PŘÍPADOVÁ STUDIE SPOLKOVÁ REPUBLIKA NĚMECKO – HALLE (SAALE)

4.1 Vliv sjednocení Německa na proces sociálně prostorové segregace

Východní a západní Německo měly v období před sjednocením zcela odlišný socioekonomický charakter. Po pádu berlínské zdi došlo k překotným změnám na obou stranách, a to jak v politických, ekonomických, tak v sociálních oblastech. Východní Německo prošlo zcela odlišným strukturálním vývojem než další postsocialistické země, neboť zde byly téměř přes noc etablovány čisté kapitalistické principy západního Německa. Zároveň byl převzat také ústavněprávní systém západního Německa, a tak východní část země nemusela politicky experimentovat, jako vlády v ostatních postkomunistických zemích. S touto transformací souvisela také významná ekonomická pomoc bývalé NDR. Ve sjednocené zemi proto bylo nutné provést zásadní sociální a ekonomické reformy, které do té doby neměly obdoby. Současně byla v květnu roku 1990 „západoněmecká“ marka stanovena jako jediné platidlo v NDR. K 1. červnu byly platy východoněmeckých občanů převedeny nereálným poměrem 1:1, přestože ve východní části byla produktivita práce rozhodně nižší, než na západě. Sjednocení se týkalo měny, platů a dokonce i sociálních příspěvků. Do východního Německa proudily stamiliardy marek, které však nebyly určeny na podporu strukturálních změn v průmyslu, ale až 80% těchto finančních prostředků pohltily sociální příspěvky a podpora v nezaměstnanosti. Nezaměstnanost v nových spolkových zemích dramaticky rostla a dodnes převyšuje hodnoty starých spolkových zemí (Junek, 2006).

Ve východním Německu se transformace týkala také privatizace průmyslových podniků. Ve většině případů se jejich vlastníky staly podniky ze západu, které měly stejné oborové zaměření. Tyto podniky však neměly většinou zájem na růstu konkurenceschopnosti východoněmeckých firem, a proto do nich neinvestovaly, ale spíše omezovaly jejich výrobu, nebo je rovnou uzavíraly. Zásadním problémem východního Německa se tak stala především nezaměstnanost. Ta vedla k vysoké migraci východních Němců do starých spolkových zemí, kde byla vyšší naděje na získání lepšího pracovního místa za vyšší mzdu. Do starých spolkových zemí tak průběžně odešlo cca 5 mil. východních Němců (Lander, 2004). Avšak ani staré spolkové země nebyly schopny všechny nově příchozí zaměstnat a nezaměstnanost začala růst také na západě Německa. Sjednocení Německa přineslo východním Němcům také poměrně štědrý sociální systém západního Německa, který je příliš nemotivoval k pracovní aktivitě.

Východní Německo tak sice mnohem rychleji než jiné postsocialistické země dospělo k reformám systémů na demokratickém a tržně ekonomickém principu, avšak jeho obyvatelé si velmi rychle zvykli na rozsáhlou finanční pomoc ze západu (Junek, 2006). Takovýto vývoj se stal pro německou ekonomiku neudržitelný, proto bylo nutné přistoupit k významným reformám na poli sociální podpory a pracovního trhu.

Zcela zásadní reformy ovlivňující proces sociálně prostorové segregace bylo přijetí „Zákonů pro moderní služby na pracovním trhu“, označované jako Hartz I – IV² (Junek, 2006).

4.1.1 Reformy Hartz I – IV

Dalekosáhlé reformy byly průběžně připravovány od roku 2002. Základním principem reformy bylo zjednodušení systému vyplácení podpor a omezení výdajů na sociální dávky.

² Jde o koncepci zákonů, pro kterou se zažil název podle předsedy komise pro moderní služby na pracovním trhu Petera Hartzeho.

První nově přijaté zákony (Hartz I a II) představovaly pouze minimální změny pro pracovní trh, zcela zásadní byly až zákony Hartz III, resp. Hartz IV (Junek, 2006).

Zákon Hartz III byl přijat v roce 2004 a ustanovoval především výchozí podmínky pro přijetí zákona Hartz IV. Základním kamenem byla přeměna Úřadu práce (Bundesanstalt für Arbeit) v nově pojatou Agenturu práce (Bundesagentur für Arbeit – BA). Hlavním smyslem této přeměny byla centralizace všech aktérů na trhu práce (včetně Úřadu sociální péče – Sozialamt) do tzv. Center práce (Job-Zentren), která byla personálně posílena tak, aby počet nezaměstnaných na jednoho úředníka klesl více než čtyřnásobně (z 350 na 75 nezaměstnaných/úředníků). Nově zřízená Agentura práce již nespádala pod samosprávu a zemskou správu, ale přešla pod centrální řízení státu a celý systém je nyní řízen pomocí ústředně vyhlášených cílů (Nigrin, 2006).

Hartz IV představoval především zjednodušení třístupňového systému vyplácení podpor, kdy měl nezaměstnaný postupně nárok na dávku podpory v nezaměstnanosti (Arbeitslosengeld), dávku pomoci v nezaměstnanosti (Arbeitslosenhilfe) a sociální dávku (Sozialhilfe), na systém dvoustupňový, ve kterém po dávce podpory v nezaměstnanosti (Arbeitslosengeld I – ALG I) následuje tzv. druhá dávka podpory v nezaměstnanosti (Arbeitslosengeld II – ALG II), (Nigrin, 2006).

ALG I představuje dávku nezaměstnaného, která je mu automaticky přidělena po registraci na Agenturu práce. Tato reforma znamenala zásadní změnu především v délce jejího vyplácení (z 32 na 12 měsíců, resp. 18 měsíců u občanů starších 56 let).

ALG II je novinkou celého balíku Hartzových zákonů. Jedná se o dávku pro dlouhodobě nezaměstnané, kteří již nemají nárok na vyplácení ALG I. Kromě dávky v nezaměstnanosti mají nově dlouhodobě nezaměstnaní také nárok na další sociální příspěvky, jako např. na náklady na bydlení a vytápění. Náklady na bydlení jsou však hrazeny pouze do zákonem stanovených rozměrů bytů, který mohou příjemci dávek obývat. Pro čtyřčlennou rodinu (2+2) je maximální rozměr bytu stanoven na 120 m² (pokud je v osobním vlastnictví), u nájemního bydlení jsou maximální rozměry stanovovány vždy obcí v průměru na 85 m². V rodinách s nezletilými dětmi, může také každý dospělý člen domácnosti vlastnit automobil (v hodnotě do 5 000 Euro) i přesto, že pobírá sociální dávky. Tyto významné reformy tak přispěly především ke zjednodušení systému vyplácení dávek v nezaměstnanosti a sociálních dávek v jednu společnou, avšak nepomohly k aktivní podpoře zaměstnanosti nově sjednoceného Německa, což vede k trvale zvýšené nezaměstnanosti (Junek, 2006).

4.2 Vliv historie Halle (Saale) na proces sociálně prostorové segregace

Halle (Saale) původně *Halle an der Saale* (česky: *Halle nad Sálou*) je největším městem ve spolkové zemi Sasko-Anhaltsko. Město se rozkládá na ploše 135 km² a má 232 535 obyvatel (k 31.12.2012). Ve městě není významný podíl cizinců, ani jiných etnických či národnostních menšin. Je správně členěno na 5 velkých městských obvodů (Stadtbezirk Mitte, Stadtbezirk Nord, Stadtbezirk Ost, Stadtbezirk Süd, Stadtbezirk West), které jsou rozděleny na 43 městských částí.

Město (pod názvem „Halla“) je poprvé zmiňováno v roce 806. V 10. století se stalo součástí magdeburské diecéze. Mezi 11. a 13. stoletím byla pro rozvoj města důležitá a charakteristická těžba soli, která se stala hlavním obchodním artiklem té doby (těžba soli v 13. století činila cca 10 000 tun ročně). V roce 1280 je Halle zmiňováno jako člen Hansy (Walossek, 2006). Těžba soli průběžně stoupala do 16. století až na 20 000 tun ročně. Další významný rozvoj je spojen se vznikem vzdělávacích institucí. V roce 1694 zde byla založena Univerzita Halle (*Alma Mater Halensis*) se čtyřmi fakultami a v roce 1695 vzdělávací nadace *Franckeschen Stiftungen zu Halle*. V roce 1783 byly zbourány městské hradby, což umožnilo další významný rozvoj města, a v místě hradeb vznikla páteří komunikace, která hraje významnou úlohu v rozvoji města dodnes.

Na počátku 19. století na sever od Halle (Saale) začala povrchová těžba hnědého uhlí, která započala industrializaci města. V tomto období bylo možné pozorovat také částečný útlum těžby soli (poslední solný důl na území města byl uzavřen v roce 1964). V první čtvrtině 19. století došlo k významnému rozvoji sídelní struktury, kdy se pět částí sjednotilo do jednoho územně správního celku s 20 000 obyvateli. V polovině 19. století bylo město Halle (Saale) napojeno na železniční síť. Od roku 1872 tak bylo Halle významným železničním uzlem. Tento industrializační proces s sebou přinesl také poptávku po pracovní síle a s tím související poptávku po bydlení. Od roku 1850 do roku 1890 vznikly nové rezidenční čtvrti, čímž počet obyvatel vzrostl na cca 100 000. Na počátku 20. století vzniklo 11 nových městských čtvrtí, především pro obyvatele pracující v průmyslu. V roce 1903 proběhla elektrifikace těžebních procesů, následovaná rozvojem chemického průmyslu v regionu. Ještě před 1. světovou válkou se počet obyvatel zvýšil na 170 000 (Walossek, 2006).

Na konci druhé světové války bylo město dvakrát díky rozvinutému chemickému průmyslu bombardováno (31. března a 1. dubna 1945), a následně obsazeno americkými vojsky (17. dubna 1945). Po druhé světové válce patřilo Halle (Saale) do sféry vlivu SSSR.

V roce 1948 bylo ve městě zhruba 90 000 ekonomicky aktivních obyvatel, z toho 42% pracovalo v průmyslu nebo v řemeslné výrobě. Tradiční strojírenství představovalo zhruba 6000 pracovních míst v 68 závodech. Průmyslové areály na východě a jihu sloužily zároveň jako administrativní hranice města. Prioritními průmyslovými oblastmi bylo v jižní části vnitřního Halle (Saale) strojírenství a potravinářský průmysl.

V roce 1950 byla oblast povýšena na centrum chemického průmyslu Německé demokratické republiky, což vedlo v následujících dvaceti letech k výstavbě 15 000 nových bytů především v jižním a severní části Halle (Saale). Halle Süd bylo prvním panelovým bytovým komplexem ve městě s výškovými budovami, které dominovaly své městské části.

Později byla vystavěna také nová bytová oblast Halle Nord. Následovala extenzivní výstavba bytů na předměstích, přičemž původní zástavba vnitřního historického města byla dlouhodobě zanedbávána. Průmyslová oblast Halle Nord se specializovala na velkoobchod, energetiku a skladování.

V roce 1963 rozhodlo politické vedení o výstavbě „města pro pracovníky zaměstnané v chemickém průmyslu“ Halle West. Založení města bylo součástí rozvoje chemického průmyslu v regionu. Základy pro rozvoj čtvrti byly položeny v červnu roku 1964 s tím, že na konci výstavby zde mělo žít cca 70 000 obyvatel. V roce 1967 byla obytná území na západě města správně oddělena jako samostatné „socialistické modelové“ město Halle Neustadt. Díky rozvoji průmyslu a zvyšující se poptávce po bytech, se z této oblasti stalo „město“ se 115 000 obyvateli. V roce 1972 byl položen základní kámen pro další sídliště, o dva roky později začala výstavba sídliště Halle Süd II, kde bylo vystaveno cca 8000 bytových jednotek. V roce 1979 začala výstavba velkého sídliště Silbrehöhe v jižní části města. Lokalita však nebyla příliš atraktivní především díky své poloze mezi kasárnami a tramvajovou tratí. Na rozloze 580 hektarů bylo vystavěno cca 10 000 bytových jednotek (Walossek, 2006).

Největší socialistická průmyslová oblast Halle Ost byla velmi dobře infrastrukturně vybavena. Kromě stavebnictví, obchodu a dopravy zde bylo lokalizováno také strojírenství, jatka, zpracovatelský a potravinářství průmysl.

Průmyslová oblast Halle Süd se specializovala na výstavbu železničních vozidel, chemii, výrobu nábytku, materiálů pro stavebnictví a zásobování. Průmyslová oblast Halle Neustadt se rozvíjela zároveň s výstavbou socialistického města. Hlavním zaměřením bylo potravinářství, doprava a velkoobchod. Kromě těchto výše zmíněných průmyslových oblastí byly ve městě lokalizovány menší průmyslové provozy uvnitř administrativních hranic města.

Na konci socialistického období představovala oblast Halle (Saale) nejvýznamnější chemickou produkci (zhruba 40% produkce NDR), která představovala cca 14% národního exportu (Walossek, 2006).

Po znovusjednocení Německa došlo ve vývoji města k významným zvratům. Kromě strukturálních změn v průmyslu, které způsobily prudký nárůst nezaměstnanosti, došlo také k významným změnám v bydlení obyvatel. Od roku 1990 vznikaly nové bytové oblasti v okrajových částech Halle (Saale). Jednalo se především o rodinné, řadové a menší městské domy. To také vedlo k vystěhování obyvatel z neatraktivních částí vnitřního města a z panelových sídlišť. V severozápadní části Halle (Saale) postupně vznikl univerzitní komplex a všeobecně se hospodářské priority přesunuly k sektoru vzdělávání a služeb.

Starší bytová zástavba, především ve vnitřním městě a jeho blízkém okolí, byla po roce 1990 restituována a privatizována, a téměř všechny domy prošly rekonstrukcí. Tento domovní a bytový fond v současnosti není vnímán jako prostor vyvolávající proces sociální segregace v negativistickém pojetí. Větší roli než typ zástavby zde má image dané lokality a její vzdálenost od vnitřního města. Typickým příkladem průběžné dlouhotrvající revitalizace je městská část Glaucha, která se svou polohou nachází za hranicí centra města, přičemž se po rekonstrukci domovního fondu stala vyhledávanou lokalitou středních vrstev obyvatel (Schmahl, 2008).

Problémy související se sociálně prostorovou segregací se soustředily především v lokalitách sousedících s průmyslovými areály, jejichž výstavba vycházela z představy modelového socialistického města. Tato představa byla založena na velmi rychlé výstavbě mnoha bytových jednotek s minimálními náklady. Výsledkem jsou prefabrikovaná velkokapacitní sídliště s vysokopodlažními budovami s minimalistickým veřejným prostorem. Tato velkokapacitní sídliště byla průběžně stavěna od 60. let 20. století až do pádu komunistického režimu v roce 1989. Nejstarší a zároveň největší je panelové sídliště Halle Neustadt, které bylo mezi léty 1967 až 1990 samostatným městem. Doba, kdy byly tyto byty předávány nájemníkům, se následně silně projevila na procesech sociálně prostorové segregace (Schmahl, 2008).

4.3 Hlavní faktory sociálně prostorové segregace v Halle (Saale)

Za hlavní faktory procesu sociálně prostorové segregace v Halle (Saale) lze považovat především procesy spojené s transformací po sjednocení Německa, z ní vyplývající nezaměstnanost, depopulaci a trh s byty.

Město Halle (Saale) s jeho okolím bylo významným průmyslovým centrem východního Německa s minimálně diverzifikovaným průmyslem, zaměřeným především na chemickou výrobu a povrchovou těžbu. Díky sjednocení Německa, privatizaci a restrukturalizaci byla tato průmyslová historie Halle (Saale) již začátkem 90. let minulého století ukončena. Velké průmyslové podniky byly zprivatizovány nebo se rozpadly, s čímž souvisel významný nárůst nezaměstnanosti. Lidé bez práce velmi obtížně hledali své nové pracovní uplatnění, která pomalu vznikala především v sektoru služeb. Tato nabídka však byla pro široké masy nezaměstnaných z uzavřených průmyslových závodů zcela nedostatečná, a to jak po kapacitní, tak po odborné stránce. Mnoho zejména mladých lidí využilo příležitosti hledat zaměstnání ve starých spolkových zemích nebo jiných, restrukturalizací méně postižených oblastech. V 90. letech tak byla problematika nezaměstnanosti klíčovým tématem k řešení, neboť v Halle (Saale) dosahovala míra nezaměstnanosti až 30%. V nových spolkových zemích dosahovala tehdy průměrná míra nezaměstnanosti cca 20%. V současnosti je v Halle (Saale) průměrná míra nezaměstnanosti cca 10%. Největším zaměstnavatelem je nyní sektor služeb, potravinářství, strojírenství a logistika. Významným zaměstnavatelem je také Univerzita Martina Luthera Halle a další výzkumné instituce.

Vysoká míra nezaměstnanosti v 90. letech vedla k masové depopulaci, díky které přišlo Halle (Saale) během posledních dvaceti let o téměř 100 000 obyvatel, čímž se město začalo smršťovat. Odliv obyvatel z Halle (Saale) nebyl nahrazen přílivem nových obyvatel, např. cizinců a jiných etnických či národnostních menšin. S depopulací souvisel také nadbytek bytů, který se projevil zejména v oblastech panelových sídlišť. Město Halle (Saale) se tak muselo vypořádat s neatraktivními, vyhlášenými lokalitami, což vedlo k zapojení města Halle (Saale) do iniciativy „Stadumbau Ost“

(Obnova měst na východě). Díky této iniciativě, a za finanční podpory spolkové vlády, tak bylo možné nejméně atraktivní sídliště ve městě Halle (Salle) zbourat. Ostatní části panelových sídlišť, které jsou majetkem komunálních bytových společností, bylo možné sanovat³ a tím zabezpečit dostatek kvalitního bydlení pro obyvatele.

Třetím významným faktorem sociálně prostorové segregace byla vlastnická struktura bytového fondu ve městě Halle (Salle), a s ní související trh byty po roce 1989. Majoritními vlastníky bytového fondu v oblastech s projevy sociálně prostorové segregace jsou od doby jeho výstavby především komunální bytové společnosti. Ve městě Halle (Saale) je za nejvýznamnější z nich možné považovat GWG a HWG. HWG uplatňující vlastnická práva po celém městě Halle a GWG, která byla majitelem domů v původně samostatném Neustadtu. HWG⁴ je komunální bytovou společností, která vlastní většinu bytového fondu v panelové zástavbě města. V rámci privatizací a „Zákona o starých dlužích“⁵ byla tato městská společnost po sjednocení Německa nucena privatizovat minimálně 15% plochy svého bytového fondu do rukou nájemníků nebo jiných bytových společností a privatizovala především byty v oblasti vnitřního města, nikoliv byty na sídlištích. Společnost HWG prováděla v průběhu 90. let minulého století především vnější sanace svého bytového fondu (v oblasti Silbrehöhe a Südstadtu) a minimalizovala investice do změn vnitřního půdorysu bytů. V současnosti se zaměřuje především na sanace svého bytového fondu ve vnitřním městě. Dnes společnost vlastní 2 typy bytového fondu:

- nesanované (částečně sanované) bytové jednotky,
- atraktivní zcela sanované byty.

Od kvality a typu bytového fondu se odvíjí výše nájemného a socioekonomické složení nájemníků. Nesanované byty vyhledávají především domácnosti s nízkým příjmem. V současnosti se jedná především o domácnosti jednotlivců či dvojic. Tato bytová společnost se potýká s problémem pronájmu větších bytů (3+1 a větších), proto využívá následující strategii. Například třípokoje byt pronajímá za cenu dvoupokojového, přičemž třetí místnost v bytě nechá nájemci k dispozici, avšak odstaví ji od přívodu tepla, které je nájemníkům hrazeno ze sociálních dávek (rozhovor s K. Mally).

Atraktivnější, zcela sanované byty panelových sídlišť, naopak vyhledávají „střední vrstvy“ obyvatel města. Tato nabídka však nedokáže konkurovat částečně sanovaným bytům ve vnitřním městě.

GWG⁶ byl komunální bytový podnik založený v samostatném městě Neustadt. V současnosti je jedním ze dvou komunálních bytových podniků fungujících na území města Halle (Saale). Tento bytový podnik zvolil odlišnou strategii sanací svého bytového fondu. Vzhledem k početné skupině obyvatel trvale žijících na sídlištích Neustadtu, přistoupili také k vnitřním sanacím i změnám vnitřních půdorysů bytů (např. vytvářel větší obytné kuchyně nebo vestavěné skříně). S tímto krokem sice souviselo navýšení nájemného za takto sanované byty, avšak obyvatelé se silnou citovou vazbou k tomuto místu tento krok akceptovali (Schmahl, 2008).

Stejně jako předchozí komunální bytová společnost HWG však má ve svém bytovém fondu také pouze částečně sanované byty, v nichž se soustřeďuje ekonomicky slabší obyvatelstvo. Největším problémem jsou výškové panelové domy, v nichž je nejzřetelnější sociální segregace, avšak bez ohnisek sociálního napětí. Tomu se snaží komunální bytová společnost předcházet např. tím, že v těchto výškových domech zavedla tzv. bytovou službu, která dohlíží na bezpečnost a pořádek v daném domě. I přestože se jedná o nejlevnější nabídku bytů, zůstávají panelové výškové domy z velké části neobsazené, a proto je nucena GWG část svého bytového fondu průběžně odstraňovat (Schmahl, 2008).

³ V německé literatuře se pojem „Sanierung“ běžně používá v kontextu rekonstrukce bytového fondu.

⁴ Hallesche Wohnungsgesellschaft mbH

⁵ Altschuldenhilfegesetz

⁶ Gesellschaft für Wohn- und Gewerbeimmobilien Halle – Neustadt mbH

Kromě dvou komunálních společností působí na sídlištích v Halle (Saale) také bytová družstva. Za zástupce této skupiny lze uvést např. HNWG⁷, které vlastní cca 3500 bytů v panelových sídlištích. V bytech těchto bytových družstev se sociální segregace neprojevuje tak výrazně, jako v bytech komunálních společností, neboť mají možnost nežádoucího zájemce o bydlení odmítnout (na rozdíl od komunálních společností, které musí bydlení zprostředkovat každému zájemci). Pro zlepšení image anonymního sídlištního prostředí realizovalo HNWG pro své nájemníky řadu doplňkových služeb ve formě zájezdů a společenských akcí (Schmahl, 2008).

4.4 Charakteristika sociálně prostorové segregace v Halle (Saale)

Současný stav sociálně prostorové segregace v Halle (Saale), stejně jako ve všech nových spolkových zemích, vychází z „dědictví“ socialistického urbanistického plánování. Tento model integrace různých sociodemografických skupin obyvatelstva (kdy např. technici, ředitelé a dělníci bydleli společně v rámci jednoho domu), stíral společenské rozdíly a nenabízel možnost prohloubení procesu sociální segregace před sjednocením Německa. Pro poválečné Halle (Saale) s nedostatkem bytů představovala industriální výstavba standardizovaných panelových sídlišť dostupnou alternativu poměrně kvalitního bydlení pro všechny. Po druhé světové válce probíhala panelová výstavba v obou německých státech, avšak na západě od tohoto typu výstavby bylo průběžně upuštěno. Panelová sídliště v západním Německu byla od počátku považována za neatraktivní, protože od počátku jejich existence se zde soustřeďovaly sociálně slabší rodiny, kterým tak bylo umožněno získat státem podporované bydlení. Ve městě Halle (Saale) získával tento typ bytové výstavby od 60. let na své dynamice. Vznikaly formy bydlení pro široké masy obyvatel, přicházejících do města s rozvíjejícím se průmyslem. Socialistický program bytové výstavby do roku 1989 měl zaručovat všem lidem stejný bytový standard mladého socialistického města. Nově vystavěná panelová sídliště se svými „moderně“ zařízeními byty představovala oproti staré zanedbané zástavbě ve vnitřním městě lukrativní nabídku pro své obyvatele. Sídlíšní byty byly vybaveny veškerým komfortem – tj. teplotou a studenou tekoucí vodou, dálkovým vytápěním a dalším základním bytovým zařízením (vestavěná kuchyňská linka, WC a koupelna). V tomto období nebylo ve městě Halle (Saale) možné pozorovat žádné formy sociálně prostorové segregace zejména proto, že místo bydliště nebylo pro obyvatele bytových domů zastávajících různé profese tématem k řešení (rozhovor S. Knabe).

Konec socialistické epochy, a s tím související znovusjednocení Německa, představoval v oblasti bydlení zásadní problémy na obou stranách „železné opony“. Atraktivní spolkové země SRN zaznamenaly významný příliv migrantů z východního Německa a byly nuceny řešit zvyšující se poptávku po levných „sociálních“ bytech. Situace v nových spolkových zemích a také Halle (Saale) byla opačná. Masivní deindustrializace a privatizace vedla k vysoké strukturální nezaměstnanosti, což následně vedlo k vystěhovávaní obyvatel především z panelových sídlišť. Významnou roli při vystěhovávaní obyvatel měl socioekonomický status a kvalita bytového fondu. Mladí kvalifikovaní lidé odcházeli z těchto sídlišť do starých spolkových zemí, do suburbii nebo do vnitřních částí města, kde se uplatňovaly restituční nároky, privatizace⁸ a zároveň probíhaly rozsáhlé sanace domovního fondu. Privatizační proces v Halle (Saale) byl zaměřen na dvě skupiny aktérů: jednotlivé privatizace nájemníkům, kteří v daných bytech žili (jednalo se pouze o marginální část privatizovaných bytů), privatizace ve velkých balíčcích investorům a novým bytovým společenstvem (jednalo se o zásadní podíl privatizovaných bytů). Starší a sociálně slabší obyvatelé na panelových sídlištích zůstali, a to především z důvodu nedostatku finančních prostředků na pořízení jiného typu bydlení. Zůstali zde také obyvatelé se silnou vazbou k lokalitě, kterou si za dobu existence sídliště k tomuto místu vybudovali. Tímto krokem byl nastartován proces sociálně prostorové segregace v Halle (Saale), který se začal koncentrovat především do velkokapacitních panelových sídlišť

⁷ Halle – Neustadter Wohnungsgenossenschaft

⁸ Zákon o starých dluzech (1993). Dostupný z: <http://www.gesetze-im-internet.de/altsgb/BJNR098610993.html>.

s vysokopodlažními domy, vzdálenými od vnitřního města. Postupem času do těchto lokalit začali přicházet obyvatelé se stejným socioekonomickým statutem, tedy: nízkopříjmové domácnosti, příjemci sociálních dávek a lidé v problematické sociální situaci (např. rozvedení, osamělí senioři či matky samoživitelky atd.). Všichni tito lidé získali bydlení v této lokalitě na základě žádosti u městské bytové společnosti, přičemž přidělování bytů až do současnosti vychází z podobného systému užívaného před rokem 1989 (rozhovor S. Knabe).

Trvalý pokles počtu obyvatel představoval motivaci města k rychlé revitalizaci bytového fondu na sídlištích, která měla za cíl omezit další migrace obyvatel, hledajících lepší bydlení. Prvním krokem byly vnější sanace panelových sídlišť, např. výměna oken. Po deseti letech průběžné modernizace se však ukázalo, že proces revitalizace neomezil probíhající sociálně segregační procesy, a proto byla zahájena druhá fáze mnohem rozsáhlejších sanací, např. změna vnitřní dispozice bytů, zateplení domů, bourání horních poschodí budov apod. V takto opravených panelových domech zůstala skupina původních obyvatel s dobrým socioekonomickým statutem (rozhovor K. Mally).

Sociálně slabší obyvatelé však stále vyhledávali nízkonákladové bydlení v panelových domech, v nichž rekonstrukce ještě neproběhla. Typickým příkladem takové formy bydlení byly především výškové 11 patrové domy. I přes nízkou cenu nájmu zůstalo mnoho bytů v těchto budovách prázdných a jejich počet se z důvodu trvalé depopulace neúnosně zvyšoval.

Tato situace vedla k dalším krokům ze strany federální vlády a spolkové země Sasko - Anhaltsko, které společně začali financování iniciativy „Stadtumbau Ost“⁹ (Obnova měst na východě). Cílem této iniciativy je zmírnění následků demografické a ekonomické změny ve východoněmeckých městech. K dosažení těchto cílů, uplatňuje Stadtumbau Ost 2 strategie:

- financuje demolice dlouhodobě opuštěných budov,
- podporuje rekonstrukce domovního fondu.

Tento program je také zaměřen na investice do infrastruktury a zelených ploch v prostoru panelových sídlišť (Busch-Geertsema, 2004). Výchozím bodem je posílení vnitřních měst a zachování starých budov, snížení počtu neobydlených bytů, jakož i zhodnocení bytového fondu a omezení procesů smršťování měst.

Z hlediska sociálně prostorové segregace jsou ve městě Halle (Saale) nejproblematictější nesanovaná, nebo pouze částečně sanovaná panelová sídliště, do nichž jsou stěhováni sociálně potřební obyvatelé, neboť tyto byty mají nejnižší ceny nájmu ve městě. Tyto byty jsou komunálními společnostmi přidělovány především sociálně potřebným domácnostem, jejichž podíl dosahuje v těchto sídlištních obvodech téměř 10%. Jedná se především o městské části Silbrehöhe, Südstadt a Halle Neustadt. Jednotliví pronajímatelé se zde pokoušejí pomocí různých sociálních projektů a doprovodných sociálních služeb zmírnit následky sociální segregace. Jako nejméně atraktivní budovy se jeví 11 poschodové výškové domy. Neatraktivita těchto domů vedla k rozhodnutí, že u mnoha z nich byla odstraněna horní patra, nebo byla rovnou zbourána. Tímto krokem došlo k částečnému zlepšení „image“ těchto sídlišť, neboť pětipatrové domy již nepůsobí tak anonymně a neesteticky jako uniformní výškové budovy. I přesto je pro bytové společnosti problém nejvyšší poschodí těchto domů obsadit.

⁹ Program „Stadtumbau Ost“ byl iniciován v roce 2002 jako dlouhodobý program regenerace sídlišť východoněmeckých měst, s plněním do roku 2016. Po počátku realizace programu již bylo proinvestováno cca 3 mld. Euro. V programu je zapojeno více než 450 měst a obcí s více než 1000 sanačními oblastmi. Zaměření programu se v průběhu jeho realizace postupně modifikuje, v roce 2010 byla schválena nová priorita tohoto programu – revitalizace budov vystavěných rokem 1948.

Obrázek 1 Bourání prázdných panelových domů v Halle Neustadtu¹⁰

Protože Halle (Saale) zaznamenalo (stejně jako další východoněmecká města) po sjednocení Německa významnou depopulaci, existuje ve vlastnictví města dostatek volných bytů, a nepotýká se s problémy bezdomovectví či nekvalitních ubytoven pro sociálně slabé obyvatelstvo.

4.5 Model sociálně prostorové segregace v Halle (Saale) dle zkoumaných indikátorů

Na základě výše uvedených teoretických východisek a získaných dat bylo možné identifikovat vybrané indikátory sociálně prostorové segregace v rámci městského prostoru Halle (Saale). Pro kartografické zpracování a shlukovou analýzu však bylo zpracováno pouze 39 městských částí. Čtyři městské části (Planena, Gewerbegebiet Neustadt, Dölauer Heide a Gebiet der Deutschen Reichsbahn) byly ze zpracování vyřazeny, a to z důvodu minimálního počtu svých obyvatel (také Wallosek, 2006). Nízký počet obyvatel vedl k extrémním relativním hodnotám některých ukazatelů, což mělo za následek znehodnocení výsledku modelu sociálně prostorové segregace Halle (Saale).

Pro tento model byla využita následující baterie ukazatelů, platná k roku 2011: podíl domů vystavěných do roku 1917, podíl domů vystavěných v letech 1918 až 1949, podíl domů vystavěných v letech 1950 až 1991, podíl domů vystavěných od roku 1992, celkový počet obyvatel, průměrná plocha m² na byt, průměrná plocha bytu (v m²) na osobu, podíl průmyslových ploch, podíl dětí

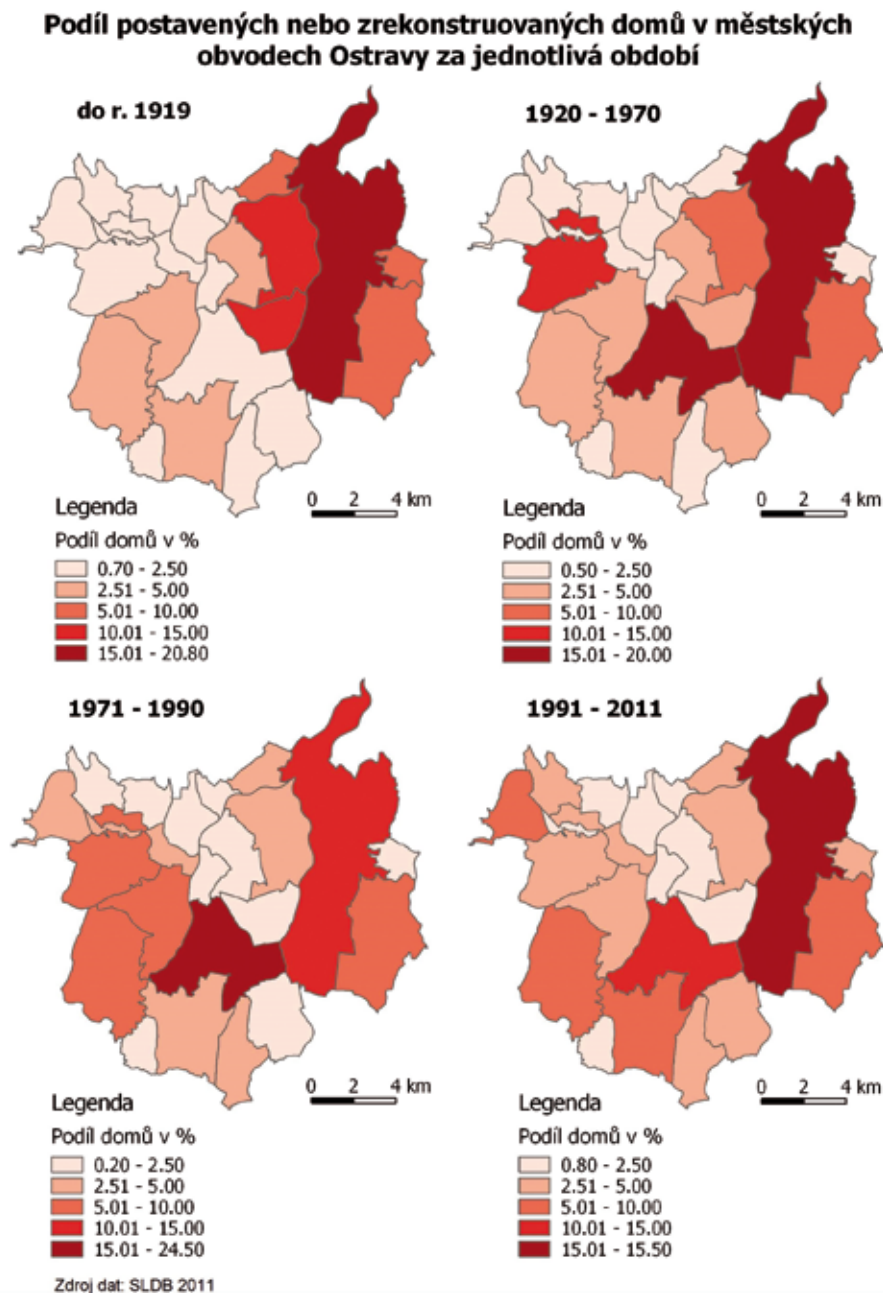
¹⁰ Zdroj: Tichá, Vondroušová (2013)

ve věku 0–14 let, míra ekonomické aktivity, míra nezaměstnanosti, podíl cizinců a podíl obyvatel pobírajících sociální dávky (Sozialgeld).

Dříve, než byly údaje shrnuty do shlukové analýzy, byly nejvýznamnější z těchto indikátorů individuálně zpracovány do podoby kartogramů, které lépe umožní představu prostorového rozložení vybraných ukazatelů sociální segregace ve městě.

4.5.1 Vybrané ukazatele sociálně prostorové segregace

Za indikátor fyzické struktury města byl vybrán podíl domů vystavěných v určitých obdobích rozvoje města.

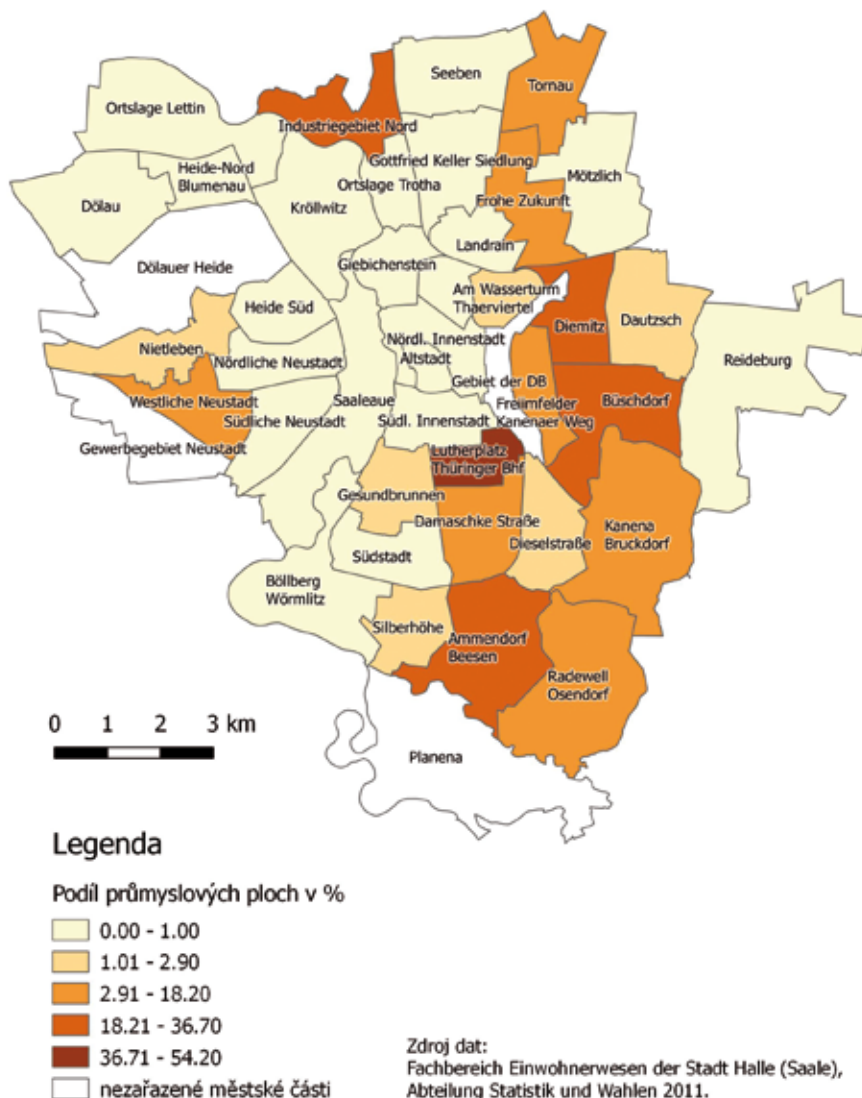
Obrázek 2 Halle (Saale) – Podíl domů vystavěných dle sledovaných období¹¹

¹¹ Zdroj: vlastní zpracování

Jednotlivá období výstavby (či rekonstrukce) bytových domů znázorňují procesy „osídlování“ městských částí Halle (Saale). V prvním sledovaném období dominovala výstavba především vnitřního města a jeho nejbližšího okolí, které dodnes představuje historické centrum s odpovídajícím typem výstavby. Ve druhém sledovaném období převládala bytová výstavba především ve východní části města, poblíž nově vznikajících průmyslových závodů či areálů. Třetí období bylo typické pro výstavbu panelových sídlišť po vzoru socialistického modelového města v jihozápadní části Halle (Saale). Období posledních dvaceti let bylo svou výstavbou typické především pro oblasti vnitřního města či naopak okrajových částí, a to především díky suburbanizačním tendencím či opravám domovního fondu v centru města.

Za funkční indikátor sociálně prostorové struktury města byl zpracován kartogram znázorňující rozložení průmyslových ploch v jednotlivých městských částech Halle (Saale).

Podíl průmyslových ploch v městských částech Halle (Saale) stav r. 2011

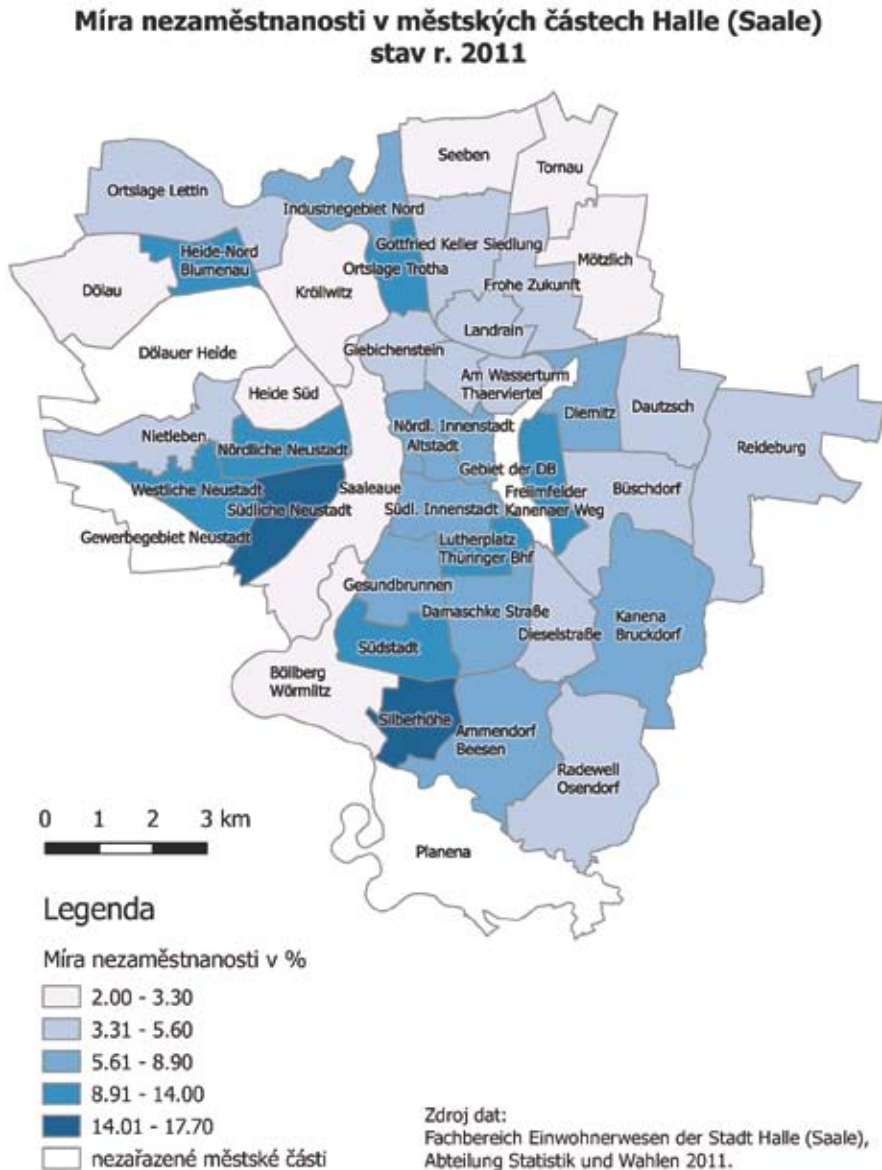

Obrázek 3 Halle (Saale) – Podíl průmyslových ploch¹²

Většina průmyslových ploch ve městě Halle (Saale) je soustředěna do severojižního pásu podél železnice, která svou existencí téměř celou průmyslovou část města nepřímou odděluje. Vnitřní město a západní část Halle (Saale) zůstává průmyslem téměř nedotknuto.

Pro skupinu sociálních indikátorů byly vyhotoveny tři kartogramy, znázorňující míru nezaměstnanosti, podíl cizinců a podíl osob na sociálních dávkách (Sozialgeld).

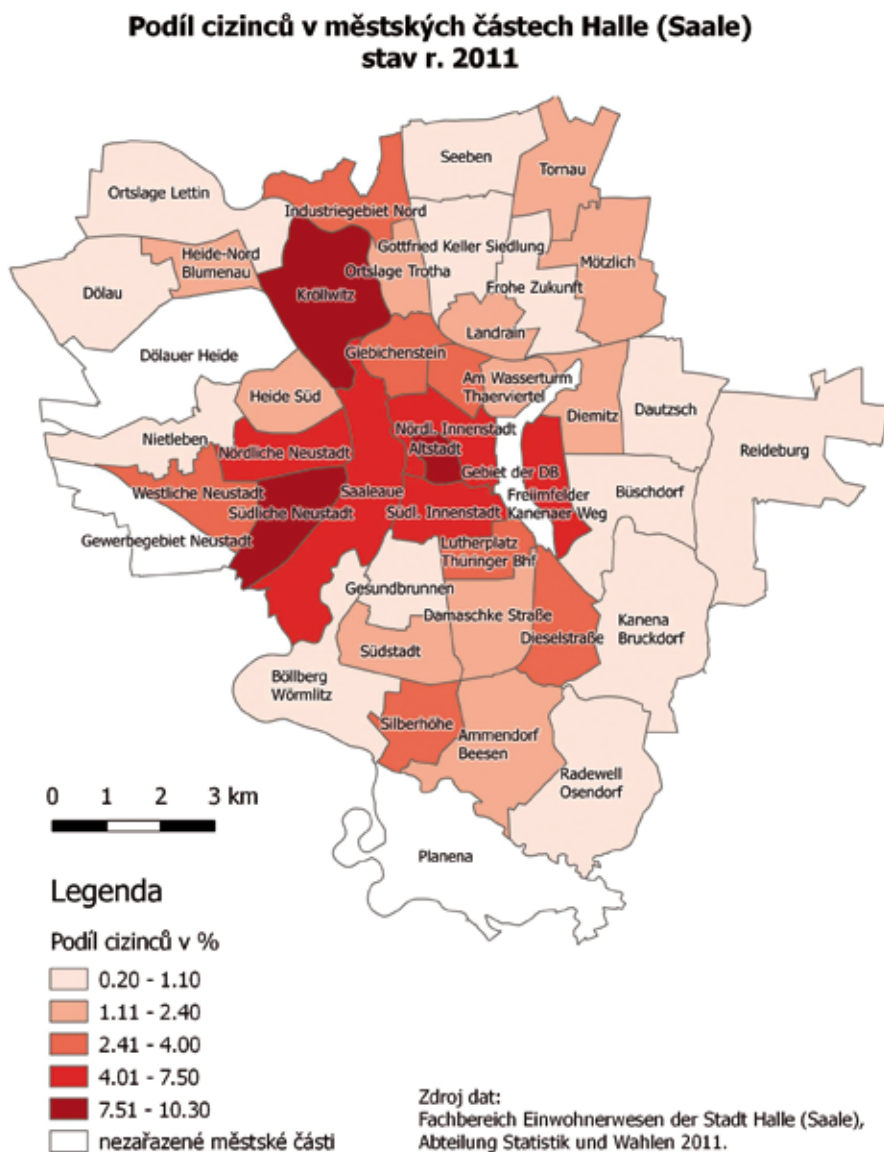
¹² Zdroj: vlastní zpracování

Obrázek 4 Halle (Saale) – Míra nezaměstnanosti¹³

Nejvýraznější míry nezaměstnanosti lze spatřovat v sociálně nejslabších částech města – tedy v oblastech panelových sídlišť (Silberhöhe, Südstadt a Neustadt), či průmyslovějších obvodech. Nejnížší míry je naopak možné naměřit v okrajových částech města, které nabízejí komfortní způsob bydlení v individuální zástavbě rodinných domů.

¹³ Zdroj: vlastní zpracování

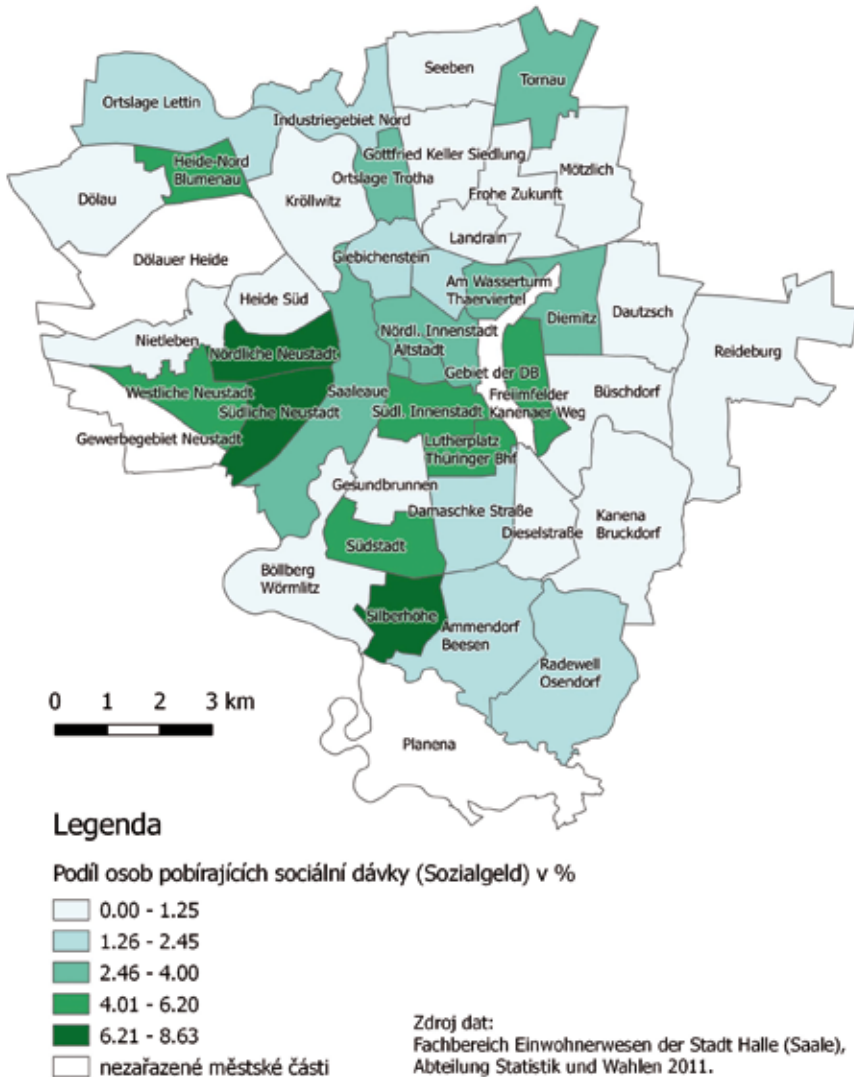

Obrázek 5 Halle (Saale) - Podíl cizinců¹⁴

Celkově se město Halle (Saale) potýká s nízkým podílem cizinců na svém katastrálním území (oproti jiným německým městům). Nejvyšší podíly obyvatel cizí národnosti lze spatřovat především v Neustadtu (obyvatelstvo využívající komunální bydlení), Krölwitzi (především díky blízkosti univerzity a výzkumných institucí) a vnitřním městě, které je pro „movitější“ cizince atraktivní lokalitou k bydlení. V ostatních městských částech jsou cizinci zastoupeni pouze minimálně.

¹⁴ Zdroj: vlastní zpracování

Podíl osob pobírajících sociální dávky (Sozialgeld) v městských částech Halle (Saale) stav r. 2011

Obrázek 6 Halle (Saale) - Podíl osob na sociálních dávkách¹⁵

Podíl osob pobírajících sociální dávky (Sozialgeld) téměř koreluje s mapou podílu cizinců. Jedná se však spíše o shodu rozložení zkoumaných jevů (ve smyslu typu zástavby a sociodemografického složení obyvatel), než o podmíněnou závislost mezi cizinci a počtem vyplacených dávek. Významný rozdíl je možné nalézt pouze v případě Kröhlwitze a Dieselstrasse. Obecně však nelze v případě Halle (Saale) tvrdit, že cizinci jsou příčinou výskytu sociálně slabých lokalit.

¹⁵ Zdroj: vlastní zpracování

4.5.2 Charakteristika jednotlivých skupin městských částí Halle (Saale)

Na základě kvantitativního statistického zhodnocení ukazatelů sociálně prostorové segregace ve městě Halle (Saale) byl následně vytvořen také model jejího prostorového uspořádání dle 39 testovaných městských částí. Model byl vytvořen za použití vícerozměrné analýzy dat (shlukové analýzy), která vytvořila prostorový vzorec sociální segregace dle jednotlivých částí města Halle (Saale).

Při zpracování byla použita Wardova metoda (založená na principu minimalizace rozptylu uvnitř skupin), za použití euklidovské vzdálenosti. Městské části Halle (Saale) tak byly touto metodou rozděleny do pěti homogenních skupin s podobnými charakteristikami vybraných ukazatelů sociálně prostorové segregace Halle (Saale).

1. Skupina

- Patří zde **13 městských částí**: **Seeben, Dölau, Mötzlich, Tornau, Ortslage Lettin, Nietleben, Radewell/Osendorf, Gottfried-Keller-Siedlung, Saaleaue, Kröhlitz, Böllberg/Wörmlitz, Heide-Süd, Büschdorf.**
- Jedná se o venkovské části města s nejnižším výskytem ukazatelů sociální segregace.
- Nalezneme zde nejvyšší podíl domů vystavěných po roce 1992, s nadprůměrnou plochou m² na byt. Je zde naměřena také vysoká míra ekonomické aktivity. V uvedené lokalitě nalezneme nejnižší míru nezaměstnanosti a podprůměrný podíl lidí na dávkách. Nízké jsou také hodnoty podílu průmyslových ploch a výskytu cizinců

2. Skupina

- Patří zde **9 městských částí**: **Am Wasserturm/Thaerviertel, Damaschkestrasse, Dautzsch, Dieselstrasse, Frohe Zukunft, Gesundbrunnen, Kanena/Bruckdorf, Landrain a Reideburg .**
- Jedná se o městské části s nízkým výskytem ukazatelů sociální segregace.
- V této oblasti se nachází nejvyšší podíl domů vystavěných v letech 1918 až 1948, s nadprůměrnou plochou m² na byt, a vysokou mírou ekonomické aktivity. V těchto částech města nalezneme podprůměrné hodnoty téměř všech ukazatelů sociální segregace, jako např. nízké míry nezaměstnanosti, nízký podíl cizinců i osob pobírajících dávky sociální podpory. Nalezneme zde však také podprůměrný podíl dětí do 14 let a menší počet obyvatel.

3. Skupina

- Patří zde **5 městských částí**: **Diemitz, Ortslage Ammendorf/Beesen, Industriegebiet Nord, Lutherplatz/Thüringer Bahnhof a Freimfelde/Kanennaer Weg.**
- Jedná se o městské části vystavěné v blízkosti průmyslových areálů, s průměrným výskytem ukazatelů sociální segregace.
- Tato oblast je typická především nejvyšším podílem průmyslových ploch, ze všech částí města Halle. Ostatní ukazatelé sociální segregace jsou zde zastoupeny svým průměrným výskytem. Vyšší podíly lze spatřovat u míry nezaměstnanosti a podílu osob na sociálních dávkách, nižší pak v podílu cizinců a dětí do 14 let.

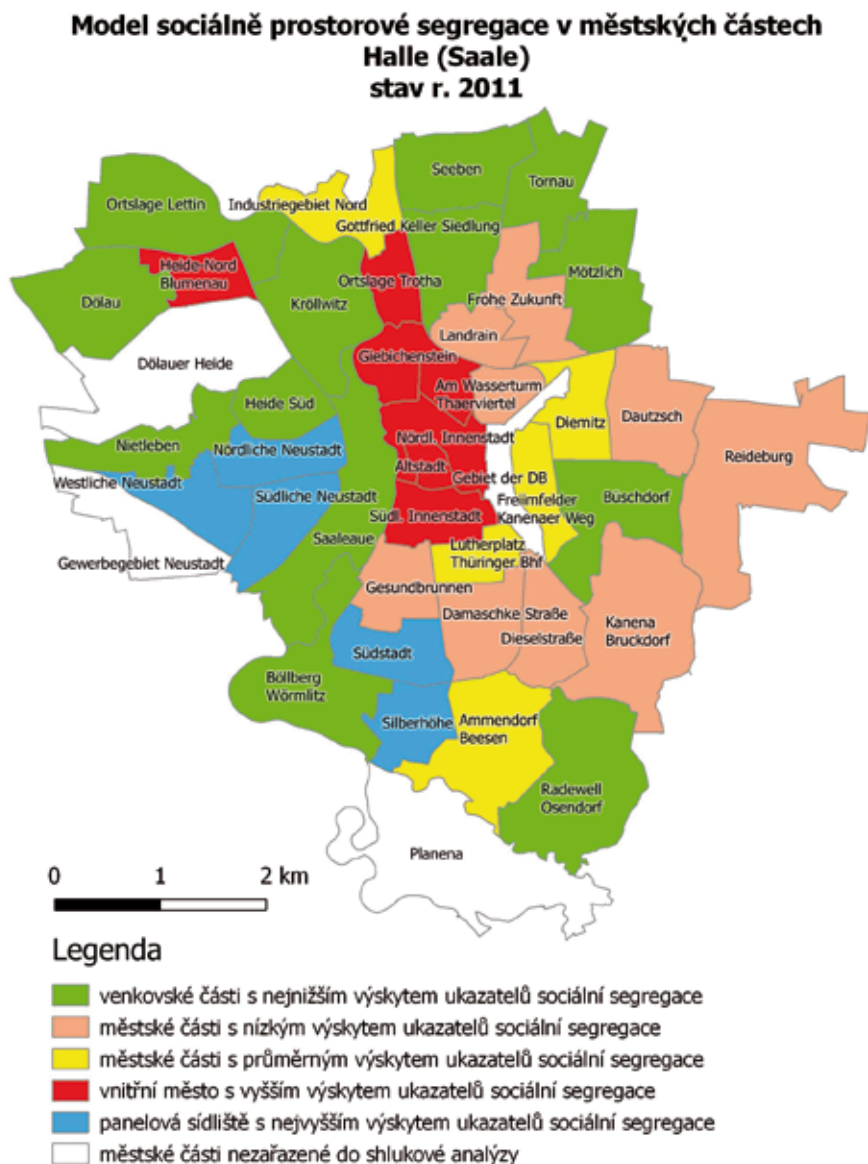
4. Skupina

- Patří zde **7 městských částí**: Altstadt, Giebichenstein, Nördliche Innenstadt, Paulusviertel, Südliche Innenstadt, Ortslage Trotha a Heide-Nord/Blumenau.
- Jedná se o historickou, vnitřní část města, s vyšším výskytem ukazatelů sociální segregace.
- Nalezneme zde nejvyšší podíl budov vystavěných do roku 1917 s mírně nadprůměrným počtem m^2 na osobu a s relativně vysokým počtem obyvatel. V této části města žije vysoký podíl cizinců a nadprůměrný podíl dětí do 14 let, nadprůměrný podíl osob na sociálních dávkách a nadprůměrnou nezaměstnanost. Naopak je skupinou městských částí s relativně nízkou mírou ekonomicky aktivních obyvatel a minimálním podílem průmyslových ploch.

5. Skupina

- Patří zde **5 městských částí**: Silberhöhe, Südstadt, Nördliche Neustadt, Südliche Neustadt, Westliche Neustadt.
- Jedná se o panelová sídliště s nejvyšším výskytem ukazatelů sociální segregace.
- Nalezneme zde nejvyšší výskyty všech negativních ukazatelů tohoto procesu: nejvyšší míru nezaměstnanosti i nejvyšší podíl lidí na sociálních dávkách. Tato skupina je typická nejvyšším počtem obyvatel a podílem domů vystavěných v letech 1950 až 1991. Je zde naměřen také vysoký podíl cizinců. Jsou zde byty s podprůměrnou plochou m^2 na byt i podprůměrnou plochou m^2 bytu na osobu. V těchto městských částech je také nízká míra ekonomicky aktivního obyvatelstva a podprůměrný podíl průmyslových ploch.

Dle výsledků této shlukové analýzy zpracované dle vybraných ukazatelů sociálně prostorové segregace byl vytvořen kartogram typologie městských obvodů Halle (Saale).

Použitá metoda: shluková analýza.
Zdroj dat: Fachbereich Einwohnerwesen der Stadt Halle (Saale),
Abteilung Statistik und Wahlen 2011.

Obrázek 7 Halle (Saale) – Model sociálně prostorové segregace¹⁶

¹⁶ Zdroj: vlastní zpracování

Model sociálně prostorové segregace v Halle (Saale) vytvořil v území téměř jednoznačnou mozaiku. Okrajové části města (ať již s venkovským či městským charakterem zástavby) představují prstenec území s nejnižším výskytem ukazatelů sociální segregace, až na panelová sídliště v jihozápadní části města, která byla plánovaně vystavěna až na periferiích (a to především díky své rozlehlosti). Naopak vnitřní část města, společně s areály lehkého průmyslu ve své blízkosti, představují směsici obyvatel různých profesních i společenských vrstev, což se potvrdilo průměrným, či lehce nadprůměrným výskytem ukazatelů sociální segregace.

4.6 Lokalizace sociálně prostorové segregace v Halle (Saale)

Na základě skutečností zjištěných v rámci rozhovorů s experty, statistických dat a analýzy textu, lze ve městě Halle (Saale) lokalizovat dvě oblasti s významnými projevy sociálně prostorové segregace. V obou případech se jedná o městské části s převládající panelovou výstavbou, v nichž vlastníky bytů jsou především komunální bytové společnosti. Tyto společnosti mají povinnost přidělovat byty také obyvatelům odkázaným na sociální dávky Hartz IV. Tyto skutečnosti potvrzuje také výše zpracovaný model sociálně prostorové segregace.

4.6.1 Silbrehöhe

Jedná se o panelové sídliště vystavěné po roce 1979 na jižním okraji města z důvodu potřeby další výstavby bytů. Velká vzdálenost od centra města, i přes zavedení tramvajového napojení na počátku 80. let 20. století, zvýšila neatraktivitu této lokality. Již v období socialismu měla tato část špatnou image. Toto sídliště bylo (podobně jako Halle Neustadt) vystavěno pro pracovníky v chemickém průmyslu. V této lokalitě však byly byty přidělovány také lidem, kteří v chemickém průmyslu pracovali nedobrovolně, např. těm, kteří byli propuštěni z výkonu trestu. Pracovníci bytového družstva uvádějí (Schmahl, 2008), že v lokalitě byly také vyšší dluhy na nájemném, výtržnictví a drobná kriminalita. Ještě po sjednocení Německa nebylo celé plánované sídliště dokončeno. Na sídlišti bydlelo velmi mnoho mladých obyvatel, kteří při restrukturalizaci průmyslu přišli o zaměstnání a toto sídliště velmi rychle opustili. Z tohoto důvodu bylo již v roce 1991–1992 v Silbrehöhe až 30% prázdných bytů. V tomto sídlišti (i přes masivní demolice domovního fondu) přetrvává dodnes špatná image a nájmy jsou zde velmi nízké. Toto je důvodem, proč zmíněná lokalita představuje oblast sociální segregace. Silbrehöhe je i nyní městskou částí s největším podílem sociálně potřebných obyvatel a nejvyšší mírou nezaměstnanosti v rámci celého města. Z tohoto důvodu je toto místo považováno za sociálně segregované i samotným vedením města a bytovými společnostmi, obdobně jako Halle Neustadt (rozhovor R. Sackmann).

Z výše uvedených důvodů představuje tato část města lokalitu, v níž bylo odstraněno nejvíce domů a v rámci iniciativy „Stadtumbau Ost“ (bylo odstraněno cca 50% domovního fondu). Jeho zbouráním vznikly rozsáhlé proluky, které jsou průběžně zalesňovány a v rámci iniciativy „Stadtumbau Ost“ je realizována v části této lokality výsadba městského lesoparku. O Silbrehöhe se nyní hovoří o budoucím „Waldstadtu“ Halle (Saale). I přesto však přetrvává u obyvatel města negativní vnímání této lokality (Sackmann, Sackmann, 2013).

Obrázek 8 Nesanovaný a sanovaný (v pozadí) panelový dům v Silberhöhe¹⁷

4.6.2 Südstadt

Sídlištní výstavba pokračuje i na sever od městské části Silberhöhe v městské části Südstadt. Tato lokalita má však odlišnou urbanizační strukturu, než sousedící Silberhöhe, neboť panelová sídlištní výstavba se zde prolíná se starší cihlovou zástavbou nízkopodlažních bytových domů a rodinných domků, vystavěných po druhé světové válce. Panelová výstavba zde probíhala od roku 1974. Proto, na rozdíl od Silberhöhe, tato část nikdy neměla tak špatnou image. Protože byty v panelové výstavbě stále zůstávají v majetku komunálních bytových společností, jsou byty také v této části města přidělovány sociálně potřebným domácnostem (Schmahl, 2008).

Také zde je proto vysoký podíl sociálně potřebných obyvatel a velká míra nezaměstnanosti avšak menší než v sousedním Silberhöhe. Díky své poloze blíže centru města a různorodé bytové zástavbě, má Südstadt pro obyvatele města lepší image, než Silberhöhe.

4.6.3 Halle Neustadt

Halle Neustadt bylo vystavěno v 60. letech minulého století jako samostatné „modelové socialistické“ město pro pracovníky chemického průmyslu. Na základě tohoto modelového statusu bylo v Halle Neustadt investováno více prostředků, než v jiných velkokapacitních sídlích (a to jak v době před rokem 1989, tak po něm). Správně je rozděleno na 4 části (Westliche Neustadt, Nördliche Neustadt, Südliche Neustadt a Gewerbegebiet Neustadt), přičemž Gewerbegebiet Neustadt je osídlen pouze minimálně. Ostatní části Neustadtu mají obdobnou strukturu, avšak samotní obyvatelé vnímají jednotlivé části rozdílně. Z hlediska sociálně prostorové segregace je však možné celou oblast Neustadtu považovat za problematickou (rozhovor R. Sackmann).

¹⁷ Zdroj: Tichá, Vondroušová (2013)

Kromě panelové zástavby byla pozornost věnována také výstavbě komplexní související infrastruktury a občanské vybavenosti. V městské části Halle Neustadt byly vybudovány také sídla úřadů, obchody, zdravotnická zařízení, kulturní domy, kina a sportovní areály (bazén). Před rokem 1990 tak představovalo Halle Neustadt plně vybavené samostatně fungující město s komplexním socioekonomickým statutem obyvatelstva a čítalo cca 100 000 obyvatel. Nevýhodou bylo, že se jednalo o zcela unifikované panelové sídliště (existovaly pouze 3 různé bytové modely), což se však plně projevilo až po sjednocení Německa (Walossek, 2006).

Po pádu komunistického režimu byla v rámci restrukturalizace většina lidí propuštěna, což se odrazilo v rostoucí nezaměstnanosti a emigraci obyvatelstva z této lokality. Migraci obyvatel zde bylo možné rozdělit na dvě kategorie:

- migraci za prací, obvykle do starých spolkových zemí,
- migraci za kvalitnějším bydlením mimo město nebo do atraktivnějších částí města.

V sídlištních bytech Halle Neustadt tak zůstaly dvě skupiny obyvatel:

- starší obyvatelé s pevnou vazbou k lokalitě (původní obyvatelé ze 60. let),
- sociálně slabé skupiny obyvatel, bez možnosti financování alternativního bydlení v jiných částech města, avšak bez citové vazby k tomuto místu.

Původní obyvatelé se silnou vazbou k lokalitě, měli omezenou možnost privatizovat své byty, avšak nechťeli tuto lokalitu opustit. Vlastníka bytů tak přiměli k rozsáhlým vnitřním sanacím bytového fondu i za cenu zvýšeného nájemného. V městské části Halle – Neustadt proto proběhla nejrozsáhlejší kompletní sanace bytového fondu. Tato poměrně početná skupina obyvatel v této sídlištní části představuje starší populaci, bez významných projevů sociální segregace. Tito obyvatelé jsou soustředěni do nižší zástavby¹⁸ v lokalitách s revitalizovanými veřejnými prostory.

Obyvatelé bez vazby na lokalitu, představují především početnou skupinu sociálně slabších obyvatel, kterým jsou byty v panelových domech přidělovány bytovými společnostmi z důvodu nízkých cen nájmu. Tito lidé jsou umisťováni do pouze částečně sanovaných domů, v nichž neproběhly vnitřní sanace. Mnoho z těchto obyvatel je sociálně potřebných, čímž se vytváří potenciál pro sociální konflikty. V této kategorii žije také skupina cizinců, kterých je však v Halle (Saale) méně, než v jiných německých městech. Do této skupiny lze zařadit například také tzv. „ruští Němci“¹⁹, kteří nejsou oficiálně považováni za cizince (mají německé pasy), avšak nesou všechny rysy migrantů. Komunity mající jiné sociální a kulturní návyky jsou vnímány jako nesourodý prvek v lokalitách, což může vyvolávat a prohlubovat sociální konflikty (rozhovor K. Mally).

Tento sílcí proces sociální segregace reflektovaly bytové společnosti, které své služby doplnily o sociální programy, jejichž cílem bylo zlepšit vztahy a napjatou atmosféru v lokalitách.

V současnosti lze městskou část Halle Neustadt považovat za sociálně segregovanou lokalitu ve městě, která má však ve vnímání obyvatel i zástupci města a bytových společností lepší image, než Silbrehöhe. Pozitivní roli zde hrají především bezproblémoví starousedlíci ve zcela sanovaných bytových jednotkách, které se však nacházejí v různých lokalitách Halle Neustadt. Za problémovou segregovanou skupinu jsou městem a bytovými společnostmi považováni sociálně slabší občané, kterým byl byt přidělen (Schmahl, 2008). Tato velmi početná skupina však není soustředěna do uzavřených lokalit. Nelze proto hovořit o jedné (nebo několika) segregovaných lokalitách, ale o komplexním negativním vnímání tohoto panelového sídliště jako celku.

¹⁸ Nižší zástavba vznikla odstraněním horních poschodí výškových budov a následně byla zcela sanována

¹⁹ Za „Russlanddeutschen“ jsou považováni všichni vystěhovalci, kteří se jako němečtí státní příslušníci narodili na dříve německých územích, a jako Němci se po roce 1945 přistěhovali na území Spolkové republiky Německo nebo tehdejší Německé demokratické republiky. Jako pozdní vystěhovalci jsou označováni migranti, kteří se do Spolkové republiky Německo přistěhovali po 1. lednu 1993.

4.6.4 Heide-Nord

Další částí města, která na svém území nabízí k bydlení byty v panelových sídlištích, je Heide-Nord. Konceptně se však od ostatních panelových sídlišť odlišuje, neboť zde nikdy nebyly vystavěny výškové budovy. Lepší „image“ této části města je způsobena také díky jejímu umístění v blízkosti individuální zástavby rodinných domů a univerzitního kampusu.

Panelové sídliště v městské části Heide-Nord bylo vystavěno mezi léty 1986–1991, a je posledním projektem panelové výstavby ve městě Halle (Saale). Oproti sídlištím v Neustadtu či Silberhöhe mělo v době svého růstu maximálně 11 000 obyvatel. V lokalitě vznikly 2 velké bytové komplexy, avšak v bezprostřední zástavbě rodinných domů. Sídlíště bylo plánováno pro výstavbu až 20 000 bytů, ale výstavba byla ukončena po sjednocení Německa. Ukončení výstavby přerušilo dobudování související infrastruktury (obchody, lékařské péče, infrastruktura, apod.) Poloha sídliště je poměrně atraktivní, nachází se cca 6 km od centra města. Negativem je chybějící tramvajové napojení do centra města.

Toto sídliště však neprošlo sanacemi, neboť dlouhou dobu byl plánován jeho odkup pravděpodobným americkým investorem, avšak k prodeji nikdy nedošlo. Domy v lokalitě nebyly sanovány, a proto je lidé začali opouštět a stěhovat se do sanovaných domů na jiných sídlištích. Bylo proto nutné realizovat podpůrná opatření, pro udržení obyvatel v této lokalitě. Komunální bytové podniky proto např. proměly platby nájemného po dobu 6 měsíců. To lokalitu zatraktivnilo, avšak způsobilo to problémy dalším bytovým podnikům v jiných částech města, které tento podpůrný program realizovat nemohly. Tato problematická situace vedla k tomu, že město vytvořilo pro Heide-North vlastní koncept rozvoje. Okolí sídliště je v současnosti atraktivní lokalitou, v níž v posledních letech probíhá výstavba rodinných domů. Tato městská část proto není považována za sociálně segregovanou lokalitu, ale nese prvky atraktivního vnitřního města (rozhovor S. Knabe).

4.7 Přístupy k řešení sociálně prostorové segregace v Halle (Saale)

Hlavní nástroje ovlivňující proces sociálně prostorové segregace ve městě Halle je možné spatřovat na státní a lokální úrovni. Zásadní pomoc přichází ze strany spolkové vlády ve formě dotací, zaměřených na dopady procesu znovusjednocení Německa. Za hlavní iniciativu je možné považovat „Stadtumbau Ost“, která pokrývá celou řadu aktivit spojených s transformací východoněmeckých měst.

Město Halle (Saale) má tak dostatečné finanční prostředky na opravy či demolice bytového fondu, stěhování obyvatel, včetně příspěvku na zařízení „prvního bydlení“, motivační opatření pro vlastníky bytových domů, apod. Rada projektů je věnována také revitalizaci veřejných prostranství a celkové image, díky kterým dnes představuje vnitřní část města živé atraktivní centrum.

Na lokální úrovni přistupují bytové společnosti k doplňkovým aktivitám, čímž se snaží předcházet případným projevům sociálně prostorové segregace. V bytových domech zřizují domovní službu, která zprostředkovává kontakty mezi bytovou společností a obyvateli domu. Případné problémy tak mohou být řešeny dřív, než dojde k jejich eskalaci. Za doprovodné programy lze považovat také podporu společenských aktivit, vedoucích ke zlepšení vztahů mezi místními obyvateli (společné kulturní programy, zájezdy, apod.).

I přes výše uvedené však můžeme na základě realizovaných rozhovorů s experty tvrdit, že ve městě Halle (Saale) neexistují významně negativně sociálně segregované lokality. Proces sociální segregace není vedením města ani experty zabývajícími se sociální problematikou vnímán jako otázka k řešení. Sociálně prostorovou segregaci experti nevnímají jako stav, ale pouze jako přirozený proces vývoje města. Na toto téma nejsou ve městě Halle (Saale) zpracovávány žádné studie odborného nebo vědeckého charakteru. Ve všech rozhovorech byla v kontextu sociálně prostorové segregace zmíněna výše popsáná panelová sídliště Silberhöhe a Neustadt.

4.8 Závěr

Město Halle (Saale) je v současnosti národnostně homogenní celek, bez významného podílu cizinců žijících na území města. Za lokality sociálně prostorové segregace je proto možné považovat pouze oblasti velkých panelových sídlišť, jež jsou soustředěny do dvou částí města (Silbrehöhe+Südstadt a Neustadt – rozděleného na tři městské části Westliche, Nordliche, Südliche Neustadt).

Sociálně prostorová segregace ve městě Halle (Saale) je proto především výsledkem historického vývoje a transformačních procesů po znovusjednocení Německa. Za hlavní faktory jejího vzniku je možné považovat především důsledky této transformace, jakými jsou nezaměstnanost, depopulace a nově nastavený trh s byty. Sjednocení Německa přineslo vážné ekonomické problémy nekonkurenceschopným východoněmeckým podnikům, které ve většině případů následně zanikly. Halle se tak potýkalo s jednou z největších nezaměstnaností v postsocialistické Evropě, která dosahovala hranice 30%. Tento primární problém se odrazil v masivní depopulaci a na trhu s byty.

Důležitou roli v procesu sociální segregace hraje také legislativa zaměřená na trh práce a sociální podporu, která je formulována především „Zákony pro moderní služby na pracovním trhu“ (Hartz I – IV). Díky této legislativě má každý občan nárok na odpovídající formu bydlení, které je mu přiděleno na základě žádosti a evidence na Agentuře práce. Nezaměstnaní a sociálně slabí obyvatelé tak nemusí řešit otázku bydlení jako svůj zásadní existenční problém. Bydlení, včetně dodávky tepla, je těmto obyvatelům hrazeno ze sociální dávky ALG II. V případě, že sociálně potřebný obyvatel nemá vlastní byt, je mu tento byt přidělen komunální bytovou společností, která je povinna poskytnout každému občanovi vhodnou bytovou jednotku.

Díky trvalé depopulaci od počátku 90. let minulého století se města Halle (Saale) potýkalo s velkým počtem prázdných bytových jednotek panelových sídlišť. I přesto, že velká část těchto bytů slouží jako určitá forma „sociálního bydlení“, potýkalo se město Halle (Saale) s neustálým nárůstem počtu prázdných bytů. Město Halle (Saale) bylo proto zapojeno (stejně jako další transformující se východoněmecká města) do iniciativy „Stadtumbau Ost“, díky které bylo možno snížit počty prázdných bytových jednotek především ve velkých panelových sídlištích a tím eliminovat lokality, v níž by mohlo docházet k negativním projevům sociální segregace. Tímto krokem byl omezen prostor s přirozenou dispozicí ke kriminalitě, jako např. nelegální obývání bytových či nebytových prostor, sdružování osob páchajících přestupky a trestnou činnost, apod. Zbýlý bytový fond a veřejné prostory jsou v rámci této iniciativy neustále sanovány, opravovány a revitalizovány, a představují tak významný směr rozvoje současného města.

Ve městě Halle (Saale) proto nelze identifikovat konkrétní sociálně segregované lokality malého měřítka, neboť jsou zde jasně vydefinovány vlastnické vztahy k bytovému fondu. Významným aktérem při řešení problémů v oblasti bydlení je vedení města, které se aktivně zapojuje do procesu revitalizace bytového fondu jak v komunálním, tak individuálním bydlení. Komunální bytové společnosti téměř bezvýtku vlastní domy ve velkých panelových sídlištích, které nebyly určeny k demolici a představují zcela dostačující nabídku bytů pro všechny obyvatele Halle (Saale), včetně sociálně potřebných rodin, které si nemohou dovolit financovat vlastní bydlení. Díky této dostatečné kapacitě volných bytů neexistují ve městě alternativní formy bydlení (např. kvalitativně nevyhovující ubytovny, apod.).

5 PŘÍPADOVÁ STUDIE ČESKÁ REPUBLIKA – OSTRAVA

5.1 Vliv transformace na proces sociálně prostorové segregace

V rámci centrálně řízeného hospodářství realizovaného v rámci socialistických zemí Evropy měla československá ekonomika relativně vysoký hrubý domácí produkt na obyvatele a vyrovnaný státní rozpočet (Měchýř, 2001). Stát zajišťoval plnou zaměstnanost a svou politikou se snažil o cílenou asimilaci různých menšinových skupin obyvatel. I v této době však již existovaly sociální rozdíly, které se výrazněji projevovaly zejména v politice přidělování bytů (na nově vystavěných sídlišťích, která ve své době představovala vysoký standard bydlení, byly umísťovány mladé rodiny či perspektivní obyvatelstvo, pracující v rozvíjejícím se průmyslu, naopak obyvatelstvo označované jako problémové, zejména Romové, byli koncentrováni v bytech nižší kategorie, nejčastěji ve staré bytové zástavbě, daleko od centrálních částí měst). Segregace však nebyla tolik ožehavým problémem jako dnes, ať již z důvodu neinformovanosti, nebo politického zastírání problému. Sociální politika státu byla založena na pracovní povinnosti, jejíž neplnění bylo považováno za trestný čin příživnictví (mohlo být trestáno odnětím svobody až na 3 roky). Neexistenci úřadů práce suplovaly Odbory pracovních sil na Národních výborech. Obyvatelům byly vypláceny plošné sociální dávky, bez ohledu na skutečné náklady na domácnost a živobytí. Sociální politika státu tak byla zaměřena především na rodiny s dětmi, v nichž pouze matky, které pečovaly o dvě a více dětí, nemusely chodit do práce a nevztahovala se na ně pracovní povinnost. Naopak rodiče, kteří zanedbávali své pracovní povinnosti, byli potrestáni odebráním přídatků na děti. Ty však nebyly vypláceny státem, ale zaměstnavatelem, který tak měl možnost „kontroly a sankcí“ nad svými zaměstnanci. „Zaměstnavatel“ (resp. jednotlivé podniky) tak hrál významnou roli v oblasti sociální politiky státu, neboť pro své zaměstnance představoval poskytovatele zaměstnání, určitého typu sociálních dávek a často také bydlení, zdravotnictví a kultury.

Sametová revoluce v listopadu 1989 s sebou rovněž přinesla zásadní změny na poli politickém, ekonomickém i sociálním. Centrálně plánovaná ekonomika byla nahrazena tržním hospodářstvím, s čímž souvisely významné legislativní změny. Byla např. zrušena povinnost pracovat a otevřela se možnost soukromého podnikání. Stejně jako v ostatních východoevropských zemích se podniky (zejména průmyslové) začaly potýkat s ekonomickými problémy. Jejich zaměření již neodpovídalo požadavkům nově otevřených trhů a postupně ztrácely svou konkurenceschopnost. Řada z nich musela být restrukturalizována, či následně uzavřena. Průmyslová výroba v Československu tak v roce 1992 poklesla o téměř 40%, poklesly také reálné mzdy, rostla inflace a především vznikla do té doby nulová nezaměstnanost, která se stala významným problémem sociální politiky státu. Byly založeny Úřady práce²⁰, které převzaly evidenci nezaměstnaných a výplatu některých sociálních dávek (Měchýř, 2001).

Transformační procesy v Československu po roce 1989 vedly k zásadním změnám také v oblasti bydlení a bytové politiky. Během krátké doby došlo k sérii transformací, které zcela změnily legislativní podmínky a základní principy v oblasti zajišťování bydlení. Systém státní bytové výstavby a administrativního přidělování bytů v podmínkách centrálně plánovaného hospodářství byl nahrazen tržním systémem s dominantně soukromým vlastnictvím, kdy je cena určována nabídkou a poptávkou a jehož fungování je umožněno systémem regulací a podpor státní bytové politiky (Sýkora, 1996).

²⁰ Úřad práce byl založen Ministerstvem práce a sociálních věcí ČR dne 17.9.1990 na základě zákonného opatření ČNR č. 306/1990 Sb.

Politika bydlení se tak v určité míře přesunula do samostatné působnosti obcí, které však k jejímu uplatňování využily různé přístupy. V 90. letech byly hlavním cílem obecních bytových politik privatizace jejího bytového fondu (Sládek, 2011), i když její rozsah a rychlost průběhu se v různých obcích výrazně odlišoval (ÚÚR, 2011). Umožnění privatizace využila některá města k úplné a rychlé privatizaci svého bytového fondu, např. Teplice (již v 1. pol. 90. let prodaly všechny své obecní byty) nebo jiná města (Brno) si významnou část svého bytového fondu ponechala ve svém vlastnictví, i když také v těchto obcích se neustále a postupně privatizuje. Proces privatizace významně zvýšil význam vlastnického bydlení a snížil podíl domácností, které žijí v nájemním bydlení. Česko se tím výrazně odlišilo např. od Rakouska nebo Německa, které si zachovávají významný podíl nájemního bydlení ve vlastnictví obcí (Matznetter, 2002). Místní samosprávy tak svou politikou alokace bydlení vybraných sociálních skupin (zejména Romů) v určitých lokalitách přispívají k segregacním procesům. Vznikají vyšší koncentrace romských a sociálně vyloučených obyvatel např. na upadajících sídlištích, v bytových domech v blízkosti železnic či průmyslových lokalit, ve vnitroměstských čtvrtích levného bydlení nebo v koloniích holobytů určených pro neplatiče nájemného. Skladba obyvatel a struktura sídel u nás však zajišťuje, že nedochází k segregaci celých sociálních skupin, nýbrž zatím zpravidla pouze malé části v několika vybraných lokalitách (Sýkora, 2010).

Základní problém v oblasti obecního bydlení (v jiných zemích sloužící primárně k zajištění bydlení nízkopříjmových nebo jinak znevýhodněných obyvatel), není v Česku na národní úrovni nijak definován. Obecně tedy můžeme říci, že v oblasti sociálního bydlení nebyla od transformačního období až dodnes schválena zákonná úprava této problematiky. Rozhodnutí o tom, zda bude část nebo celý bytový fond obce využíván jako sociální bydlení (včetně definice příjemců sociálního bydlení, podmínek jeho přidělování, výše nájmu, apod.), nebylo nijak usměrňováno z národní úrovně. Zajišťování nebo nezajišťování sociálního bydlení a definice cílové skupiny příjemců či kritérií pro jeho poskytování zůstalo závislé pouze na politickém rozhodnutí na místní úrovni (Matoušek, 2013). Obecní nájemní bydlení tak zůstává atraktivní především pro nízkopříjmové skupiny nebo Romy (kteří jsou sociální segregací nejvíce ohroženou skupinou), avšak přestalo být jednou z hlavních forem zajištění bydlení pro domácnosti, které vstupují na bytový trh. Podpora stavebního spoření a hypoték zvýšila atraktivitu vlastnického bydlení. Problémem také je, že obecní nájemní bydlení nemusí být „sociální“ ve smyslu cenového zvýhodnění, resp. cenové dostupnosti, oproti tržnímu bydlení. Ve většině případů se jedná o byty ve starém bytovém fondu, do kterých byli sociálně slabí obyvatelé koncertováni za aktivního přispění města, nebo jako výsledek politiky samospráv (Matoušek, Sýkora, 2011; Vašečka, 2003). Lokality obecního bydlení se tak v řadě případů začínají překrývat se sociálně vyloučenými romskými lokalitami (Gabal a kol., 2006; Vacková, Galčanová, Hofírek, 2011).

Dle odborných odhadů (Gabal, 2006) existovalo v ČR v roce 2006 více než 310 segregovaných romských lokalit, které se ocitly na okraji společnosti. Současné odhady neziskových organizací však poukazují na to, že se tento počet navýšil na více než 400 (Gabal, Víšek, 2010). Jako negativní faktor se jeví především ta skutečnost, že ve vyloučených lokalitách se rodí generace Romů, která své rodiče nikdy neviděla pracovat ve stálém pracovním poměru. Znájí pouze život ze sociálních dávek, nebo příležitostní přivýdělek „práci načerno“, či ze sběru kovového šrotu. Život na ubytovnách nebo v romských ghettech má za následek rozvoj asociálního chování a patologických jevů, což je charakteristickým rysem kultury chudoby nejenom u nás, ale i ve světě. Vzniká tak bludný, negativně uzavřený kruh sociální exkluze Romů, který se neustále zvětšuje a není z něho pro romské obyvatelstvo úniku. Vzájemné soužití této minoritní části obyvatelstva s většinovým obyvatelstvem lze charakterizovat za více než problematické. Majoritní společnosti jsou označováni za „sociálně nepřizpůsobivé občany“.

Důležitým faktorem sociálně prostorové segregace je v podmínkách České republiky také sociální politika, která po roce 1989 zaznamenala komplexní změny. Bylo ukončeno plošné vyplácení sociálních dávek a přistoupeno na politiku testování reálných příjmů domácností. Na základě toho se odvíjel nově nastavený systém sociálních dávek, který se v průběhu období transformace několikrát měnil a upřesňoval. V současné době jsou dávky členěny do několika skupin a vypláceny

prostřednictvím Úřadu práce, který vyplácí nejen podporu v nezaměstnanosti, ale také sociální dávky. Ty jsou rozděleny do několika kategorií (dávky státní sociální podpory, dávky pomoci v hmotné nouzi, dávka pro osoby závislé na pomoci jiné fyzické osoby, dávky pro osoby se zdravotním postižením a dávky péčovské péče). Z hlediska sociálně prostorové segregace jsou důležité především dávky pomoci v hmotné nouzi a příspěvek na bydlení (státní sociální podpora). Příjemci dávek hmotné nouze jsou poměrně atraktivními nájemníky domů v „neatraktivních“ lokalitách, protože pronajímatelé těchto nemovitostí získají pravidelnou platbu nájemného přímo od státu. Výše nájemného však není státem regulovaná dle velikosti bytu na osobu. Často se tak stává, že početné rodiny získají, díky neexistenci sociálního bydlení, ubytování pouze v ubytovně, která nabízí velké např. šestičlenné rodině jednu místnost bez sociálního zařízení a tekoucí vody za cenu převyšující tržní nájemné třípokojového bytu v téže lokalitě či obvodu. Tato výše nájemného je pak prostřednictvím úřadu práce zaslána přímo na účet pronajímatele. Těto možnosti využilo mnoho podnikatelských subjektů, které tak využívají štedrosti sociálního systému na úkor sociálně potřebných rodin.

5.2 Vliv historie Ostravy na proces sociálně prostorové segregace

Ostrava je metropolí Moravskoslezského kraje, která dnes se svými 304 136 obyvateli (k 1.1.2014) představuje třetí největší město České republiky. Ostrava se rozkládá na ploše 214 km². Město je správně rozděleno na 23 městských obvodů.

Historická vývojová trajektorie Ostravy, do objevení uhlí a průmyslové revoluce, se příliš nelišila od vývojových trajektorií jiných měst a vesnic. První písemná zmínka je z roku 1269 v závěti olomouckého biskupa Bruna ze Schauenburku. Příznivějším obdobím byla pro Ostravu první polovina 16. století, kdy se rozvíjela řemesla, především tkalcovství a soukenictví, a ve městě byly ustaveny cechy (Jiřík a kol., 1993).

Druhá polovina 16. století a celé století 17. nebylo pro Ostravu příznivým obdobím. Bylo to období charakteristické chudobou, periodickými populačními ztrátami a dalšími problémy způsobenými především požáry, třicetiletou válkou, nemocemi a morem. Ještě v první polovině 18. století byla Ostrava bezvýznamným městečkem, s méně než tisícem obyvatel. Po ukončení prusko-rakouské války (v níž Rakousko přišlo o část Slezska) byla přerušena stará obchodní cesta ze Saska do Opavy, Ostravy a Těšína. Oživení hospodářského růstu na Ostravsku přinesl až objev uhlí v roce 1763, v údolí Burňa v Polské Ostravě. S pravidelnou těžbou začal majitel panství František Josef hrabě Wilczek v roce 1787 (Jiřík a kol., 1993).

Prudký rozvoj aglomerace nastartovalo až v roce 1828 založení železáren ve vsi Vítkovice a železniční napojení na Severní dráhu Ferdinandovu spojující od roku 1847 Vídeň s Krakovem. Ty způsobily, že se Ostrava ve druhé polovině 19. století stala jedním z nejvýznamnějších průmyslových regionů celého Rakousko-Uherska. Rozvoj průmyslu a dostatek pracovních příležitostí vyvolal i příliv obyvatelstva a změny v sociální struktuře města. Centrum města zůstávalo sídlem vyšších a středních společenských vrstev, horníci a dělníci se usazovali na jeho okrajích. Současně se měnila také národnostní struktura. Do té doby nevídaný příliv obyvatel podnítil čilý stavební ruch, zatím však bez řádů a regulačních plánů. Výstavba se soustředila do třech základních ohnisk: do bývalého vítkovického předměstí (areál bývalé koksovny Karoliny, hotelu Palace a divadla Antonína Dvořáka), do prostoru dnešní Nádražní ulice a mezi doly Šalomoun a Hlubina (oblast mezi Nádražím střed a Frýdlantskými mosty). Tento chaotický rozvoj způsobil prolínání obytných a výrobních sfér, rozdělení města železničními tratěmi, i zanedbanou výstavbu komunálních zařízení. Ve městě začaly vyrůstat dělnické kolonie, v nichž časem žila až čtvrtina ostravské populace. Totéž platilo pro kolonie hornické, v nichž na území Slezské Ostravy žilo téměř 70% (v roce 1880) jejího obyvatelstva. Ostrava tak měla výrazně dělnický ráz, který také v okolních obcích, jako Přívoz, Vítkovice či Slezská Ostrava, dosahoval až 80%. Chyběla zde vrstva podnikatelské buržoazie, neboť většina majitelů dolů a továren sídlila mimo město, většinou

ve Vídni. Ve vývoji města tak nastaly vážné disproporce, kdy město budovalo svůj průmyslový potenciál, ale milionové zisky plynuly do Vídně. Ve prospěch obyvatel Ostravy se nedostávalo téměř nic, pouze nedostatečná bytová zástavba, absence základních sociálních a hygienických zařízení, znečišťování prostředí průmyslovou činností, absence školských, kulturních a správních institucí a tvrdé pracovní podmínky přenášené do mezilidských vztahů v občanském životě. To vše vytvořilo specifický, a pro rozvoj lidské osobnosti nepříznivý, životní styl průmyslového velkoměsta. Od konce průmyslové revoluce do první světové války se nová výstavba soustřeďovala do obcí v okolí Moravské Ostravy, avšak stále v bezprostředním sousedství uhelných a průmyslových závodů. Rostly tak požadavky na vnitřní dopravu, která započala svou éru v roce 1894 první vystavěnou tratí z Přívozu do Moravské Ostravy a Vítkovic. Rozpad rakousko-uherské monarchie a vznik samostatného československého státu znamenaly pro Ostravu, průmyslového předměstí Vídně, přetržení tradiční orientace a kontaktu v poválečných letech (Jirák, 1993).

Po vzniku Československa v roce 1918 si Ostrava díky industrializaci a dolům uchovala významné hospodářské postavení a pomalu se přetvářela ve správní, společenské a kulturní centrum. S tím také souvisel rozvoj výstavby, kdy se v období první republiky Moravská Ostrava přeměnila ve velkoměsto. Postavena byla Nová radnice, městská spořitelna, obchodní domy, banky, úřady a školy.

Do té doby dynamický rozvoj Ostravy významně ovlivnila a zpomalila v letech 1929–1934 světová hospodářská krize. Po roce 1939 se největší průmyslové podniky, jako Vítkovické horní a hutní těžišstvo nebo Severní dráha Ferdinandova, dostaly do správy říšskoněmeckého koncernu Göringových závodů a přeorientovaly se na válečnou výrobu. Nálezy angloamerických spojenců v roce 1944 průmyslové město vážně poškodily.

Po roce 1945 se Československo orientovalo na rozvoj hornictví, ocelářství a dalších oborů těžkého průmyslu. V roce 1949 byla započata stavba a v roce 1960 spuštěna výroba největšího průmyslového komplexu v Československu – Nové huti Klementa Gottwalda (dnes Arcelor Mittal) v Ostravě – Kunčicích. Masivní podpora těžby a těžkého průmyslu zároveň znamenala příliv obyvatel (pracovních sil) do Ostravy a přilehlých měst a obcí. Silně industriální ráz města se odrážel také v demografickém složení obyvatel nejen po stránce věkové (nově příchozí pracovní síly), ale také po stránce vzdělanostní – pracovní příležitosti v těžkém průmyslu nabízely vyšší míru pracovních míst s požadovanou nižší kvalifikací.

Romové se přistěhovali do Ostravy v 50. letech 20. století jako nízko kvalifikovaná pracovní síla pro doly, hutě, těžký průmysl a stavebnictví. I přes dlouhodobou snahu socialistického vedení se úplné začlenění romské populace do majoritní společnosti nikdy nepodařilo. Problematika romského etnika se po konci socialistického období vrátila s rostoucí intenzitou (Davidová, 2000, 2004; Pavelčíková, 1999; Janků, 2007).

Výstavbu hornických kolonií pak od 50. let nahradila výstavba sídlišť v nejstarší části Poruby, a jižního města Zábřeh, Hrabůvka, Výskovice a nakonec sídliště Dubina a Bělský les v 80. letech 20. století.

Sametová revoluce v roce 1989 pro Ostravu (dříve ocelové srdce republiky) znamenala zásadní změnu v trendu vývoje. V roce 1994 došlo k ukončení těžby černého uhlí a průběžně docházelo také k omezování hutní výroby a dalších odvětví těžkého průmyslu, což vedlo k nárůstu nezaměstnanosti. To vše, spolu s velmi znečištěným životním prostředím, se odrazilo na snižování atraktivity města a počtu jeho obyvatel. Do dnešního dne přišla Ostrava cca o 10% svých obyvatel (Kuta, 2001).

Sociálně prostorovou segregaci na Ostravsku se v posledních letech zabývalo hned několik studií (Horák a kol., 2009; Kvasnička, 2010; Gabal, 2006), které se snažily mapovat stávající situaci v lokalitě. Je ovšem nutné říci, že segregační proces může být velmi dynamický a mnohé informace, které byly zjištěny před několika málo lety, nejsou již dnes aktuální. Obecně však můžeme konstatovat, že nejvíce náchylné k negativním projevům sociální segregace jsou lokality v blízkosti starých průmyslových areálů, které byly vystavěny v období překotného industriálního růstu

Ostravy. Z tohoto důvodu lze v mnoha městských obvodech nalézt malé sociálně segregované lokality, které obývají především Romové a sociálně slabí obyvatelé.

5.3 Hlavní faktory sociálně prostorové segregace v Ostravě

Za hlavní faktor sociálně prostorové segregace v Ostravě lze považovat industrializaci a na ni navazující bytovou výstavbu (s ní související kvalitu a vlastnickou strukturu), změny v oblasti sociální politiky a romskou populaci žijící na území města.

Proces industrializace Ostravy vedl k expanzi dalších odvětví těžkého průmyslu v regionu, který byl zastoupen zejména železářstvím, koksárenstvím, elektroenergetikou a tzv. těžkou chemií. Industrializace území města měla zásadní vliv na urbanistickou strukturu města, kterou určovala zejména lokalizace důlních závodů, jež vznikaly v závislosti na výskytu ložisek uhlí, avšak bez ohledu na dosavadní systém osídlení, který výrazně narušily. V sousedství šachet pak majitelé dolů budovali pro zaměstnance tzv. hornické kolonie stávající z několika bytových domů, resp. kolonií rodinných domků se zahrádkami. Takto vznikl nový typ sídla, které mělo odlišný charakter jak od města, tak i od vesnice. Nedisponoval znaky, funkcemi ani počtem obyvatel města, ale nevyžadoval ani zázemí zemědělských ploch, charakteristických pro vesnici. Kolonie měly velmi pravidelný až kasárenský půdorys, protože byly budovány plánovitě (Kovář, 2012). Byly budovány zejména v obvodech Hulváky, Heřmanice, Muglinov, Michálkovice, Lhotka nebo Radvanice.

Stavěny byly nejen kolonie dělnické, ale také kolonie úřednické, které se od sebe výrazně lišily. Pro úředníky se stavěly vícepodlažní domy, dvojdomy nebo vily, s byty o třech a více obytných místnostech s kuchyní a splachovacím záchodem. Koupelny byly součástí úřednických bytů až kolem roku 1900. V domech existovaly většinou byty s jednou obytnou místností, případně ještě s kuchyní. Koupelny zde neexistovaly vůbec a suché záchody byly umístěny v samostatném drobnějším objektu na zahradě, jehož součástí bylo také skladiště paliva a chlév pro drobnější hospodářská zvířata. V menší míře se stavěly také přízemní obytné domy s více byty se samostatnými vstupy. Později se začaly stavět také vícepodlažní dělnické obytné pavlačové domy (se sociálním zařízením na koncích pavlače), které bylo společné pro několik bytů, nebo s centrálním schodištěm a se záchody na podestách v mezipatrech. V některých případech měly i několikapodlažní dělnické domy záchody umístěny v solitérních objektech, které sloužily stejně jako u již zmíněných dvojdomků a čtyřdomků také jako skladiště paliva (Zdařilová, 2006).

Původní hornické kolonie byly v druhé polovině 20. století většinou zlikvidovány. Některé se však zachovaly dodnes. Jedná se finské domky se zděnou podezdívkou, které byly stavěny krátce po 2. světové válce. Tyto kolonie se dnes nacházejí především v jižní části Vítkovic (kolonie Jeremenko) nebo v katastru Hulváky (kolonie Bedřiška). Kolonie Jeremenko i Bedřiška jsou v současnosti považovány za problémové části města, resp. za lokality s atributy sociálního vyloučení (rozhovor J. Chytil).

Další bytová výstavba probíhala v Ostravě od 60. do 90. let. 20. století. V 60. letech byla stavěna sídliště zejména v Porubě, Hrabůvce a Zábřehu (Ostrava – Jih). V 70. letech probíhala sídlištní výstavba v Hrabůvce, Vyškovicích (Ostrava – Jih) a na Fifejdách (Moravská Ostrava a Přívoz). V roce 1984, v souvislosti s výstavbou sídliště, vznikla nová městská část Dubina, kde byly postaveny domy ve velmi husté zástavbě. Tato hustá zástavba, nedostatek zeleně a špatná kvalita bytového fondu snížily atraktivitu této lokality.

S výstavbou panelových sídlišť opouštěla starší, nekvalitní bytový fond řada obyvatel, kterým byly přiděleny byty v nově vystavených panelových sídlišťích. Výše popsaná stará zástavba začala z důvodu nízkých investic chátrat a městské obvody přidělovaly tento nekvalitní bytový fond neplatičům, sociálně nepřízpůsobivým obyvatelům a romskému etniku, žijícímu na území města (rozhovor Z. Matýsek).

V období socialismu byl bytový fond rozdělen do několika forem vlastnictví: státní byty (po roce 1989 byly převedeny do vlastnictví obcí), družstevní byty (po roce 1989 zůstala vlastnická struktura

nezměněna), podnikové byty (sloužily ke stabilizaci zaměstnanců podniků) a byty v soukromém vlastnictví (týkalo se především rodinných domů na okraji města).

Státní byty byly v roce 1993 převedeny do majetku obcí, v Ostravě byly státní byty svěřeny do správy městských obvodů. Mnohé domy (především ve starší zástavbě) byly v rámci restitucí bytového fondu vráceny původním vlastníkům. Tito noví vlastníci měli často jiné představy o využití svého bytového fondu, a proto se snažili vystěhovat „nežádoucí“ obyvatele, kteří v bytech bydleli. Privatizace bytového fondu statutárního města Ostravy probíhala v jednotlivých městských obvodech dle Zásad, které byly jednotlivými městskými obvody schváleny, avšak bez širší koncepční strategické rozvahy. Zájem nájemníků o privatizaci jednotlivých bytů byl velký, protože byty se prodávaly za cenu výrazně nižší, než byla cena tržní. Noví vlastníci většinou v krátké době začali realizovat opravy (výměny oken, zateplení, výměny stoupaček, izolace střeš apod.). Některé městské obvody, např. Moravská Ostrava a Přívoz, motivovaly nové vlastníky domovního fondu k opravám tím, že jim v případě dodržení časové lhůty vrátí část kupní ceny zpět. Většina sídlišť tak prošla rekonstrukcí v krátké době a další rekonstrukce probíhají průběžně dodnes. Masivní privatizace, především obecního bytového fondu, však vedla k nedostatku bytů pro sociálně slabé a nepřízpůsobilé občany, kteří neměli příležitost nebo dostatek finančních prostředků na koupi vlastního bytu. Z 23 městských obvodů mají zpracovanou koncepci bytové politiky jen Slezská Ostrava, Vítkovice (Koncepce bydlení statutárního města Ostravy, 2010) a od konce roku 2013 také Moravská Ostrava a Přívoz.

Významnou část bytového fondu v Ostravě tvoří bývalé podnikové byty OKD, dnes RPG Byty, s.r.o. Bytový fond této společnosti je alokovan do mnoha městských obvodů. Proces revitalizace bytového fondu této společnosti probíhá mnohem pomalejším tempem. Mnoho bytů RPG doposud není revitalizovaných, a z toho spolu s poměrně vysokým nájemným vyplývá jejich neatraktivita. Tyto byty jsou nabízeny sociálně slabým obyvatelům, kteří vyšší nájemné hradí prostřednictvím sociálních dávek. Většina obyvatel, kteří měli možnost pořídit si vlastní či družstevní bydlení, tyto byty opouštějí a zůstávají v nich především starší obyvatelé (s pevnou vazbou k lokalitě) a ti, kteří nemají příležitost se přestěhovat. Společnost RPG Byty, s.r.o. je tak v Ostravě významným aktérem v procesu sociální segregace, přestože své podnikatelské aktivity v některých lokalitách doplňuje ve spolupráci s neziskovými organizacemi o sociální služby (rozhovor A. Krausová).

Změny na trhu s byty prohloubily proces sociálně prostorové segregace tím, že jednotlivé městské obvody již nenabízely dostatečné kapacity svého bytového fondu sociálně potřebným obyvatelům, a proto se otázka bydlení stala problémem především pro romské obyvatelstvo. Této příležitosti využili privátní vlastníci bytového fondu, kteří se tímto krokem stali samotnými aktéry utváření sociálně segregovaných lokalit. Ze svého bytového fondu vybrali lokalitu, kde umísťují obyvatelé v závislosti na sociálních dávkách a etnicitě.

Nedostatečné kapacity bytového fondu pro sociálně potřebné domácnosti řeší město Ostrava pomocí sociálních služeb. V oblasti bydlení jde především o podporu azylových domů a jiných forem přechodného bydlení. Často jsou využívány také ubytovny obvykle privátních vlastníků, které se nacházejí v sociálně vyloučených lokalitách, nebo takovou lokalitu postupem času samy vytvoří. Okolí těchto ubytoven je velmi neatraktivní, snižují cenu nemovitosti v jejich blízkosti a stávají se terčem útoků pravicových radikálů, či jiných extrémistických skupin. Lokality tohoto typu se nacházejí především v blízkosti starých průmyslových areálů, či za významnou prostorovou bariérou (železnice, dálnice, průmyslové areály, důlní odvaly apod.). Vznik sociálně segregovaných lokalit tak není vázán na konkrétní obvody statutárního města Ostravy, avšak v některých částech města jsou negativní projevy sociálně prostorové segregace výraznější (viz také Model sociálně prostorové segregace v městských obvodech Ostravy).

Významným faktorem sociálně prostorové segregace v Ostravě je existence početné romské komunity na území města. První velká vlna přistěhovalců byla zaznamenána na po druhé světové válce, kdy Romové přicházeli do Ostravy za prací. Za těmito zaměstnanci se postupem času přistěhovaly také jejich početné rodiny (především ze Slovenska), což vedlo k přelidnění bytů, kriminalitě a dalším sociálním problémům. Romská otázka se tak stala často diskutovaným

pojmem sociální politiky města, která se jim ve svém zaměření také přizpůsobila a zřídila Oddělení péče o cikánské obyvatelstvo. Město se snažilo jednotlivé romské rodiny sestěhovávat do bytů nižší kategorie, čímž byl dán základ pro vznik dnešních sociálně segregovaných lokalit. Image těchto lokalit byla velmi nízká a podíl romského etnika se díky vysoké porodnosti a neustále migraci stále zvyšoval. Významným mezníkem bylo rozdělení Československa, kdy se část romských obyvatel sice vrátila na Slovensko, ale jiná skupina Romů se do Ostravy přistěhovala. Problémem bylo, že mnozí sociálně segregovaní obyvatelé nestihli termíny, které jim Česká republika dávala na vyřízení záležitostí souvisejících s rozpadem Československa²¹. Na tuto skutečnost navázaly problémy s výplatou sociálních dávek, které přetrvávaly až do druhé poloviny 90. let. V současnosti se podíl romského etnika v sociálně vyloučených lokalitách Ostravy pohybuje v hodnotách 70–100% (Gabal, Víšek, 2010; Zpráva o stavu romské menšiny v České republice za rok 2012, 2013).

5.4 Charakteristika sociálně prostorové segregace v Ostravě

Současný stav sociálně prostorové segregace ve městě Ostravě vychází z industrializačních procesů a s ní související výstavbou bytových domů. V minulosti jediná možnost bydlení pro nové zaměstnance rozvíjejícího se průmyslu dnes představuje zchátralý bytový fond, do jehož oprav (díky výstavbě nových bytových domů či panelových sídlišť) po desetiletí nikdo neinvestoval.

Již v období socialismu byly v těchto lokalitách přidělovány byty nově přicházejícím Romům, kteří tak vytvořili základ sociálně segregovaných lokalit. Proces dosídlování Romů do těchto lokalit pokračuje i v postsocialistickém období (rozhovor Z. Matýšek).

Přístupy jednotlivých městských částí k sociálně segregovaným lokalitám se v jednotlivých obvodech města liší. Část městských obvodů k těmto problémům přistupuje s filozofií „nulové tolerance“ jejich existence a snaží se prostřednictvím svých kompetencí (v oblasti školství, bytové, sociální, investiční politiky, apod.) podnítit tyto obyvatelé k vystěhování. Druhá část městských obvodů se snaží existenci sociálně segregovaných lokalit na svém území řešit, např. za pomoci spolupráce s neziskovým sektorem. Spolupráce mezi veřejným a neziskovým sektorem je potřebná především z důvodu nízkého právního vědomí a nízké důvěry obyvatel sociálně segregovaných lokalit v instituce, jako jsou úřady, policie či soudy. V praxi často dochází ke kombinaci obou způsobů, v závislosti na velikosti lokality, počtu obyvatel v lokalitě, vlastníkově nemovitosti, technickém stavu budov, apod.

Mezi základní rysy sociálně segregovaných lokalit v Ostravě patří majoritní romské etnikum, vysoká míra dlouhodobé nezaměstnanosti, vysoký podíl osob závislých na sociálních dávkách, velká zadluženost, drobná i organizovaná kriminalita, lichva, kuplířství, neplacení nájemného a odnímání dětí a jejich svěřování do ústavní péče. Řada sociálně patologických jevů, které mohou být příčinou kriminality (jako alkoholismus, drogová závislost, apod.), se často objevuje přímo v rodinách.

5.5 Model sociálně prostorové segregace v Ostravě dle zkoumaných indikátorů

Na základě výše uvedených teoretických východisek a získaných dat bylo možné identifikovat vybrané indikátory sociálně prostorové segregace v rámci městského prostoru Ostravy. Pro kartografické zpracování a shlukovou analýzu bylo zpracováno všech 23 městských obvodů Ostravy.

²¹ Tuto problematiku upravoval zákon O nabytí a pozbývání státního občanství.

Pro tento model byla využita následující baterie ukazatelů ze SLDB 2011: podíl domů vystavěných do roku 1919, podíl domů vystavěných v letech 1920 až 1970, podíl domů vystavěných v letech 1971 až 1990, podíl domů vystavěných od roku 1991, celkový počet obyvatel, průměrná plocha m² na byt, průměrná plocha bytu (v m²) na osobu, podíl průmyslových ploch, podíl dětí ve věku 0–14 let, míra ekonomické aktivity, míra nezaměstnanosti, podíl cizinců, podíl romského obyvatelstva a podíl obyvatel pobírajících dávky hmotné nouze.

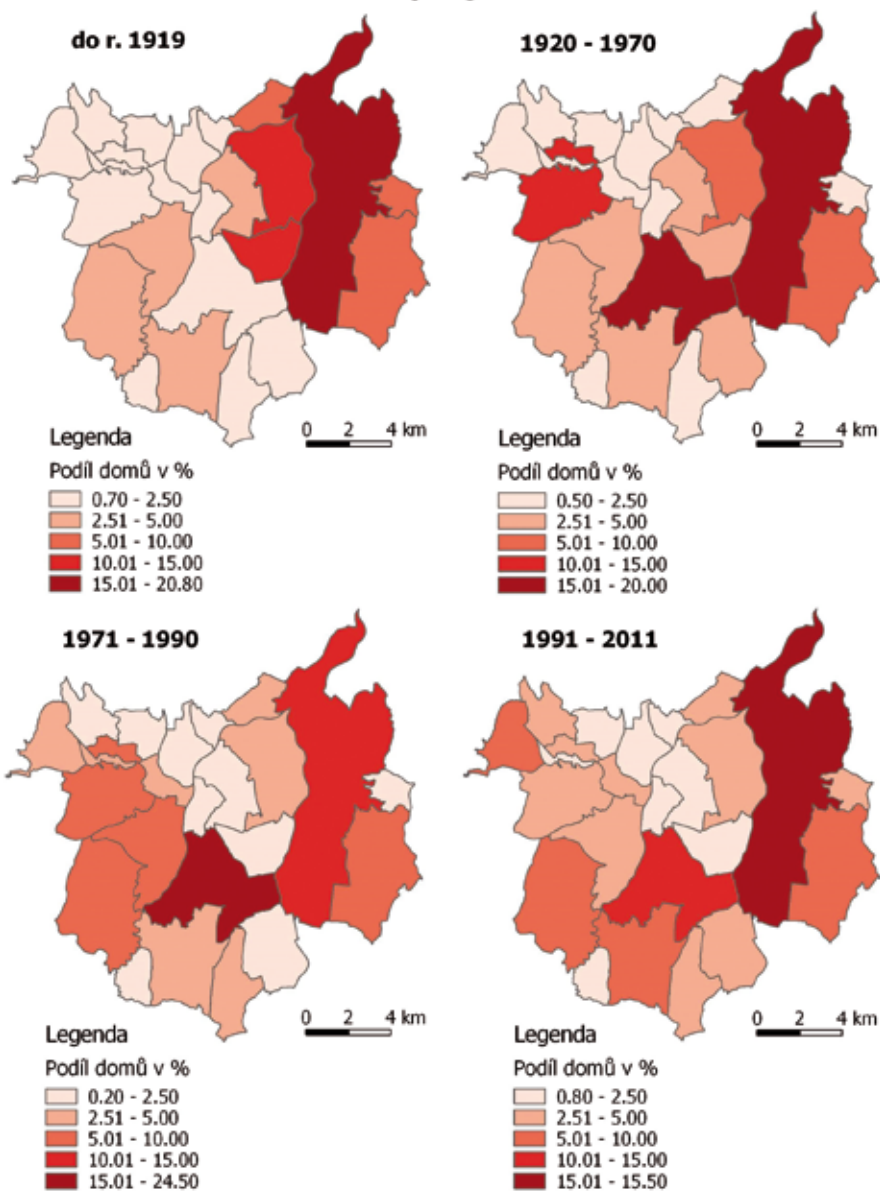
Dříve než byly údaje shrnuty do shlukové analýzy, byly nejvýznamnější z těchto indikátorů individuálně zpracovány do podoby kartogramů, které lépe umožní představu prostorového rozložení vybraných ukazatelů sociální segregace ve městě.

5.5.1 Vybrané ukazatele sociálně prostorové segregace

Za indikátor fyzické struktury města byl vybrán podíl domů vystavěných v určitých obdobích rozvoje města.

Jednotlivá období výstavby (či rekonstrukce) bytových domů znázorňují procesy „osídlování“ městských obvodů Ostravy. Oproti Halle (Saale) je však území města rozděleno na mnohem větší územní celky, které díky své rozloze zkreslují detailní informace týkající se lokalit menšího měřítká. V rámci Ostravy je proto velmi obtížné hovořit o „typických“ vlastnostech jednotlivých obvodů, neboť svá katastrální území má většina obvodů ještě dále rozčleněna do tzv. základních sídelních jednotek (dále již ZSJ), jejichž podobnost je již jednoznačnější. V rámci města Ostravy však nebylo možné považovat ZSJ za území vhodná pro analýzu tohoto rozměru, neboť celkový počet ZSJ v katastru města Ostravy dosahuje počtu 263. Z tohoto pohledu je možné považovat za nejvíce heterogenní městský obvod Slezskou Ostravu, která díky své rozloze spojuje 56 ZSJ odlišného charakteru. I přes tuto skutečnost budeme v analýzách vycházet ze zmíněných 23 městských obvodů, je však nutné ji reflektovat ve všech dílčích výsledcích této práce.

Podíl postavených nebo zrekonstruovaných domů v městských obvodech Ostravy za jednotlivá období

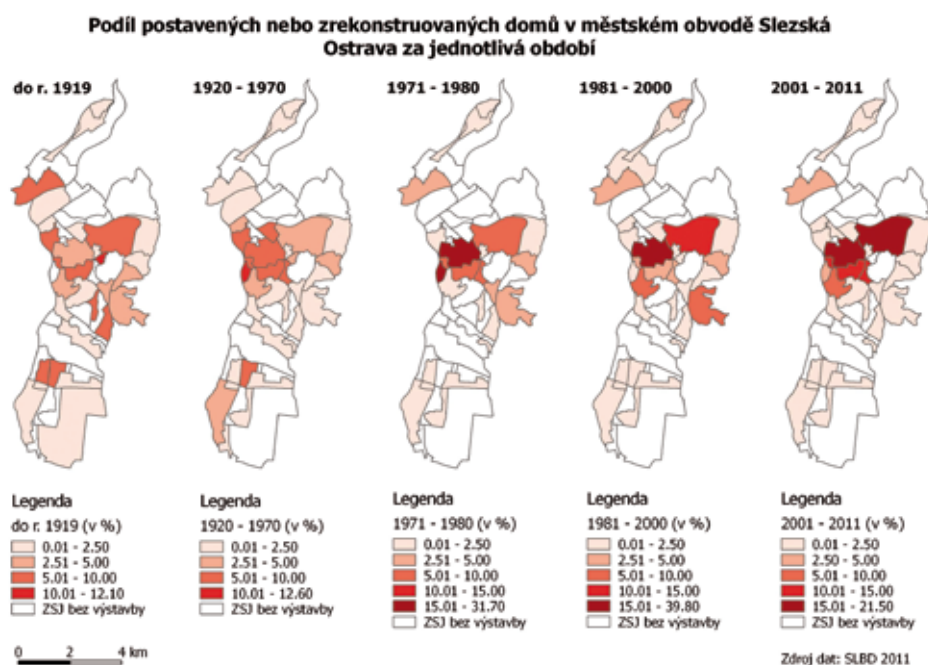
Zdroj dat: SLDB 2011

Obrázek 9 Ostrava – Podíl domů vystavěných dle sledovaných období²²

²² Zdroj: vlastní zpracování

V prvním sledovaném období dominovala výstavba v těch obvodech města, které představovaly území nejdynamičtějšího průmyslového růstu – tedy oblasti v blízkosti dolů a doprovodného těžkého průmyslu. Druhé období se nejvýrazněji projevilo v městských částech s masivní výstavbou bytového fondu, tedy především obvodů s panelovými sídlišti a domy hromadného bydlení. Třetí, pozdně socialistické období, znázorňuje území s dostavbou panelových sídlišť a nájemních domů v blízkosti již existující zástavby. Období posledních dvaceti let je významné především pro okrajové části města s venkovským charakterem, a to převážně díky suburbanizačním tendencím, které se v Ostravě výrazně projevují.

Je však nutné také zdůraznit, že např. výstavba ve Slezské Ostravě je významně zastoupena ve všech sledovaných obdobích, nicméně „centra“ výstavby se v jednotlivých obdobích mění právě dle ZSJ. Na ukázkou je níže předložena také výstavba v jednotlivých obdobích pro Slezskou Ostravu za její ZSJ (obdobné výsledky je možné očekávat také v ostatních ukazatelích sociální segregace).

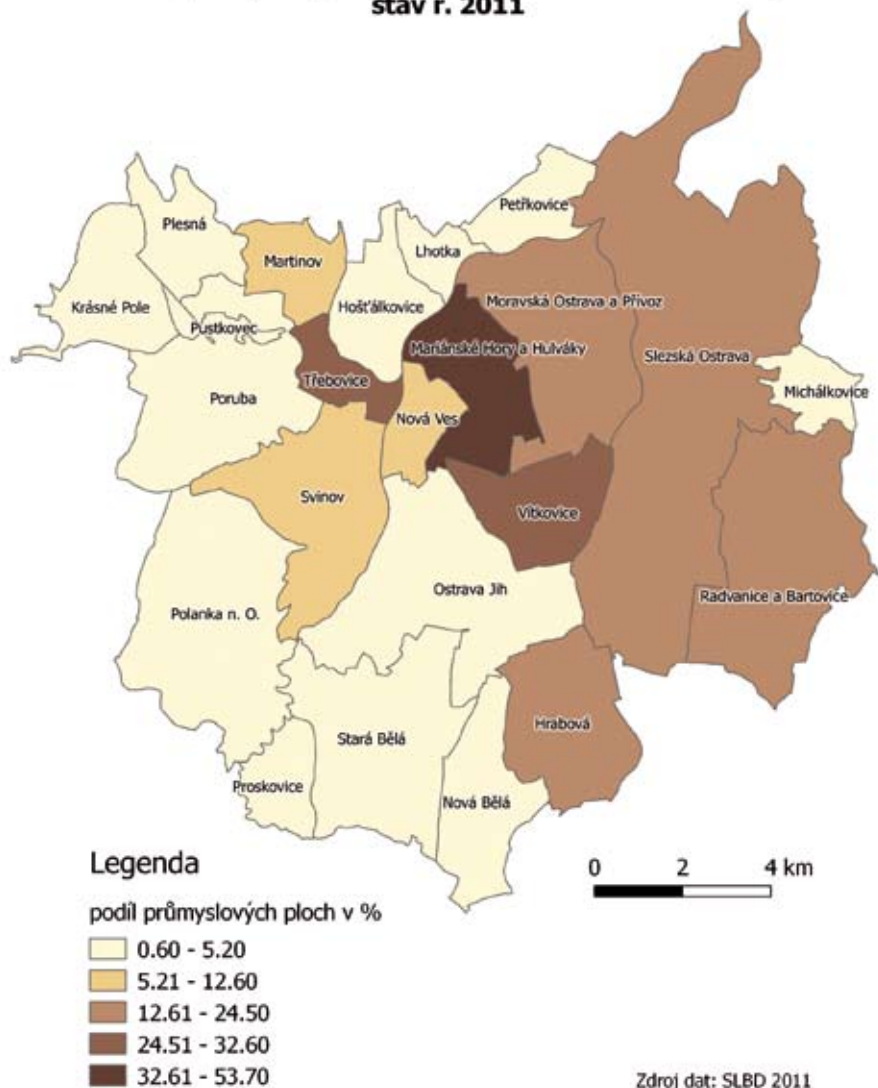

Obrázek 10 Slezská Ostrava – Podíl domů vystavěných dle sledovaných období za jednotlivá ZSJ²³

Za funkční indikátor sociálně prostorové struktury města byl zpracován kartogram znázorňující rozložení průmyslových ploch v jednotlivých městských částech Ostravy.

²³ Zdroj: vlastní zpracování

Podíl průmyslových ploch v obvodech města Ostravy stav r. 2011

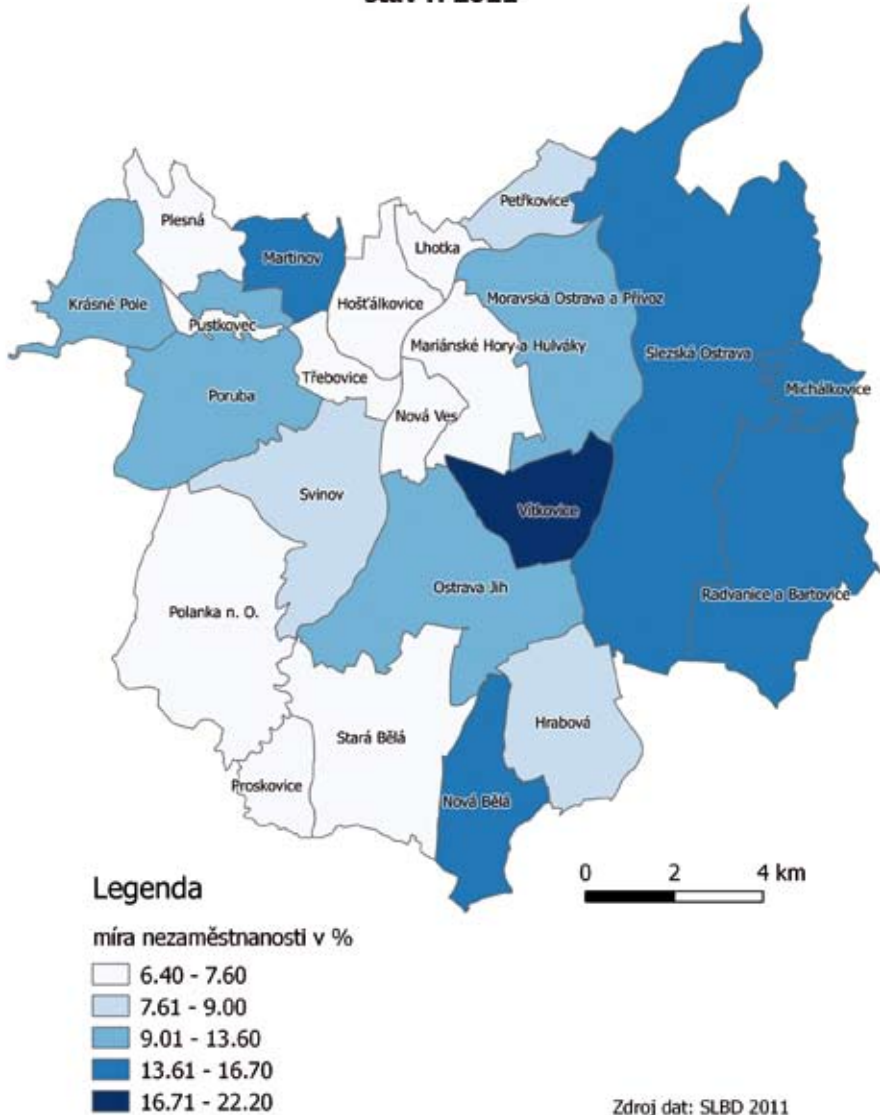
Obrázek 11 Ostrava – Podíl průmyslových ploch²⁴

Většina průmyslových ploch v Ostravě je soustředěna do centrální a východní části města, v závislosti na výskytu ložisek uhlí a souvisejícího průmyslu. Západní část Ostravy představující venkovské obvody města zůstává průmyslem téměř nedotknuta.

Pro skupinu sociálních indikátorů byly vyhotoveny 4 kartogramy, znázorňující míru nezaměstnanosti, podíl cizinců, podíl Romů a podíl osob na dávkách hmotné nouze.

²⁴ Zdroj: vlastní zpracování

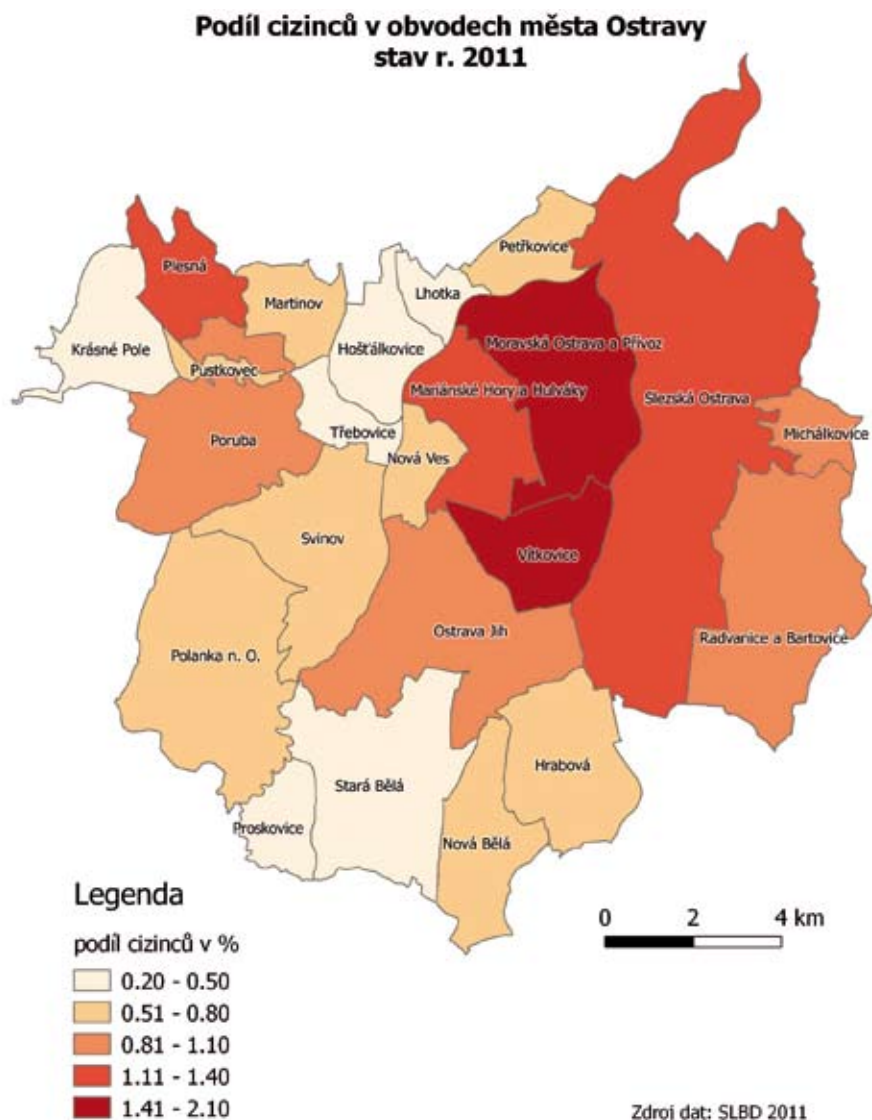
Míra nezaměstnanosti v obvodech města Ostravy stav r. 2011

Obrázek 12 Ostrava – Míra nezaměstnanosti²⁵

Nejvýraznější míry nezaměstnanosti lze spatřovat v sociálně nejslabších částech města – tedy v oblastech původní průmyslové zástavby, v blízkosti dolů či průmyslových areálů. Jedná se především o městský obvod Vítkovice, který je v rámci Ostravy považován za „sociálně segregovaný“. Nejnižší míry je naopak možné naměřit v západních okrajových částech města, které nabízejí komfortní způsob bydlení v individuální zástavbě rodinných domů.

²⁵ Zdroj: vlastní zpracování

Obrázek 13 Ostrava – Podíl cizinců²⁶

Otázka zjišťování národnostního složení obyvatelstva patří mezi nejproblémovější z hlediska zjišťování těchto údajů z tvrdých statistických dat. Ve většině případů totiž realita odpovídá až několika násobkům hodnot uvedených v databázích SLDB (totéž platí také u romské národnosti). Na území Ostravy se výrazně vyskytuje pouze jedna národnostní menšina, a tou jsou Slováci (cca 3,5% obyvatel Ostravy), kteří však v sobě zahrnují také nemalou část Romů, kteří přicházejí do Ostravy za prací. Nejvyšší podíl těchto osob je v městském obvodu Vítkovice, Moravské Ostravě a Přívozu, Mariánských Horách a ve Slezské Ostravě.

²⁶ Zdroj: vlastní zpracování

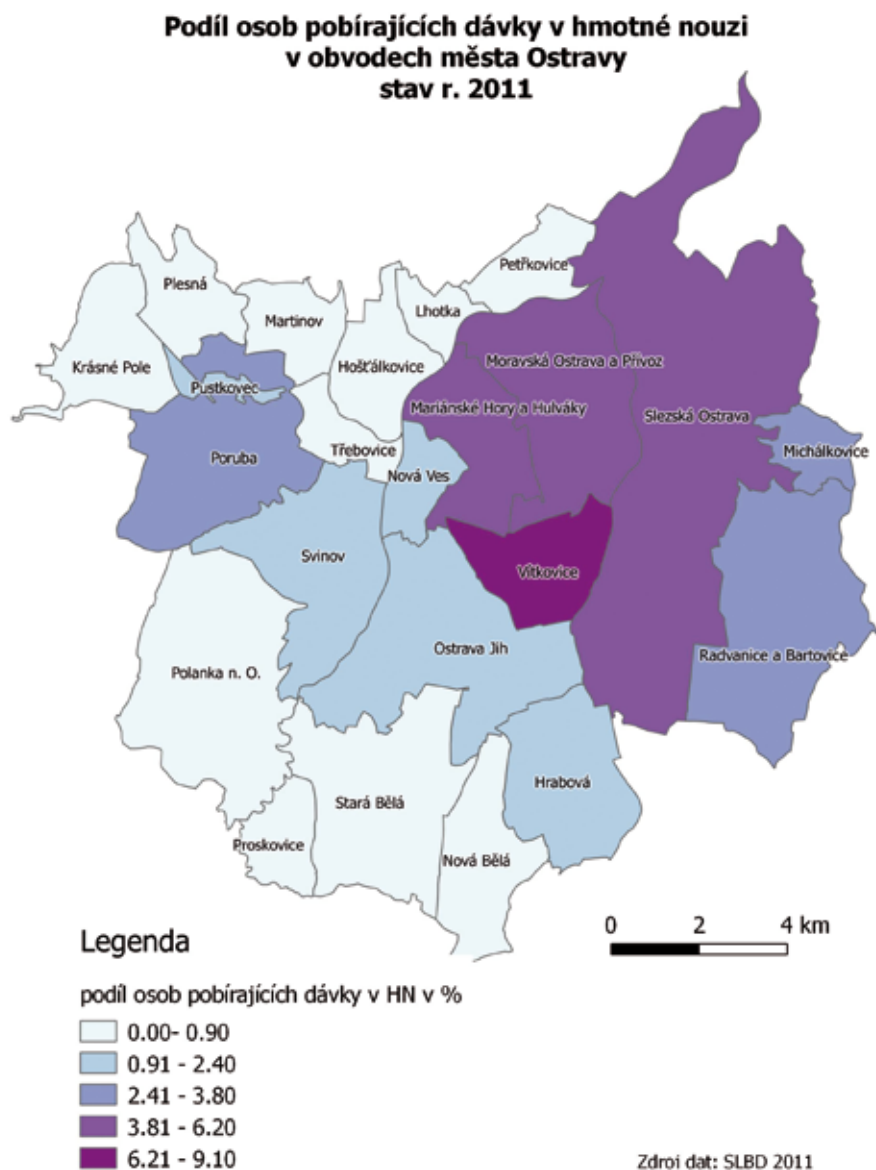
Podíl romské populace v obvodech města Ostravy stav r. 2011

Obrázek 14 Ostrava – Podíl romského obyvatelstva²⁷

Zcela specifická je skupina romských obyvatel, která v průběhu několika desetiletí vytvořila na území města Ostravy své enklávy. Zejména u této skupiny osob platí, že jejich skutečný počet mnohonásobně převyšuje údaje ze statistických cenzů. Nejvyšší koncentraci romského obyvatelstva lze nalézt v městských obvodech Vítkovice, Mariánské Hory a Hulváky, Slezská Ostrava, Michálkovice a nově také Martinov.

²⁷ Zdroj: vlastní zpracování

Obrázek 15 Ostrava – Podíl osob na dávkách hmotné nouze²⁸

Podíl osob pobírajících dávky hmotné nouze je možné srovnat s mapou nezaměstnanosti, neboť tyto dva ukazatele spolu jednoznačně souvisejí. Také v tomto případě spadá do nejvýznamnějších podílů městský obvod Vítkovice, Mariánské Hory a Hulváky, Moravská Ostrava a Přívoz a Slezská Ostrava. Okrajové části města s venkovskou zástavbou jsou tímto ukazatelem téměř nedotčeny.

²⁸ Zdroj: vlastní zpracování

5.5.2 Charakteristika jednotlivých skupin městských obvodů Ostravy

Na základě kvantitativního statistického zhodnocení ukazatelů sociálně prostorové segregace ve městě Ostravě byl následně vytvořen model jejího prostorového uspořádání dle jednotlivých městských obvodů. Model byl vytvořen za použití vícerozměrné analýzy dat (shlukové analýzy), která vytvořila prostorový vzorec sociální segregace dle jednotlivých městských obvodů Ostravy.

Při zpracování byla použita Wardova metoda (založena na principu minimalizace rozptylu uvnitř skupin), za použití euklidovské vzdálenosti. Městské obvody Ostravy tak byly touto metodou rozděleny do čtyř homogenních skupin s podobnými charakteristikami vybraných ukazatelů sociálně prostorové segregace.

1. Skupina

- Patří zde **12 městských obvodů: Lhotka, Stará Bělá, Polanka n./O., Plesná, Krásné Pole, Nová Bělá, Proskovice, Pustkovec, Petrkovice, Svinov, Hošťálkovice, Třebovice.**
- Jedná se západní okrajovou část města, s převládající venkovskou zástavbou rodinných domů a nejnižším výskytem ukazatelů sociálně prostorové segregace.
- Nalezneme zde nejvyšší podíl budov vystavěných po roce 1991 s nejvyšším počtem m^2 na osobu a nejvyšší průměrnou plochou m^2 na byt. V těchto městských obvodech lze naměřit nadprůměrný podíl dětí do 14 let i podíl ekonomicky aktivního obyvatelstva. Naopak je skupinou městských obvodů s nejnižším podílem romské populace a cizinců, nejnižším podílem vyplacených dávek hmotné nouze na obyvatele a nejnižší mírou nezaměstnanosti. Podprůměrný je také výskyt průmyslových ploch v těchto částech města.

2. Skupina

- Patří zde **5 městských obvodů: Hrabová, Radvanice a Bartovice, Nová Ves, Michálkovice, Martinov.**
- Jedná se bývalé venkovské obvody města ležící v blízkosti průmyslových areálů a vyšším výskytem ukazatelů sociálně prostorové segregace.
- Nalezneme zde nadprůměrný podíl romské populace, vyšší míru ekonomicky aktivního obyvatelstva i nezaměstnanosti. V bytové struktuře převažuje výstavba domovního fondu do roku 1919 s podprůměrným počtem m^2 na osobu i plochou (m^2) na byt. Celkově se jedná o méně lidnatou část města s podprůměrným podílem dětí do 14 let.

3. Skupina

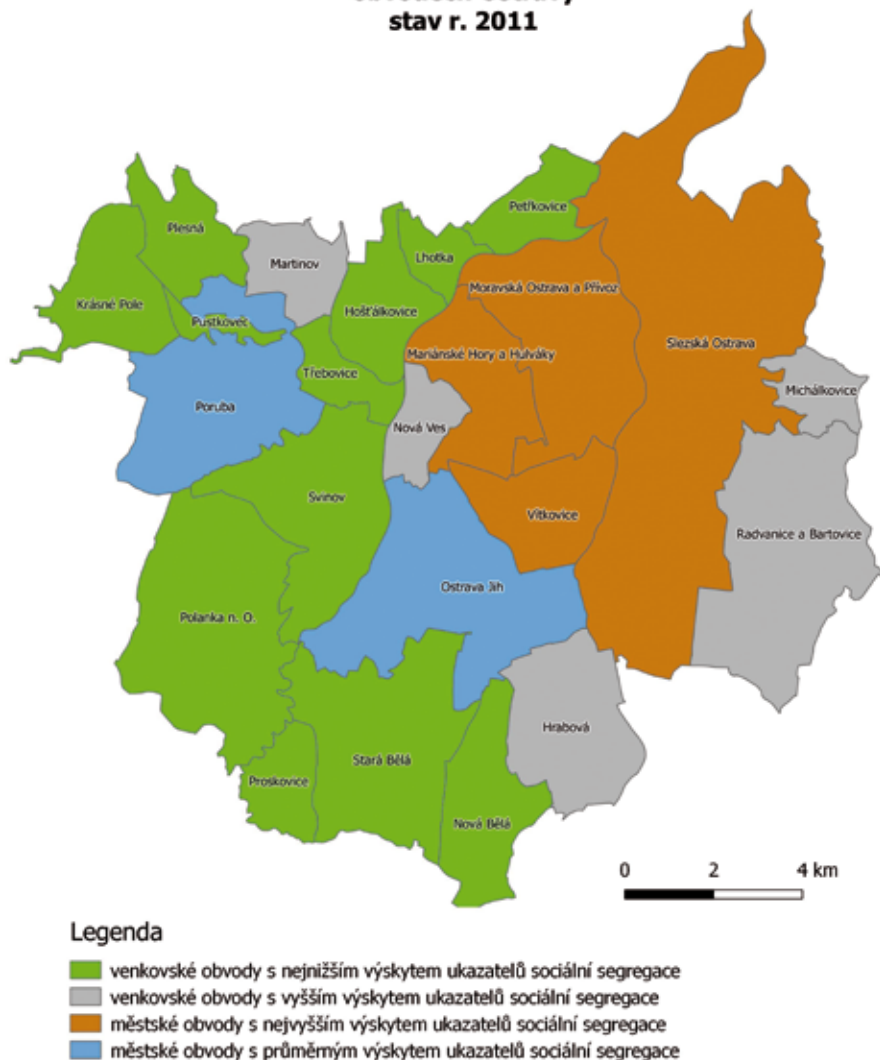
- Patří zde **4 městské obvody: Moravská Ostrava a Přívoz, Slezská Ostrava, Mariánské Hory a Hulváky a Vítkovice.**
- Jedná se o historickou vnitřní část města, vystavěnou v zázemí velkých průmyslových závodů, s nejvyšším výskytem ukazatelů sociálně prostorové segregace.
- Nalezneme zde nejvyšší podíly vyplacených dávek hmotné nouze na obyvatele, nejvyšší podíly romského obyvatelstva i cizinců a nejvyšší míru nezaměstnanosti. Ze všech obvodů města Ostravy mají také nejvyšší podíly průmyslových ploch ve svém katastru. Bytový fond byl vystavěn především do roku 1919 a v období 1920–1970 s podprůměrným počtem m^2 na osobu i plochou (m^2) na byt. Je zde naměřena také nejnižší míra ekonomicky aktivního obyvatelstva.

4. Skupina

- Patří zde pouze **2 městské obvody: Poruba a Ostrava – Jih**.
- Jedná se o městské obvody s převažující panelovou zástavbou a s průměrným výskytem ukazatelů sociálně prostorové segregace.
- Nalezneme zde absolutně nejvyšší počet obyvatel z celé Ostravy, žijících v panelových sídlištích vystavěných do 70. let minulého století. Historickou zástavbu zde téměř nenalezneme, v posledních letech se zde téměř nestavělo. Byty panelových domů se vyznačují nejnižším počtem m² na osobu i nejnižší plochou (m²) na byt. V této lokalitě je zaznamenána mírně nadprůměrná nezaměstnanost, podíl vyplacených dávek hmotné nouze na obyvatele i podíl cizinců. Podprůměrně se však jeví výskyt romské populace i podíl dětí do 14 let. Podprůměrný je také podíl průmyslových ploch.

Dle výsledků této shlukové analýzy zpracované dle vybraných ukazatelů sociálně prostorové segregace byl vytvořen kartogram typologie městských obvodů Ostravy.

Model sociálně prostorové segregace v městských obvodech Ostravy stav r. 2011

Zdroj dat: SLBD 2011. Použitá metoda: shluková analýza.

Obrázek 16 Ostrava – Podíl osob na dávkách hmotné nouze²⁹

Sociálně prostorové nerovnosti charakteristické vybranými ukazateli vytvořily ve městě zřetelný model sociální segregace, mající výrazný východo-západní gradient. Východní část, tvořená především starými průmyslovými obvody, patří mezi nejproblémovější oblast Ostravy s nejhorsími bytovými, sociálními i ekonomickými podmínkami, přechází do centrální části města s klasickou městskou zástavbou (charakteristickou starší bytovou výstavbou a panelovými sídlišti), jejíž

²⁹ Zdroj: vlastní zpracování

obyvatelstvo nese všechny typické rysy městské populace (velká hustota obyvatel, malá obytná plocha na osobu, nezaměstnanost). Celá západní část Ostravy tvořená bývalými venkovskými obcemi je tak protikladem obvodu vnitřního města. V těchto periferních částech lze prokázat menší hustotu obyvatel způsobenou především zástavbou rodinných domů s poněkud „méně městským“ způsobem života.

5.6 Lokalizace sociálně prostorové segregace v Ostravě

V rámci kvalitativního a kvantitativního šetření, dostupných statistických dat a „desk research“ bylo identifikováno několik sociálně segregovaných lokalit na území města Ostravy. Tyto lokality jsou rozptýleny v mnoha městských obvodech, které mají historický potenciál k jejich výskytu. Jedná se především o vnitřní a východní část města, v nichž byly soustředěny doly a těžký průmysl. Díky nekvalitnímu bytovému fondu je sociálně slabým obyvatelům prostřednictvím bytových politik jednotlivých městských obvodů a vlastníků společností dlouhodobě přidělováno bydlení právě v těchto lokalitách.

Za nejvýrazněji sociálně prostorovou segregací postižené obvody lze považovat městský obvod Vítkovice, Slezskou Ostravu, Moravskou Ostravu a Přívoz a Mariánské Hory a Hulváky (viz zpracovaný model sociálně prostorové segregace).

V rámci těchto obvodů byly identifikovány tyto nejvýznamnější sociálně segregované lokality: Sirotní a Jeremenkova osada, Erbenova, Nerudova, Tavičská a Štramberská (městský obvod Ostrava Vítkovice), Hrušov, Liščina, Zárubek a Osada Míru – Kunčičky (městský obvod Slezská Ostrava), Zadní Přívoz, Přední Přívoz (městský obvod Moravská Ostrava a Přívoz), Železná, Bedříška a Červený kříž (Mariánské Hory a Hulváky), (také Kvasnička, 2010; Gabal, 2006). Kromě výše uvedených lokalit existuje na území města Ostravy řada dalších sociálně segregovaných lokalit, např. v městských obvodech Radvanice a Bartovice, Michálkovice, v menší míře v Ostravě Jihu a Porubě. Sociálně segregované lokality menších měřítek je možné nalézt také v dalších obvodech města Ostravy, v nichž je sociálně potřebným obyvatelům nabízeno bydlení na ubytovnách (většinou soukromých vlastníků). Jedná se např. o zařízení v městských obvodech Martinov a Nová Ves.

Vzhledem k vysokému počtu sociálně segregovaných lokalit na území města Ostravy je na tomto místě představeno pouze minimum z nich, avšak svým rozsahem a závažností těch nejvýznamnějších.

5.6.1 Vítkovice

Městský obvod Vítkovice lze jako jediný obvod Ostravy považovat za výrazně sociálně segregovaný v rámci celého svého katastrálního území. Tato skutečnost vychází z čistě průmyslové historie tohoto městského obvodu, a s tím souvisejícím sociodemografickým vývojem.

Výstavba a rozvoj železáren, a od roku 1891 budovaný Důl Louis, vyvolaly velký příliv nových, většinou nekvalifikovaných pracovních sil. Z počátku přicházely z nejbližšího okolí, později ze vzdálených oblastí Moravy a Slezska, Čech a od 90. let 19. století také z Halic. Masivní vlny migrace způsobily, že při Sčítání lidu, domů a bytů v roce 1921 dosáhly Vítkovice počtu 27 358 obyvatel (Rumpel, Slach, 2012).

Po osvobození v roce 1945 se křehká rovnováha průmyslu a občanské vybavenosti začíná narušovat a chybějící pracovní síly byly nahrazeny migrací zejména romské populace ze Slovenska. Velkolepé plány socialistického hospodářství jednoznačně preferovaly rozvoj průmyslu na úkor obvodu, a proto koncem 60. let minulého století obytnou lokalitu Vítkovic odepisují k postupnému chátrání a likvidaci. Vítkovice jako samostatný městský obvod zanikly a staly se součástí městské obvodu Ostrava 3 (dnes Ostrava – Jih). Druhá polovina 20. století však pro ně nebyla příznivým obdobím. Tento fakt dokladuje veliký úbytek obyvatelstva (1961 – 16 907 obyvatel, 1971 – 11 272 obyvatel,

1980 – 9 555 obyvatel, 1991 – 7 292 obyvatel a 2001 – 7 518 obyvatel). Samostatným obvodem se Vítkovice opět staly až po roce 1990 (Rumpel, Slach, 2013; data z ČSÚ).

Sociální segregace tohoto obvodu je nejvýraznější v lokalitách, jež jsou ohraničeny určitým typem fyzické bariéry (např. čtyřproudá komunikace, železniční trať, průmyslový areál). Nejčastěji zmiňovanou sociálně segregovanou lokalitou Vítkovic je Siroťčí ulice, Jeremenkova osada a jejich okolí. Jedná se především o jednopodlažní či dvoupatrové cihlové domy, které obývá především romské obyvatelstvo. V minulosti tyto domy sloužily jako ubytování pro zaměstnance blízkého dolu, a proto zde některé romské rodiny žijí již dlouhodobě. Postupem času však do těchto lokalit byli v rámci sociální politiky města umísťováni neplatíci nájemného a Romové z dalších částí města, čímž byly narušeny dlouhodobé vazby obyvatel k této lokalitě (Kvasnička, 2010).

Domovní fond této sociálně segregované lokality tvoří 10 bytových domů, z větší části patřící městskému obvodu Vítkovice, který podstoupil část svého bytového fondu neziskovým organizacím (Centrom, Charita Ostrava). Část bytů v těchto lokalitách patří také privátnímu vlastníkovi RPG Byty, s. r. o. Nájemní smlouvy jsou s obyvateli uzavírány pouze na dobu určitou (6 měsíců nebo 1 měsíc). Byty jsou ve zchátralém technickém stavu, bez vlastního sociálního zařízení a koupelny. Statika domů je narušená prasklinami a všudypřítomnou plísní. Výše uvedenou lokalitu obývá více než 700 obyvatel, z čehož 99% tvoří Romové a téměř polovinu z nich tvoří děti do 15 let. Míra nezaměstnanosti je zde odhadována na 99% a většina obyvatel je závislá na sociálních dávkách (Kvasnička, 2010).

Obdobnou strukturu obyvatel i domovního fondu mají také ostatní sociálně segregované lokality městského obvodu Vítkovice, které byly výše uvedeny. V blízkosti těchto segregovaných lokalit působí řada neziskových organizací, které pro místní obyvatelé poskytují sociálně aktivizační služby, nízkoprahové zařízení pro děti a mládež a další sociální programy.

5.6.2 Hrušov

Hrušov je bývalé průmyslové centrum chemických závodů, nacházejících se v těsné blízkosti nově vybudované dálnice D1. Průmyslový ráz dotváří také víceokolejná železniční trať s přílehlou průmyslovou zástavbou, které Hrušov rozděluje na „přední a zadní“.

Během nacistické okupace v roce 1941 byl Hrušov připojen ke Slezské Ostravě. Etnická a sociální struktura městské části se v těchto letech podstatně změnila. Ještě v roce 1961 Hrušov měl 7 278 obyvatel pracujících převážně v místních dolech, chemické továrně a dalších odvětvích. Od roku 1980 se Hrušov smršťoval z několika důvodů. Hlavními z nich byly poklesy pudy v důsledku intenzivní dlouhodobé hornické činnosti a následné poškození budov (narušená statika budovy), stavba nových mostů přes železnici, a s tím související nezbytné demolice budov, ztráta pracovních míst způsobená uzavřením dolů a keramické továrny (1966) a přistěhování a přítomnost sociálně vyloučených skupin obyvatel, kteří záměrně postupně zničili již chátrající budovy (Rumpel, Slach, 2013).

Ekonomická transformace a restrukturalizace odhalila po roce 1990 nedostatek konkurenceschopnosti místních podniků (dolů a chemické továrny), které byly uzavřeny a staly se brownfields. Nejdůležitější příčinou zničení severovýchodní části Hrušova a jeho vyhlidňování byla povodeň v roce 1997 (hladina vody dosáhla výšky 3 m) v kombinaci s drancováním domů během této přírodní katastrofy. Od tohoto okamžiku je Hrušov nejvíce zchátralou částí Ostravy. Nicméně, vzhledem k vysoké plodnosti romské populace v části „Na Liščině“ (jihovýchodní část Hrušova) a v jihozápadní části Hrušova na Riegrově ulici, ve sčítání lidu z roku 2001 pokles populace nebyl dramatický.

Obrázek 17 Sociálně segregovaná lokalita Na Liščině³⁰

Přední část Hrušova je zachovalejší a představuje pouze jednu sociálně segregovanou lokalitu na ulici Pláničkova. Zadní část Hrušova je segregovaná především na ulicích Riegrova, Pod Haldami a Verdiho. V oblasti zadního Hrušova bydleli především zaměstnanci OKD, Chemických závodů Ostrava – Hrušov a VŽKG. Po povodních v roce 1997 se z Hrušova z důvodu technického stavu domů odstěhoval velký počet původních obyvatel a následně zde byly nastěhovány opět převážně romské rodiny (Rumpel, Slach, 2013).

Vlastníkem bytového fondu v Hrušově byl úřad městského obvodu Slezská Ostrava, který na ulici Riegrova založil své odloučené pracoviště. Pracovníci úřadu zde zajišťovali veřejnou službu, která byla realizována přímo v lokalitě s dobrovolníky na mimoškolní aktivity dětí. Náklady na toto odloučené pracoviště byly asi 1 000 000 Kč ročně. Tyto náklady v prvním roce realizace projektu zaplatil městský obvod Slezská Ostrava. Následně v roce 2009 získal městský obvod 50% nákladů od Agentury pro sociální začleňování, ale to také byla jediná dotace, kterou městský obvod získal. Sociální práce v lokalitě byla velmi komplikovaná a nákladná a proto městský úřad své domy v lokalitě Riegrova prodal soukromému vlastníkovi a odloučené pracoviště v lokalitě zaniklo. Obyvatelům, kteří prokázali kompetence v oblasti bydlení, zajistil městský obvod bydlení mimo Riegrovou ulici. V této lokalitě je nyní vysoká fluktuace obyvatel a problémy v sociální oblasti se stále prohlubují. Představitelé městského obvodu v současnosti vyjednávají s představiteli neziskového sektoru o rozvoji komunitní práce v lokalitě Riegrova. Nájemní smlouvy jsou zde uzavírány pouze krátkodobě, na dobu určitou. Domy jsou v havarijním stavu, neboť se nacházejí v oblasti, kterou v roce 1997 postihly katastrofální povodně. Po těchto povodních domy nebyly dostatečně ošetřeny a vysušeny, proto se téměř ve všech bytech vyskytuje plíseň. Omítky domů jsou oprýskané, společné prostory jsou neudržované a zanesené odpady. Vchody jsou v dezolátním stavu, v jednotlivých bytech nejsou koupelny ani tekoucí teplá voda (Marková, Tichá, 2012).

Téměř všechny rodiny ze sociálně segregovaných lokalit v Hrušově jsou závislé na sociálních dávkách a dlouhodobá nezaměstnanost zde tvoří 97%. V lokalitě se vyskytuje celá řada sociálně patologických jevů, jako je kriminalita, závislosti (alkohol, drogy, gamblerství), lichva, zadluženost a exekuce (Kvasnička, 2010).

³⁰ Zdroj: Tichá, Vondroušová (2013)

5.6.3 Přívoz, Zadní Přívoz

V rámci městského obvodu Moravská Ostrava a Přívoz lze za sociálně vyloučenou lokalitu považovat (také dle Kvasničky, 2010) především Přední Přívoz (cca 850 obyvatel) a Zadní Přívoz (cca 850 obyvatel). Místní část Přívoz je charakteristická silně rozvinutou průmyslovou a dopravní infrastrukturou, která tak svou bytovou neatraktivností podnítila vznik sociálně vyloučených lokalit.

Do oblasti Přívozu byli Romové sestěhováváni již na přelomu 80. a 90. let. 20. století. Jednalo se o levné, snadno dostupné bydlení. Proto zde již začátkem 90. let žila významná romská komunita, která početně rostla v souvislosti s migrací obyvatel z centra města, ulic Masná, Stodolní, apod. (rozhovor H. Balabánová).

Problematická situace v lokalitě se prohloubila při a po povodních v roce 1997, kdy lokalita Zadní Přívoz byla z velké části zaplavena (až do výše 7 metrů), a díky následné migraci do lokality přišla řada obyvatel z Hrušova. Strategie řešení problematiky samosprávou městského obvodu není a nebyla v minulosti shodná se strategií Slezské Ostravy. Vedení městského obvodu aktivně neřešilo otázku sociálně vyloučených lokalit. Přesto s rozvojem neziskového sektoru začaly v Přívoze působit neziskové organizace, jako především Jekhetane (1998) a Armáda spásy (1991), které zde začaly s minimální podporou městského obvodu rozvíjet své aktivity. Aktivity městského obvodu směřovaly spíše k řešení bytové problematiky, se snahou zbavit se bytového fondu v sociálně vyloučených lokalitách formou jeho privatizace. Noví vlastníci domy v lokalitě opraví a následně navýší obyvatelům nájemné, které je ve většině případů v současnosti hrazeno z doplatku na bydlení (který je dávkou hmotné nouze).

V rámci městského obvodu je zřejmý tlak na vytlačení sociálně vyloučených obyvatel mimo obvod, i za cenu stále se snižujícího počtu obyvatel městského obvodu. Z rozhovoru s koordinátorem pro romské záležitosti Ostravy Mgr. Janem Chytilém vyplynulo, že své úkoly plní romský koordinátor a to nejen v oblasti vztahů mezi městským obvodem a obyvateli sociálně vyloučených lokalit, ale také mezi městským obvodem (stavebním úřadem) a majiteli ubytoven. V rámci městského obvodu nikdy nebyly realizovány schůzky lokálního partnerství a vztahy mezi obyvateli sociálně vyloučených lokalit a vedením města se v roce 2012 vyhrotily v souvislosti s plánovaným vystěhováním sociálně vyloučené lokality Přednádraží v lokalitě Zadní Přívoz.

Sociálně segregovaná lokalita Zadní Přívoz je prostřednictvím průmyslových areálů zcela odloučena od ostatní rezidenční zástavby. Ze tří stran je obklopena oplocenými průmyslovými areály, přičemž přední část je ohraničena Depem Českých drah s ostrahou, z další strany k lokalitě přiléhá rozsáhlá průmyslová plocha (dříve skladiště). Zleva lokalitu ohraničuje násep nově vystavěné dálnice ve vzdálenosti cca 50 m od budov. Další obytné budovy se od této lokality nachází až ve vzdálenosti cca 300 m. Domovní fond Zadního Přívozu byl vybudován v meziválečném období českými drahami pro své zaměstnance. V tomto období se jednalo o atraktivní, dobře vybavené byty. Investice do údržby a oprav bytové fondu byly postupem času snižovány, a tak domy v této lokalitě začaly postupně chátrat, čímž přestaly být pro zaměstnance drah atraktivní, přestože mohli žít v blízkosti svého pracoviště. Původní obyvatelé tak začali hledat nové bydlení, např. na nově budovaných sídlištích, která v době svého vzniku představovala vysoký standard bydlení. Na počátku 90. let se tak osídlení této lokality začalo postupně měnit. Uvolněné byty po drážních zaměstnancích byly pronajímány početným romským rodinám, jejichž člen u československých drah pracoval, ale také těm, kteří u ČSD nepracovali. Díky nízkým nájmům a neatraktivní lokalitě byly tyto byty dostupné především pro romské obyvatelstvo, které by jinde možnost bydlení obtížně získalo. Z tohoto důvodu bylo možno tuto lokalitu označit za příklad dobrovolné segregace romského obyvatelstva, bez zásahu města či státu. Zásadní okamžik ve vývoji lokality sehrály ničivé povodně v roce 1997, kdy bylo toto místo zaplaveno až do výše prvního nadzemního patra. Po povodních české dráhy neinvestovaly do oprav těchto nemovitostí, jediným opraveným domem byl dům č. 9 (ve vlastnictví městského obvodu Moravská Ostrava a Přívoz). Technický stav budov donutil část nájemníků opustit tuto lokalitu, což umožnilo novou vlnu přistěhovalectví romského obyvatelstva, avšak s ještě nižšími sociálními kompetencemi. Jednalo se především o romské rodiny z Bohumína

nebo ze Slovenska, pro které bylo bydlení v jiných lokalitách zcela nedostupné. Příliv nových romských rodin narušil dlouhodobé vztahy mezi romskými starousedlíky, čímž se situace v zadním Přívoze výrazně zhoršila. Vlastník nemovitostí se rozhodl tento neatraktivní majetek odprodat. Následná dvojnásobná privatizace a nevyjasněné vlastnické vztahy vedly k další devastaci bytového fondu (rozhovor H. Balabánová).

Obrázek 18 Sociálně segregovaná lokalita Zadní Přívoz³¹

V Zadním Přívoze žilo zhruba 350–400 obyvatel téměř výhradně romského etnika s mnoha dětmi, často se jednalo také o nelegální migranty. Byty tak byly přelidněné, s velmi špatnými hygienickými podmínkami (např. neodtékající odpady, plísňe, poruchy vodovodních rozvodů). Součástí bytů bylo také sociální vybavení, které bylo ve většině případů zcela nefunkční. Obyvatelé topili tuhými palivy či gamaty na zemní plyn. Technický stav budov byl v posledních letech neúnosný (např. chybějící či nefunkční okna a dveře, chybějící překlady, zdemolované společné prostory, sklepy zanesené odpadky, apod.), což vedlo prohlášení domů stavebním úřadem za neobyvatelné (Kvasnička, 2010). V polovině roku 2012 byli obyvatelé této lokality vyzváni k jejímu vyklizení. Osmdesát pět procent tamních obyvatel mělo zajištěno náhradní ubytování. Dvěma třetinám bylo zajištěno ubytování na ubytovně Cihelní (městský obvod Moravská Ostrava a Přívoz), zbylé části v Domě na půl cesty, Armádě spásy, v bytech soukromých majitelů, či v bytě městského obvodu. V březnu 2012 bylo rozhodnuto o demolici domu ve vlastnictví města, čímž začala lokalita zanikat.

³¹ Zdroj: Tichá, Vondroušová (2013)

5.7 Přístupy k řešení sociálně prostorové segregace v Ostravě

Vzhledem k výskytu značného počtu sociálně segregovaných lokalit na území města, musí Ostrava hledat možnosti pro řešení tohoto problému. V současné době probíhá na území města Integrovaný plán rozvoje města Ostravy, Program Inkluze, Komunitní plánování sociálních služeb a souvisejících aktivit a rozsáhlá spolupráce s neziskovými organizacemi. V rámci realizace Integrovaného plánu rozvoje města Ostravy byl vybrán městský obvod Vítkovice jako sociální segregací nejvíce postižená část města. Do realizace projektu je zapojena celá řada aktérů z veřejného, privátního i neziskového sektoru pro celkovou revitalizaci této sociálně problematické oblasti, zejména na revitalizaci veřejného prostranství a opravy domovního fondu.

Program Inkluze Ostrava představuje komplexní program sociálních služeb, které mají přispět k začlenění sociálně segregovaných rodin do většinové společnosti. Na projektu s městem spolupracují místní neziskové organizace, které pomáhají rodinám řešit problematiku vzdělávání a zdravotní péče dětí, zaměstnanost dospělých a také trávení volného času. Základem projektu je tzv. sociální smlouva, uzavírána mezi Statutárním městem Ostrava a klientem, na základě které je klientovi poskytnut byt, který bude klient užívat za podmínky dodržování určitých pravidel. Město se pak zavazuje, že vytvoří podmínky, které zajistí zaměstnávání dospělých členů rodiny, dětem mimoškolní aktivity a pomoc s řádnou školní přípravou. Neziskové organizace v tomto projektu nejen poskytují sociální služby, ale stávají se patrony jednotlivých rodin. Mezi neziskovými organizacemi a rodinami zapojenými do projektu pak vzniká smluvní vztah, na jehož základě rodiny platí nájemné a služby související s bydlením neziskové organizaci a tato následně platby realizuje na účet města. Tímto způsobem má být zamezeno problémům s placením nájemného a neplnění smluvních závazků ze strany klienta (Portál SMO).

Všechny popsané projekty pomohly propojit spolupráci veřejného sektoru s neziskovým sektorem při řešení problémů sociálně segregovaných lokalit. Dalším krokem ke zlepšení bylo zavedení procesu komunitního plánování, které je od roku 2003 hlavním nástrojem, využívaným vedením města Ostravy k plánování a hodnocení sociálních služeb. V roce 2003 začala příprava 1. Komunitního plánu rozvoje sociálních služeb ve městě Ostrava do roku 2006. Pro léta 2006–2010 byl formulován 2. Komunitní plán sociálních služeb, který byl koncipován podobně jako 1. Komunitní plán. Třetí komunitní plán je sestaven na léta 2011–2014. Do komunitního plánování je zapojena celá řada aktérů z oblasti veřejné správy, neziskového sektoru, vzdělávacích institucí atd. Všichni zainteresovaní aktéři interpretují situaci jako dlouhodobě stabilní s tím, že v Ostravě není prostor pro vznik dalších neziskových organizací. Kritika ostravského komunitního plánu se obvykle odvíjí od nedostatečného zapojení veřejnosti do zpracování a formulace priorit komunitního plánu. Součástí tohoto komunitního plánu je také analýza potřeb sociálních služeb a jejich směřování do oblastí, kde je daná služba nejvíce potřebná. Tím se město snaží reagovat na měnící se potřeby obyvatel v sociálně segregovaných lokalitách. Významný je také Katalog sociálních služeb a souvisejících aktivit ve městě Ostrava, v němž jsou uvedeni všichni poskytovatelé sociálních služeb v dané oblasti a problematice.

Město v současné době připravuje také plán poskytování sociálního bydlení. Návrh počítá s vyčleněním 8000 bytů z majetku města, které budou poskytovány sociálně znevýhodněným osobám, tedy nejen Romům, ale také hendikepovaným, rodičům samoživitelům nebo seniorům. Z tohoto důvodu je v současné době pozastavena privatizace všech obecních bytů ve všech obvodech města Ostravy. Současně probíhají jednání mezi jednotlivými obvody, kolik bytů mohou pro tyto účely vyčlenit z bytového fondu, který spravují. Některé obvody mají bytů dostatek, jiné je však v minulosti všechny zprivatizovaly a nyní již žádnými nedisponují. Kdy bude tento koncept uveden do praxe, závisí na tom, jak rychle dojde mezi zástupci jednotlivých obvodů a města k dohodě o počtu poskytnutých bytů a o kritériích jejich přidělování. Vedení města má politickou vůli tento projekt dotáhnout do konce. Problémem však může být chybějící legislativní rámec pro sociální bydlení, a s tím související nedostatek prostředků na financování tohoto typu bydlení (rozhovor J. Chytil).

5.8 Závěr

Město Ostrava je v současnosti relativně národnostně homogenní, avšak s významnou etnickou skupinou Romů. Právě lokality s velkým podílem, či majoritou romského obyvatelstva, představují v Ostravě sociálně segregovaná území. Tyto lokality jsou rozmístěny v několika městských obvodech, avšak jejich velikost odpovídá maximálně skupinám domů, resp. ulic.

Za hlavní faktor sociálně prostorové segregace je možné považovat proces industrializace, který v průběhu 19. a 20. století utvářel ráz města, a to jak z hlediska rozvoje průmyslu, tak z hlediska sídelní struktury a demografického složení obyvatel. První výrazný nárůst počtu obyvatel bylo možné sledovat mezi léty 1870–1940, kdy počet obyvatel města Ostravy vzrostl pětinašobně (což znamenalo navýšení počtu obyvatel o 200 000).

Pro tyto obyvatele se stavěly ubytovny a dělnické kolonie v bezprostřední blízkosti průmyslových závodů, v nichž byli zaměstnání. Kvalita nabídnutého bytového fondu korespondovala s pracovním zařazením migrantů. Jednalo se především o rychle vystavěné cihlové či finské domy bez sociálního zařízení v bytě, apod. Mnohé z těchto domů byly již počátkem 50. let zbourány, avšak mnohé zůstaly ve své původní podobě dodnes. Bytový fond tohoto charakteru představuje základní faktor sociálně prostorové segregace, neboť s jeho stárnutím a rostoucí nabídkou bydlení v jiných lokalitách se tyto oblasti staly centrem dosídlování sociálně nejslabších skupin obyvatelstva.

Druhá významná migrační vlna zaměstnanců do těžkého průmyslu byla zaznamenána v letech 1950–1970 (počet obyvatel narostl o téměř 100 000). Tyto skupiny obyvatel tak velice významně ovlivnily sociodemografickou strukturu města. V tomto období se do Ostravy přistěhovala první početná skupina romského obyvatelstva, přičemž mnozí z těchto obyvatel pocházeli z venkovských oblastí východního Slovenska. Postupem času se k těmto pracovníkům začaly sestěhovávat celé jejich početné rodiny, čímž se počet obyvatel romského etnika znásobil a ti obyvatelé se soustřeďovali v lokalitách s nekvalitním bytovým fondem s nízkými nájemnými. Rostoucí podíl romského obyvatelstva na území města Ostravy podnítl vznik Oddělení péče o cikánské obyvatelstvo v rámci jednotlivých Obvodních národních výborů, které ve strategii umisťování dalších nově přicházejících Romů do výše popsaných lokalit pokračovaly. Tato filozofie města překonala i porevoluční transformaci probíhající na území města, když tuto filozofii přijali také noví majitelé bytového fondu. V průběhu transformace jednotlivé městské obvody využily možnosti privatizovat stávající bytový fond, čímž se významnou měrou snížila možnost nabídnout komunální bydlení sociálně potřebným obyvatelům. Jako alternativa sociálního bydlení, začaly být využívány dříve zaměstnanecké ubytovny, které po privatizaci začaly sloužit jako trvalé bydliště pro sociálně vyloučené obyvatele. Jejich majitelé využili možnosti inkasa nájemného přímo přes sociální dávky ubytovaných, což pro ně znamená jistý a pravidelný příjem.

Vedení města Ostravy i jednotlivých městských obvodů si problematiku sociálně prostorové segregace uvědomuje a prostřednictvím spolupráce s neziskovým sektorem a vytvářením konceptů rozvoje bydlení se snaží alespoň částečně tuto situaci řešit. I přes realizaci řady projektů se situace v konkrétních lokalitách daří ovlivňovat pouze minimálně, avšak bez pozornosti věnované sociálně segregovaným lokalitám by situace byla mnohem nepříznivější.

6 VÝSLEDKY KOMPARATIVNÍ ANALÝZY HALLE (SAALE), OSTRAVA

Komparativní analýza sociálně prostorové segregace ve srovnání dvou měst Halle (Saale) a Ostrava byla provedena na základě kvantitativního a kvalitativního výzkumu. Při volbě a hodnocení ukazatelů sociálně prostorové segregace bylo přistoupeno k optimalizaci vstupních dat v závislosti na jejich dostupnosti na úrovni srovnatelných městských částí či obvodů. Kvalitativní výzkum byl v obou případových studiích opřen o analýzu textu, polostrukturované rozhovory a terénní šetření. Obě města byla komparována na základě stejných nástrojů, postupů a procesů, jejichž výsledky lze rozdělit do následujících subkapitol.

6.1 Vliv historického vývoje na procesy sociálně prostorové segregace

Obě zkoumaná města mají v kontextu historického a strukturálního vývoje podobné rysy. Jak Halle (Saale), tak Ostrava, představovala průmyslová centra svých regionů a svou produkci tvořila významný prvek národní ekonomiky. Industrializace však probíhala na jiných základech.

Halle (Saale) svou rozlohou a historickým vývojem představovalo kompaktní město, v jehož katastru nebyl prostor pro výstavbu továren a velkých průmyslových závodů. Těžařské a chemické závody byly lokalizovány v bezprostřední blízkosti města, avšak až za hranicí jeho katastrálního území. Na území města vznikaly pouze menší podniky spotřebitelského průmyslu nutného pro potřeby obyvatel města. Pro pracovníky v těžkém průmyslu byly na území města zbudovány nové obytné zóny a doprovodná infrastruktura. Samotný průmysl nenarušil historickou kompaktní strukturu města, pouze sociodemografickou strukturu obyvatel.

Vývoj v Ostravě byl odlišný. Před objevením uhlí, a s tím souvisejícím rozvojem průmyslu, byla Ostrava pouze městečkem s cca 1000 obyvateli. Prudký rozvoj těžkého průmyslu se soustředil do několika vesnic poblíž Ostravy (dle lokalizace nalezišť uhlí), kde v bezprostřední blízkosti vedle sebe vyrůstaly průmyslové závody, obytné zóny a doprovodná infrastruktura. Tato rozvojová ohniska byla soustředěna do několika vzájemně nepropojených lokalit, které byly postupně sjednoceny až v průběhu 1. poloviny 20. století. V historicky venkovském regionu tak vznikla průmyslová metropole, avšak bez historických tradic a vazby obyvatel k okolí.

Také v transformačním, porevolučním období se obě města potýkala s různými problémy. Německá ekonomika přijala téměř přes noc principy tržního hospodářství západního Německa, což vedlo k okamžitému zavírání průmyslových podniků, a s tím souvisejícímu překotnému nárůstu nezaměstnanosti. Díky neexistenci problémů s jazykovou bariérou velká část obyvatel Halle (Saale) odešla po sjednocení do jiných průmyslových regionů starých spolkových zemí, v nichž hledala nové zaměstnání za lepší mzdu. Zásadním problémem v Halle (Saale) se tak stala velká míra vystěhovalectví, která se v průběhu posledních 20 ti let dotkla cca 100 000 obyvatel. Po těchto obyvatelích zůstalo velké množství prázdných bytových jednotek především v panelových sídlištích ze 60. až 80. let 20. století, které zůstaly v majetku města a dodnes tvoří dostatečnou kapacitu pro potřeby sociálního bydlení v Halle (Saale).

Transformační procesy v Ostravě měly pomalejší charakter. Závody těžkého průmyslu byly postupně privatizovány, a svou výrobu pouze omezovaly. V roce 1994 byla na území města Ostravy ukončena těžba černého uhlí, avšak doprovodné výroby (např. koksovny) fungují v omezené formě dodnes. Při prvotním propouštění své zaměstnání opustila řada pracovníků ze Slovenska (okolí Čadce), čímž míra nezaměstnanosti nevzrostla v Ostravě tak dramaticky, jako v Halle (Saale). Pracovníci těžkého průmyslu měli pouze minimální možnost migrovat za prací do jiných průmyslových

regionů v rámci České republiky či zahraničí. Depopulace v Ostravě dosáhla za posledních 20 let pouze třetinové míry města Halle (Saale).

Také privatizační procesy v oblasti bytového fondu se v obou městech výrazně odlišovaly. V Halle (Saale) proběhla privatizace pouze v rámci povinnosti plynoucí z nově přijatého Zákona o starých dlužích, dle kterého muselo být privatizováno pouze 15% rozlohy bytového fondu. Města tak privatizovala pouze minimum bytů především pak do rukou nově vznikajících bytových družstev, nikoliv do rukou individuálních vlastníků. V dnešní době bytový fond města Halle (Saale) disponuje dostatečnou kapacitou pro všechny potřebné formy sociálního bydlení, s nimiž se město potýká. I přes toto využití však městu stále zůstává velký nadbytek prázdných bytů, které musí průběžně bourat.

Privatizační procesy bytového fondu v Ostravě měly zcela odlišný charakter. Téměř celý bytový fond v majetku obce byl v průběhu 90. let a později privatizován, a to jak do rukou nových „malých“ bytových družstev, tak do rukou individuálních vlastníků (stávajících nájemníků). Takto zprivatizovaný bytový fond byl téměř kompletně zrekonstruován, neopravené zůstaly pouze velmi zchátralé nemovitosti v sociálně vyloučených lokalitách a byty v majetku privátních společností. Bytovým společenstvem vyhovuje filozofie minimálních investic do svého bytového fondu, čímž oblast s neopravenými byty zneatraktivní, a byty nabídne obyvatelům bez příležitosti k pořízení si vlastního bydlení. Vyvází tak příčinu k prohloubení sociální segregace ve městě tím, že tento bytový fond pronajímají obyvatelům závislým na sociálních dávkách.

Poslední, velmi důležitý faktor ovlivňující z historického hlediska proces sociálně prostorové segregace, je podstatný pouze v Ostravě. Jedná se početnou romskou komunitu žijící na území města. Tato komunita se průběžně rozrůstá již od 50. let 20. století, a po celou dobu se soustřeďuje do neatraktivních lokalit s nekvalitním bytovým fondem, o který majoritní populace města neprojevuje zájem. Přesto, že v sociálně segregovaných lokalitách nežijí pouze Romové, dosahuje jejich podíl v těchto oblastech 80–99%.

Z rozhovorů s experty v Halle (Saale) vyplynulo, že problematika etnické segregace na území města neexistuje. Ve srovnání s ostatními německými městy dosahuje podíl cizinců na území Halle (Saale) 3,8%, přičemž žádná z národnostních menšin není dominantní nebo problematická.

6.2 Vnímání sociálně prostorové segregace

Obecně lze konstatovat, že vnímání sociálně prostorové segregace v obou komparovaných městech (zemích) je zcela odlišné. Tyto rozdíly vycházejí z historického kontextu a porevolučních změn, kterými obě země prošly.

Ve východoněmeckém kontextu byl pojem sociálně prostorové segregace relativně neznámý. Po vzoru modelu socialistického města v Halle (Saale) žili na jednom sídlišti obyvatelé různých profesí a vzdělání společně. Po sjednocení byly přijaty západoněmecké stereotypy vnímání nejen sociálně prostorové segregace, ale všech politických, sociálních a ekonomických oblastí. V západním Německu nebyl tento proces přerušen obdobím socialismu, který záměrně stíral veškeré společenské rozdíly. Projevy sociálně prostorové segregace měly v západoněmeckých městech té doby již jasné rysy a charakter. Města byla přirozeně diferencována do jednotlivých městských částí (které ne vždy respektují administrativní hranice), v nichž se dobrovolně segregovali obyvatelé s podobnými sociodemografickými charakteristikami. Segregace se tak projevuje ve svém pozitivním i negativním pojetí a je vnímána jako neutrální a přirozený proces. V průběhu let také obyvatelé Halle (Saale) přijali popsané stereotypy a proces sociálně prostorové segregace nevnímají jako problém. Popisují ho pouze v souvislosti s existencí velkých panelových sídlišť na území města, kde jsou komunálními společnostmi přidělovány byty sociálně potřebným obyvatelům. V případě sociálně prostorové segregace experti hovoří spíše o vyčleňování „bohatých“, než „chudých“.

V Ostravě probíhaly procesy sociálně prostorové segregace po celé období socialismu. Přestože socialistická bytová výstavba měla stejnou podobu jako v Halle (Saale), tzn., že nově vystavěná panelová sídliště byla atraktivní pro všechny profese a vzdělanostní kategorie obyvatel, sociálně potřebným obyvatelům byly přidělovány byty v původním neopraveném bytovém fondu v blízkosti průmyslových závodů a v prostorově znevýhodněných lokalitách. Proces sociálně prostorové segregace je v tomto smyslu patrný již od 50. let 20. století a v období transformace se ještě výrazněji prohloubil. V Ostravě je vnímání této problematiky spojeno s jednoznačně negativním pojetím a představou dlouhodobě vyloučených lokalit, v nichž převládá romské obyvatelstvo. Panelová sídliště nelze v rámci Ostravy vnímat jako faktor sociálně prostorové segregace, neboť zde dodnes žijí obyvatelé různých profesních, vzdělanostních i věkových skupin.

6.3 Lokalizace sociálně prostorové segregace

Přestože v obou zkoumaných městech mají lokality zasažené sociálně prostorovou segregací jiný charakter a velikost, lze identifikovat základní společné rysy, které jsou pro vznik lokality určující.

Významným lokalizačním faktorem je vzdálenost od centra města a určitý typ fyzické bariéry. V Halle (Saale) i v Ostravě se zkoumaná území nacházejí ve větší vzdálenosti od historického jádra či centra města. Sídlíšní městské části v Halle (Saale) se nacházejí na okraji města za významnou silniční magistrálou. Vzhledem k velikosti popsaných sídlišť však byla jejich periferní lokalizace jediným možným řešením. Vzdálenost od kompaktního města je pocitově násobena širokými prolukami nezastavěných zelených a vodních ploch. Sídlíšní části jsou dobře dopravně dostupné, a to díky svému napojení na MHD (tramvaje, autobusy) a nechýbí zde ani dostatečná doprovodná infrastruktura (obchody, školy, školky, apod.).

Také v Ostravě hraje významnou roli vzdálenost od kompaktní zástavby, a především existence fyzické bariéry, které tyto lokality obklopují z více stran. Jedná se především o staré průmyslové areály, doly či závody. Často se malé sociálně segregované lokality nacházejí v prolukách mezi kolejisti, v blízkosti dálničního náspu nebo v blízkosti důlních odvalů. Na rozdíl od Halle (Saale) se lokality nenacházejí vždy na periferiích města, ale především tam, kde byly vystavěny původní průmyslové areály (např. Vítkovice či Mariánské Hory leží ve vnitřní části města). Charakteristickým rysem sociálně segregovaných lokalit v Ostravě je absence základní infrastruktury, především školského a zdravotnického zařízení. Lze to však dát do souvislosti s velikostí segregovaných lokalit, které dosahují počtu několika domů, maximálně ulic.

6.4 Přístupy k řešení sociálně prostorové segregace

Vzhledem k odlišnému historickému kontextu, vnímání i lokalizaci sociálně segregovaných lokalit na území obou měst se odlišují také přístupy k jejich řešení.

Proces sociální segregace není vedením města Halle (Saale) vnímán jako aktuální otázka k řešení. Sociálně prostorovou segregaci nevnímají jako stav, ale pouze jako přirozený proces vývoje města. Na toto téma nejsou ve městě Halle (Saale) zpracovávány žádné studie odborného nebo vědeckého charakteru. Přestože si vedení města uvědomuje, že se v panelových sídlištích koncentruje sociálně potřebné obyvatelstvo, situaci korigují pouze prostřednictvím doprovodných sociálně společenských programů vedoucích ke zlepšení vztahů mezi obyvateli lokality. Mnohem zásadnějším problémem je proces trvalé depopulace města, a s tím související nárůst prázdných bytových jednotek především ve výškových panelových domech, které jsou pro obyvatele nejméně atraktivní. Díky iniciativně „Stadtumbau Ost“ soustřeďují své úsilí do zatraktivnění těchto „nejproblématičtějších“ částí tím, že panelové domy bourají nebo postupně opravují. Současně probíhá také revitalizace veřejných prostor v rámci celého města. Priority vedení města jsou v souladu s prioritami federální vlády, která se svými programy zaměřuje na eliminaci rozdílů mezi starými a novými spolkovými zeměmi a vyrovnání životní úrovně německých měst.

Proces sociální segregace v Ostravě má zcela odlišný charakter, který má dlouhodobý vývoj a v současnosti vyvolává sociální napětí na území města. Existenci sociálně vyloučených lokalit vnímají jak samotní obyvatelé, tak vedení města i městských obvodů. Většina sociálně segregovaných lokalit představuje území, která v obyvatelích města vzbuzují obavy, čímž dostává proces sociální segregace také bezpečnostní rozměr, který je v Halle (Saale) zcela neznámý. Vztahy mezi obyvateli segregované lokality a okolního prostředí jsou napjaté, kriminalita v těchto oblastech přerůstá hranici organizovaného zločinu v podobě kuplířství, lichvy či distribuce drog. Neméně podstatným problémem jsou také narůstající aktivity extrémistických skupin, které podněcují viditelné konflikty. Z tohoto důvodu je problematika sociálně segregovaných lokalit na území města velmi ožehavým tématem, které vyžaduje zapojení města, veřejného i neziskového sektoru do řešení tohoto tématu. Vzhledem k hloubce a komplexnosti problémů však nelze očekávat přímá a jednoduchá řešení, která by situaci v Ostravě v reálném čase výrazně napravila či zlepšila.

Hlavním krokem je komplexní využití nástrojů bytové a sociální politiky na úrovni samospráv, v kombinaci s programy sociální a komunitní práce neziskových organizací. Toto úsilí však má naději na úspěch pouze za společného působení několika faktorů. V lokalitě je nutno nastartovat soudržnost místní komunity, aby bylo možné zapojit obyvatele do realizace opatření, která budou za pomoci sociálních projektů navrhována. Participaci obyvatel na regeneraci lokality, v níž žijí, lze považovat za základní předpoklad její úspěšné revitalizace.

Musí také existovat politická vůle na místní úrovni problémy segregovaných lokalit řešit, nikoliv je přesouvat jinam. Zánik jedné sociálně vyloučené lokality totiž vede ke vzniku nové. Snahou místních samospráv by neměla být likvidace lokality a přesun jejich obyvatel, ale regenerace lokality a inkluze jejich obyvatel do majoritní společnosti.

Stejně tak musí existovat politická vůle řešit problémy sociální exkluze, a s ní související sociálně prostorovou segregaci na vládní úrovni. V případě, že nebude dostatečně legislativně upravena Koncepce bytové politiky, může dojít k situaci, kdy jsou města připravena řešit problematiku sociálního bydlení, ale neexistuje legislativní rámec, který by zajišťoval právní ochranu nejen klientů, ale také měst a privátních vlastníků. V souvislosti s neexistencí platné legislativy bude na úrovni místních samospráv velmi problematické nastavit podmínky financování sociálního bydlení z veřejných rozpočtů. Z Koncepce bytové politiky, která slibuje řešení sociálního bydlení, by pak měly vycházet změny sociální politiky státu, zejména v přístupu k poskytování sociálních dávek na bydlení, či doplatku na bydlení. Tímto opatřením by mohlo dojít k omezení tzv. „podnikání s chudobou“, které se týká především ubytoven soukromých vlastníků pro sociálně slabé.

Závěrem lze uvést, že řešení problému sociálně prostorové segregace je dlouhodobou záležitostí, která vyžaduje systémová opatření na všech úrovních, stejně jako kooperaci všech aktérů – státní správy, samosprávy, neziskových organizací a zejména lidí, kterých se tato opatření týkají. Pokud se tento problém nestane předmětem veřejného zájmu a zájmu politických reprezentací, nelze očekávat, že bude možné dosáhnout žádaných výsledků pouze díky využití technických a právních nástrojů řešení sociálně segregovaných lokalit.

SUMMARY

This book deals with the process of social and spatial segregation as a result of the mutual influence of economic, social, political and cultural factors in society.

The research is based on quantitative and qualitative assessment of social and spatial segregation in two cities, Ostrava / Czech Republic and Halle (Saale) / Germany, with the aim to create a model of their spatial layout according to the individual urban districts, and to carry out a comparative analysis focusing on the description and evaluation of selected indicators of social segregation, on comparison of the identified segregated localities, and on the various approaches to the solution. The main sources of data for the statistical analysis were data from censuses and the basis for the qualitative research was obtained by semi-structured interviews with experts and by a field investigation.

On the basis of research results, it is possible to observe that the perceptions of social segregation in the two cities (countries) differ. These differences were shaped by the historical context and by the post-revolution changes both of the countries went through.

In the context of East Germany, the concept of social and spatial segregation was relatively little known. On the pattern of a model socialist city, people of various professions and with different attained education lived together in one housing estate in Halle (Saale). After German reunification, western stereotypes were adopted, not only in connection with the perceptions of social and spatial segregation but also in all the political, social and economic areas. In West Germany, this process was not interrupted by the period of socialism which intentionally suppressed any social differences. Manifestations of social and spatial segregation in West German cities already had distinct characteristics and nature at the time. These cities naturally fell apart into individual urban districts (that do not always respect administrative borders) where inhabitants with similar socio-demographic characteristics segregated themselves voluntarily. Segregation thus manifests itself as a positive as well as negative phenomenon and is perceived as a neutral and natural process. During the years, also the inhabitants of Halle (Saale) embraced the aforementioned stereotypes and they do not perceive the process of social and spatial segregation as a problem. They describe it only in connection with the existence of big housing estates within the city limits in which flats are allocated to the socially needy by municipal authorities. With regard to social and spatial segregation, experts speak about the exclusion of the “rich” rather than the “poor”.

In Ostrava, the processes of social and spatial segregation have been going on throughout the whole period of socialism. Despite the fact that the socialist housing construction here was the same as in Halle (Saale), i.e. the newly built housing estates were attractive for all occupational and educational categories, the socially needy inhabitants were allocated flats in the original dilapidated housing stock in the vicinity of industrial facilities and in spatially disadvantaged localities. In this sense, the process of social and spatial segregation has been traceable since 1950's and it further intensified during the transformation years. In Ostrava, these issues are viewed as clearly negative and are connected with the image of long-term excluded localities inhabited primarily by the Roma population. Within Ostrava, housing estates cannot be perceived as a factor of social and spatial segregation because even today, people with different education and occupations and from different age groups live here.

LITERATURA

- BURJANEK, A. 1997. Segregace. *Sociologický časopis / Czech Sociological Review* 33, 4: 423–434.
- BUSCH-GEERTSEMA, V. 2004. Germany: The changing role of the state in housing and social policy. Pp. 16–25 in *The changing role of the state: State intervention in welfare and housing* [online]. FEANTSA. Dostupné z: http://www.noticiaspsh.org/IMG/pdf/EN_WG1_Role_20of_20State_2003.pdf#page=16.
- Čtvrtý zákon o moderních službách na trhu práce [online]. Dostupné z: http://www.gesetze-im-internet.de/sgb_2/.
- DAVIDOVÁ, E. 2000. *K bydlení Romů v uplynulém půlstoletí in Romové, bydlení, soužití*. Praha: Socioklub.
- DAVIDOVÁ, E. 2004. *Romano drom: Cesty Romů 1945 – 1990*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci
- Fachbereich Einwohnerwesen der Stadt Halle (Saale), Abteilung Statistik und Wahlen, 2011.
- FIREY, W. 1945. Sentiment and symbolism as ecological variables. *American Sociological Review* 10, 2: 140–148.
- FRIEDRICHS, J. 1978. *Methoden empirischer Sozialforschung*. Berlin: Rowohlt
- GABAL, I. a kol. 2006. *Analýzy sociálně vyloučených lokalit a komunit v České republice a absorpční kapacity subjektů působících v této oblasti*. Praha: GAC, Nová škola.
- GABAL, I., VÍŠEK, P. 2010. *Východiska pro formulaci a implementaci politiky začleňování obyvatel vyloučených lokalit do české společnosti a její sociální a ekonomické struktury*. Praha: Gabal, Analysis and consulting a Socioklub.
- HENDL, J. 2004. *Přehled statistických metod zpracování dat. Analýza a metaanalýza dat*. Praha: Portál.
- HORÁK, J. a kol. 2009. *Identification and Monitoring of Socially Excluded Localities of Ostrava City Using a Register of Unemployment*. VSB. Technická univerzita Ostrava.
- JIRÍK, K. a kol. 1993. *Dějiny města Ostravy*. Ostrava: Sfinga.
- JUNEK, A. 2006. *Sociální reformy Hartz IV jako vyústění sjednocovacího procesu Německa*. Bakalářská práce. Masarykova univerzita, Fakulta sociálních studií.
- KOVÁŘ, J. 2012. Ostrava a Ostravsko do poloviny 60. let minulého století. S. 56–72 in HRUŠKA-TVRDÝ, L. (ed.). *Industriální město v postindustriální společnosti*. 2. díl. Ostrava: ACCENDO.
- KRTIČKA, L. a kol. 2012. *Manuál pracovních postupů v GIS pro oblast sociálního výzkumu a sociální práci*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě.
- KUTA, V. 2001. Rozvojové problémy ostravské aglomerace. In *Transport. Ostrava. Sdružení pro obnovu a rozvoj severní Moravy a Slezska*.
- KVASNIČKA, R. 2010. *Popis sociálně vyloučených romských lokalit v regionu Ostravsko* [online]. [cit. 2013-08-25]. Ostrava: Agentura pro sociální začleňování. Dostupné z: <http://www.socialni-zaclenovani.cz/dokumenty/dokumenty-pro-lokalitu-slezska-ostava/popis-socialne-vyloucenych-romskych-lokalit-v-regionu-ostavsko-kvasnicka-r-2010/details>.
- LANDLER, M. 2004. East Germany Swallows Billions and Still Stagnates. *New York Times*, Published: July 21, 2004. [online]. Dostupné z: <http://www.nytimes.com/2004/07/21/world/east-germany-swallows-billions-and-still-stagnates.html>.
- MACEŠKOVÁ, M., OUŘEDNÍČEK, M., TEMELOVÁ, J. 2009. Sociálně prostorová diferenciace v České republice: implikace pro veřejnou (regionální) politiku. *Ekonomický časopis*

57, 7: 700–715. [online]. [cit. 2013-08-25]. Dostupné z: <http://www.cceol.com/aspx/issuedetails.aspx?issueid=27cf9b3a-8555-410b-b35a-b8364e3b8cdc&articleId=1577b96b-b583-45d3-9cc7-e57cb523dfd2>.

MARKOVÁ, B., TICHÁ, I. 2012. Inovativní přístupy ve výuce řešení problematiky rekonverze brownfields. S. 32–39 in PEŘINKOVÁ, M. et al. *Současné formy užívání industriálních historických objektů*. Praha: Gasset.

MATOUŠEK, R. 2013. Nová výstavba obecního bydlení v Česku z pohledu sociální a prostorové spravedlnosti. *Geografie* 118, 2: 138–157.

MATOUŠEK, R., SÝKORA, L. 2011. Environmental justice and residential segregation in Czechia: the case of Roma resettlement in the town of Vsetín. *AUC Geographica* 46, 2: 81–94.

MATZNETTER, W. 2002. "Social Housing Policy in a Conservative welfare State: Austria as an Example". *Urban Studies* 39, 2: 265–282.

MĚCHÝŘ, J. 2001. Takzvaná transformace a některé její sociální důsledky (1989–1992). In KÁRNÍK, Z., a kol. *K novověkým sociálním dějinám českých zemí IV*. Praha: Karolinum.

MUSIL, J. 1987. Housing Policy and the Sociospatial Structure of Cities in a Socialist Country: the Example of Prague. *International Journal of Urban and Regional Research*, 11: 27–36.

MUSIL, J. 1991. Nové vymezení sociální ekologie. *Sociologický časopis / Czech Sociological Review* 27, 1: 69–89.

MUSIL, J. 1967. *Sociologie soudobého města*. Praha: Svoboda.

MUSIL, J. 1968. The Development of Prague's Ecological Structure. Pp. 232–259 in PAHL, R. E. (ed.). *Readings in Urban Sociology*. Oxford: Pergamon Press.

MUSIL, J. 1977. *Urbanizace socialistických zemí*. Praha: Svoboda.

NETRDOVÁ, P., NOSEK, V. 2009. Přístup k měření významu geografického rozměru společenských nerovnoměrností. *Geografie – Sborník české geografické společnosti*, roč. 114, s. 52–65.

NIGRIN, T. 2006. *Hartz III a Hartz IV – přehled reforem jejich dopady na německou společnost*.

NOVÁK, J., NETRDOVÁ, P. 2011. Prostorové vzorce sociálně-ekonomické diferenciacie obcí v České republice. *Sociologický časopis / Czech Sociological Review* 47, 4: 717–744.

OUŘEDNÍČEK, M. 2005. Můžeme zjistit míru segregace? In SÝKORA, L., TEMELOVÁ, J. (eds.). *Prevence prostorové segregace*. Praha: Univerzita Karlova, Přírodovědecká fakulta.

PAHL, R. E. 1969. Urban social theory and research. *Environment and Planning* 1, 2: 143–153.

PARK, R. E. 1926. The Urban Community as a Spatial Pattern and a Moral Order. Pp. 3–18 in BURGESS, E. W., PARK, R. E. (eds.). *The Urban Community*. Chicago: University of Chicago Press.

PAVELČÍKOVÁ, N. 1999. *Romské obyvatelstvo na Ostravsku (1945–1975)*. Ostrava: OU.

REX, J., MOORE, R. S. 1969. *Race, community and conflict: a study of Sparkbrook*. Oxford: Oxford University Press for the Institute of Race Relations.

RUMPEL, P., SLACH, O. 2012. *Governance of shrinkage of the city of Ostrava*. Praha: European Science and Art Publishing.

SACKMANN, R., SACKMANN, R. 2013. *Waldstadt Silberhöhe*. Martin-Luther-Universität Halle Wittenberg, Institut für Soziologie.

Sčítání lidu, domů a bytů 2011. *Český statistický úřad* [online]. [cit. 2014-01-24] Dostupné z: <http://www.czso.cz/sldb2011/redakce.nsf/i/home>.

SCHMAHL, A. 2008. *Ursachen für Unterschiede in der Entwicklung der Großwohnsiedlungennin den neuen Bundesländern un der Tschechischen Republik nach 1989 am Beispiel von Halle (Saale) und Ostrava*. Martin-Luther-Universität, Halle-Wittenberg, Diplomarbeit.

SLÁDEK, J. 2011. Privatizace bytového fondu v České republice. S. 19–27 in LUX, M. (ed.). *Standardy bydlení 2010/2011: Sociální nerovnosti a tržní rizika v bydlení*. Praha: Sociologický ústav AV ČR.

Sociální inkluze Ostrava. *Statutární město Ostrava – oficiální portál* [online]. [cit. 2013-08-25]. Dostupné z: <http://www.ostrava.cz/cs/omeste/aktualne/kampane/program-socialni-inkluze-ostrava-1>.

STEINFÜHREROVÁ, A. 2003. Sociálně prostorové struktury mezi setrvalostí a změnou. Historický a současný pohled na Brno. *Sociologický časopis / Czech Sociological Review* 39, 2: 169–192.

SÝKORA, L. 2010. *Rezidenční segregace*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta.

SÝKORA, L. 1993. *Teoretické přístupy ke studiu města*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta.

SÝKORA, L. 1996. The Czech Republic. S. 272–288 in BALCHIN, P. (ed.). *Housing policy in Europe*. London and New York: Routledge.

TEMELOVÁ, J., SÝKORA, L. (eds.). 2005. *Prevence prostorové segregace*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta.

ÚÚR – Ústav územního rozvoje 2011: Výsledky dotazníkové akce o změnách v obecním bytovém fondu ve vybraných městech (2009, 2010). *Ústav územního rozvoje* [online]. [cit. 2013-07-03]. Dostupné z: <http://uur.cz/default.asp?ID=43>.

VACKOVÁ, B., GALČANOVÁ, L., HOFÍREK, O. 2011. „Za čistší město“ Problémové lokality a jejich obyvatelé z pohledu místní politiky a správy. *Sociologický časopis* 47, 4: 633–656.

VAŠEČKA, I. 2003. Sociální soudržnost, sociální vztahy, sociální struktúra. S. 144–156 in GÁL, F., MESEŽNIKOV, G., KOLLÁR, M. (eds.). *Vízia vývoja Slovenskej republiky do roku 2020*. Pracovné zošity, 3. Bratislava: Inštitút pre verejné otázky.

WALOSSEK, W. 2006. 1200 Jahre Halle – Zur Grundrissentwicklung der Stadt. Pp. 33–41 in FRIEDRICH, K., FRÜHAUF, M. *Halle und sein Umland. Geographischer Exkursionführer*. Halle: MDV.

ZDAŘILOVÁ, R. 2006 *Proměny bydlení v průběhu 20. století*. Sborník vědeckých prací Vysoké školy báňské – Technické univerzity Ostrava, číslo 1, ročník VI, řada stavební.

Zpráva o stavu romské menšiny v České republice za rok 2012, 2013. *Vláda České republiky* [online]. [cit. 2013-08-25]. Dostupné z: <http://www.vlada.cz/cz/ppov/zalezitosti-romske-komunity/dokumenty/zprava-o-stavu-romske-mensiny-v-ceske-republice-za-rok-2012-113913/>.

SEZNAM OBRÁZKŮ

Obrázek 1	Bourání prázdných panelových domů v Halle Neustadtu	22
Obrázek 2	Halle (Saale) – Podíl domů vystavených dle sledovaných období	24
Obrázek 3	Halle (Saale) – Podíl průmyslových ploch	26
Obrázek 4	Halle (Saale) – Míra nezaměstnanosti	27
Obrázek 5	Halle (Saale) – Podíl cizinců	28
Obrázek 6	Halle (Saale) – Podíl osob na sociálních dávkách.....	29
Obrázek 7	Halle (Saale) – Model sociálně prostorové segregace.....	32
Obrázek 8	Nesanovaný a sanovaný (v pozadí) panelový dům v Silberhöhe.....	34
Obrázek 9	Ostrava – Podíl domů vystavených dle sledovaných období.....	46
Obrázek 10	Slezská Ostrava – Podíl domů vystavených dle sledovaných období za jednotlivá ZSJ	47
Obrázek 11	Ostrava – Podíl průmyslových ploch.....	48
Obrázek 12	Ostrava – Míra nezaměstnanosti	49
Obrázek 13	Ostrava – Podíl cizinců	50
Obrázek 14	Ostrava – Podíl romského obyvatelstva.....	51
Obrázek 15	Ostrava – Podíl osob na dávkách hmotné nouze.....	52
Obrázek 16	Ostrava – Podíl osob na dávkách hmotné nouze.....	55
Obrázek 17	Sociálně segregovaná lokalita Na Liščině.....	58
Obrázek 18	Sociálně segregovaná lokalita Zadní Přívoz	60

SEZNAM ZKRATEK

ALG I	Arbeitslosengeld I
ALG II	Arbeitslosengeld II
apod.	a podobně
BA	Bundesagentur für Arbeit
č.	číslo
ČSD	Československé dráhy
ČSÚ	Český statistický úřad
GWG	Gesellschaft für John-und Gewerbeimmobilien Halle
HNWG	Halle – Neustadter Wohnungsgenossenschaft
HWG	Hallesche Wohnungsgesellschaft
MHD	městská hromadná doprava
mil.	milion
např.	například
NDR	Německá demokratická republika
OKD	Ostravskokarvinské doly
pol.	polovina
resp.	respektive
RPG	RPG INDUSTRIES, kyperská společnost vlastníci černouhelnou těžební organizaci OKD
s.r.o.	společnost s ručením omezeným
SMO	Statutární město Ostrava
SRN	Spolková republika Německo
SSSR	Svaz sovětských socialistických republik
tj.	to je
tzv.	takzvaný
VŽKG	Vítkovické železárny Klementa Gottwalda

CHARAKTERISTIKA SOCIÁLNĚ PROSTOROVÉ SEGREGACE VE SROVNÁNÍ DVOU MĚST (HALLE – OSTRAVA).

Tento text, **Charakteristika sociálně prostorové segregace ve srovnání dvou měst (Halle – Ostrava)**, vznikl v rámci projektu Rozšíření a rozvoj vědeckovýzkumného týmu Ostravské univerzity, Fakulty sociálních studií CZ.1.07/2.3.00/20.0080.

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

Autoři: prof. Dr. Detlef Baum, Dr.h.c, RNDr. Kamila Vondroušová, Ph.D., Mgr. Ing. Iva Tichá

Recenzenti: doc. RNDr. Jiří Ježek, Ph.D., prof. RNDr. Tadeusz Siwek, CSc.

Místo a rok vydání: Ostrava 2014

Tisk: Lukáš Pracný

Jazyková korektura: Mgr. Anna Beránková

Náklad: 100 ks

Vydavatel: Ostravská univerzita v Ostravě

Vydání: první

Počet stran: 74

© Detlef Baum, Kamila Vondroušová, Iva Tichá, 2014

© Ostravská univerzita v Ostravě, 2014

ISBN 978-80-7464-491-7